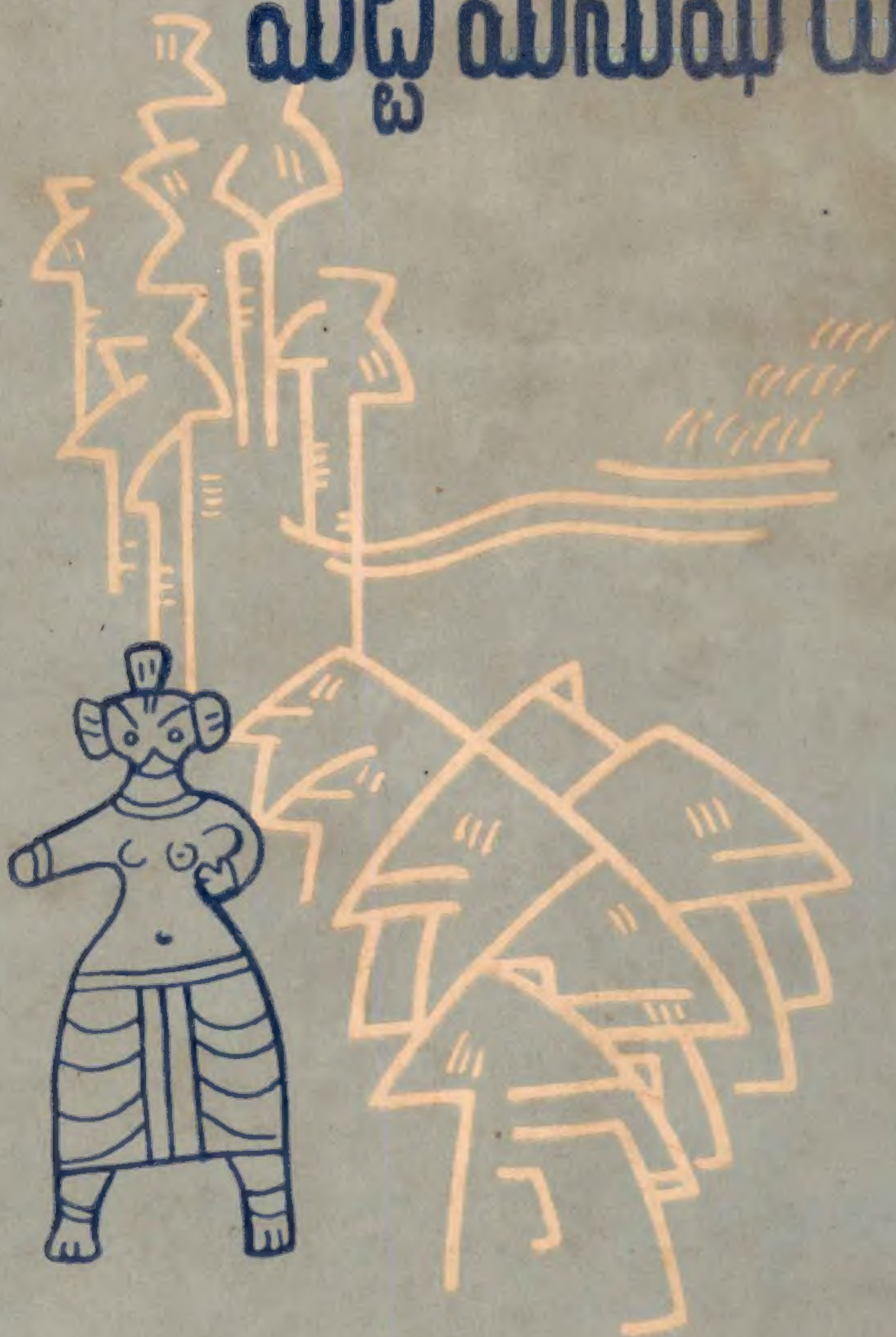

C

హాం ౧౯౫౫

మట్టి మనుషులు

కాళిందీచరణ పాణిగ్రాహి

CI

మ ట్టి మ ను షు లు

(న వ ల)

1911

1911

1911

1911

మ ట్టి మ ను షు లు

(న వ ల)

ఒరియా మూలం :

కాళిందీచరణ హణ్డిగ్రాహి

తెలుగుసేత :

పురిపందా అప్పలస్వామి

సాహిత్య అకాదెమి తరపున

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్
చంద్రంబిల్డింగ్స్ విజయవాడ-520004

ప్రచురణ నెం : 928

ప్రథమ ముద్రణ : ఫిబ్రవరి, 1879, (మార్చి, 1958)

ద్వితీయ ముద్రణ : అక్టోబరు 1979

ప్రతుల సంఖ్య : 2000

© సాహిత్య అకాదెమి,
న్యూ ఢిల్లీ.

వె ల : రు. 6-00

ముద్రణ :

స్వతంత్ర అర్థు ప్రెస్సు.

విజయవాడ - 4

అభినందనలు

“మట్టి మనుషులు” మొదట ఒడియా భాషలో పాఠకేశ్వరికింద వెలువడింది. పూరీ జిల్లా డెలాంగ గ్రామంలో వాక కృషక పరివారంలోని ఇద్దరు అన్నదమ్ముల కలహం ఎలా సమాధాన మయిందీ, అది వాళ్ళలో పెద్దతని నోట విని, ఈ చిన్న నవల రాయడానికి నాకు ప్రేరణ కలిగింది. ఆ ప్రేరణకి వాక స్వరూపం కలిగించడానికి, సాహిత్య ప్రకాశకులూ, ముద్రాక్షరశాలాధిపతులూ అయిన శ్రీయుత చాలకృష్ణకరగారు నన్ను ఉత్సాహ పరిచారు. ఆ మహాశయుల ఆనందలహరి గ్రంథమాలలో ఇది మొట్టమొదట వెలువడింది. ఇదే నేను రాసిన తొలి నవల. దీని కథా భాగం గాంధీ దర్శనం మీద ఆధార పడింది.

వెలువడడంతోనే పాఠక లోకంలో ఇది ఆదరణ సంపాదించుకుంది. దీని నాటక రూపాలూ, కావ్య రూపమూ కూడా తయారయ్యాయి.

సాహిత్య అకాడమీ ఆనుకూల్యంతో దీని హిందీ అనువాద మున్నూ వెలువడింది. తెలుగు కవులూ, సాహిత్యకులూ అయిన శ్రీయుత పురిపండా అప్పలస్వామిగారు ఇప్పుడు దీనిని ఒడియా మూల గ్రంథం నించి తెలుగులోకి అనువదించారు. అకాడమీ దీనిని స్వీకరించింది. అయితే వాకటి రెండు మాసాల్లో శ్రీ అప్పలస్వామిగారు సార్థకంగా ఈ తెలుగు అనువాదం పూర్తి చెయ్యడం మాత్రం నిజంగా విస్మయకరమైన విషయం. అంతేకాదు. ఒడియా, తెలుగు- ఉభయ భాషలలోనూ వారికున్న గంభీర మైన సామర్థ్యానికిన్నీ ఇది నిదర్శనం.

శ్రీయత అప్పలస్వామిగారితో మాఖికమైన పరిచయం కానీ. ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు జరిపే సౌభాగ్యం కానీ నాకు కలగకపోయినా. నా యింకో ప్రేయమిత్రుడు. 'అస్థి సంచయనం' కావ్య రచయిత శ్రీమాన్ దండపాణి మిత్రగారు మా ఉభయుల మధ్యా పరిచయం కలిగించి, పని చేశారు. అంచేత ఇది తెలుగు కావడానికి శ్రీ దండపాణి కూడా చాలా చరకు కారకులయ్యారు. ఈ ఉభయులకీ నా హృదయపూర్వక మయిన అభినందనలు తెలుపుతున్నాను.

కాళిందీ చరణహాణిగ్రాహి,
కటకం.

రెండు మాటలు

నవలా సామ్రాట్టు ప్రేమచందు విషయం సమాలోచన చేస్తూ, ఆయన సాహిత్యమంటే అనురాగం కల వొక బంధువు వొకసారి అన్నారు: “నానాజీ నవలలు గ్రామస్థుల గురించి రాసినవే, కాని గ్రామస్థుల కోసం రాసినవి కావు.”

భాషా, భావమూ- ఈ రెంటి దృష్ట్యా “మట్టి మనుషులు” చదివి నప్పుడు “ఈ చిన్న నవల కేవలం గ్రామస్థుల గురించి రాసిందే అయినా, ఇది గ్రామస్థుల కోసమున్నూ రాసింది” అని అనిపించింది నాకు. ఇది కేవలం దేశంలోని వాస్తవికమైన నాగరిక జీవనం మాత్రమే చిత్రించడం లేదు. దానికి మృగమున్నూ నిర్దేశిస్తున్నది. యథార్థవాదమూ, ఆదర్శోన్ముఖమూ- రెండూ కలిగి వుందిది.

ఒడియారో సుప్రసిద్ధ సాహిత్యకారులు శ్రీ కాళిందీ చరణపాణి గ్రాహిగారి ఈ కృతికి నా హృదయపూర్వకమైన ధన్యవాదాలు.

భర్తృదయ విహారం. }
కాశింపో- 2. }

అనంద కౌసల్యాయన.

భూ మి క

శ్రీ కాళిందీ చరణపాణిగ్రాహిగారు రాసిన “మట్టి మరుపులు” లో గ్రామ జీవనం తాలూకు చిత్రముంది. అక్కడ మనిషికి మనిషికి మధ్య ఇప్పుడుకూడా ఎంతో కోమలమైన ప్రేమమయ సంబంధం గోచరిస్తుంది. ఆ సంబంధం సమిష్టి పరివార వ్యవస్థ చాలా సీమబద్ధం చేసేసింది. కొన్ని సంవత్సరాల క్రితం గాంధీజీ నాయకత్వం కింద గ్రామ జీవనంలో వొక ఆదర్శవాదం లేచింది. ఆ గ్రామీణ ఆదర్శ జీవనమే చిరస్థాయిగా వుంటుందని ఆశ కలిగింది. అదిగో ఆ దినాల్లో ఈ పుస్తకం రాయడం జరిగింది. పరిస్థితుల వొత్తిడి కారణంగా, ఆదర్శమని అంగీకరించిన ఆ జీవనం ఇప్పుడు త్వరత్వరగా మారిపోతూ వుంది. ఇప్పుడు గ్రామీణ జీవనం కంటే నాగరిక జీవనం తాలూకు ఆదర్శమే స్థాపితమై పోయింది. అయినా శ్రీ పాణిగ్రాహిగారి నవల చదివిన పాఠకులకి ఒడిశా గ్రామాల జీవనం ఎలా వుండేవో అవగతమవుతుంది. దాంతో పాఠకుల హృదయంలో సమిష్టి పరివార వ్యవస్థ ఇప్పటి దాకా భారతీయ జీవనం వికసితం చేస్తూవున్న కోమలమైన ఆ మానవ గుణాల మీద ఆదరమూ, సహానుభూతి కలుగుతుంది.

శ్రీ కాళిందీ చరణపాణిగ్రాహిగారు రూఢివాదం వాదులుకుని, జీవనంలోని యదార్థత ఉన్నది ఉన్నట్లు వ్యక్తం చేసే ఆధునిక రచయితల కోవలోని వారు. కవిగా, నవలా రచయితగా, ఒడియా సాహిత్య జగత్తులో శ్రీ కాళిందీ చరణపాణిగ్రాహిగారి స్థానం ఎంతో అత పైన. ఆయన పేరంటే దేశంలోఎంతో ఆదరణం. అంచేత సాహిత్య అకాడమీ జనా

దరణ కల ఈ నవల యితర భారతీయ భాషల్లోకి అనువదించడం కోసం
ఎంచడం సముచితంగా వుంది. ఈ పుస్తకమూ, పుస్తకంతో రచయిత
దూర దూరాల విస్తృత క్షేత్రంలో తెలియ వస్తారు.

ఒక భారతీయ భాషలోని గ్రంథాలు ఎన్ని అధిక భారతీయ భాష
ల్లోకి అనువాదమయితే అంత అధికంగా ఈ దేశం తాలూకు భావనాత్మక
మైన ఐక్యత దృఢపడుతుందని నా నమ్మకం. ఏమంటే ఇందువల్ల భారత
దేశ మంతటా భాషాభేద మెంతవున్నా, జీవనం మాత్రం వొక్క మాదిరిదే
అని అర్థమవుతుంది.

హరేకృష్ణ మహతాబ్.

1

మనకు దాగా తెలిసిన అతి పురాతనమయిన ఈ సూర్యుడిలాగ, కోటి కోటి సూర్యులు విశ్వ బ్రహ్మాండంలో రోజూ ఉదయించి రోజూ అస్తమిస్తున్నారు. ఒక్కొక్క సూర్యుడి చుట్టూ కోటి కోటి గ్రహాలూ, ఉపగ్రహాలూ 'ఒప్పులకుప్పా వాయ్యారి భామా' ఆడుతుంటాయి. పగళ్ళూ రాత్రుళ్ళూ రుతువులూ మాసాలూ సంవత్సరాలూ తయారు చేస్తాయి. వాటి మధ్య ఎంతో అంత చిన్న గ్రహం మన ఈ చిరకాలం నాటి భూదేవి. అందులో భారతదేశం మరీ చిన్న దేశం. అందులో ఒడిశా. దానిలో కటకం జిల్లాలోని విరుపానది వొడ్డున పదానకడ- ఎంతో చిన్నది. ఉప్పు పత్రీకాని మానవజాతి నివసిస్తూ వున్న పిసరంత వూరు అది. ఆ వూళ్ళో శామపదాను తాలూకు రవంత మట్టికొంప. విశ్వ బ్రహ్మాండంలో దాని స్థాన మేమాత్రం! అణువా పరమాణువా! ఎవడు చెప్పగలడు!

ఆ గడ్డమీద ఏ వ్యక్తి వచ్చి మొదట అడుగు పెట్టాడో, అతడి పద చిహ్నం లేదు. ఆ మట్టిలో ఎవడు ముందు వచ్చి విత్తు నాటాడో, ఫల మనుభవించాడో ఆ వై నం విరుపానది చెవితే చెపుతుంది. ఈ సూర్య చంద్రులు చెపుతారు! అయితే, ఆ మట్టి ఇప్పుడు ధన్యంతోనూ, జనప చేల తోనూ నవ్వుతూ వుంది. మనుషుల కోలాహలంతో కలకలాడతూ వుంది. ఆ వీధిలో ఎంత మంది పిల్లలో ఆటలాడుకుని పోయారు. శామ పదానూ, అతడి తండ్రీ, తాతా- ఏడు తరాలవాళ్ళు.

విరుపానదీ తీరంలో నోములు నోచిన ఊరి ఆడంగులు ఎంతోమంది ఆనందంతో హుళహుళి ధ్వనులు* చేశారు. ఊరిలో కాలం చేసిన వాళ్ళు విందరివో చితాగ్నులు ఆవృద్ధుని మండాయి. ప్రేత కార్యాలలోస్నానానికి వచ్చి, జాలిగా ఏడ్చిన వితంతువుల ఎంత మంది కన్నీళ్ళతోనో విరుపా గర్భంలో ఈ పొడి ఇనక తడిసిపోయింది - ఎన్నాళ్ళయో ఎవరికితెలుసు.

శామపదానుడి ఏ తరం వాళ్ళు పదానపడాలోలో నివేశనం కట్టారో దాని చరిత్ర లేదు. హిందూ, ముసల్మాను, మరాటా - ఎన్ని రాచరికాలో గడిచిపోయాయి. ఈ నేలమీద హిందూ, బౌద్ధ, ముసల్మాన్, క్రిస్టియన్ - ఎన్నో దమ్ములు ప్రవహించి పోతాయి. అయితే పదానపడా మాత్రం వీటి వేడి గుర్తులూ అట్టే పెట్టలేదు. అవి అలాగే వుండి, ఎల్లకాలాలూ తల వొంచిన గరికిపోచలాగ, తుఫాను గాలిలో మహా మహా వృక్షాలు పెల్లగిలి పోయాయి. కాని ఆ గరికిపోచకి మాత్రం ఆ కబురే* పుడదు. శామ పదాను మట్టికొంపచూడా అలాంటిదే. ఎవ్వరి రాచరికంలోనూ అతడు రాతిపావంచాలు కట్టలేదు. ఎవరి రాచరికంలోనూ అతడి ఇంటిలో ఎవ్వరూ రంగేళి వేషం వేసి, పాతికా పరకా ఎగరగొడ్డెయ్యలేదు. లేదా గడ్డా బనా యించి వొక వెయ్యిరూపాయలు వెనక వేసిన పాపాన పోలేదు.

పదానపడాలోని ధర్మం యావత్తూ అదికాలం నించీ అదిగో ఆమం దారచెట్టు మొదట నల్ల జానపరాతి మంగళా అమ్మవారి దగ్గర కుప్పపడి వుంది. ఊరిలోకి గొట్టాలమ్మ వచ్చినా, మఘాచికం వచ్చినా మంగళా అమ్మవారే. శుభ కార్యాలకి పండుగు పద్మానికి మంగళా అమ్మవారే. ఎవరి దయనా వొక చెట్టుకాపు లేదనుకోండి, ఎవరి పిల్లయినా ఎప్పుడూ నీరసంగా

* శుభ కార్యాలో ఒడిశా స్త్రీలు “ఉల” “పుల” అంటూ మధురధ్వని చేస్తారు. నంజాం, శ్రీకాకుళం జిల్లాల తెలుగువాడు దీన్ని ఉలవల పొయ్యడం అంటారు.
—పురిపంథా

* మాటే

వుంటుందనుకోండి, ఎవరికయినా పాడుకల వచ్చిందనుకోండి, లేదా ఎవరి పెరటిలో అయినా కొత్తగా అరటిగెల వేసిందనుకోండి, లేదా ఎవరి పందిరిలో అయినా బీదపాడు కొత్తగా పిందె వేసిందనుకోండి- మంగళా అమ్మవారు తెలుసుకునేది, ఆనాది కాలం నించిన్నీ. ఊరిలో మంచీచెడ్డా, సుఖమూ, దుఃఖమూ అన్నీ వినేది. ఎంతో కాలమయింది- చువానూనె సింధూరాలతో ఆమె శరీరంలో పిసరంత, ఖాళీలేదు* ఇలాంటిదీ పురాతనమయిన పదాన పడగ్రామం, ఇలా చిన్న దిన్నీ, సామాన్యమైనదిన్నీ.

గ్రామంలో వున్న ఇళ్ళన్నింటిలోకీ శామపదాను ఇల్లంటే ఎంతో అంత ప్రసిద్ధి- రాతి పావంచాలు, లేకపోతేనేం గాక, ఇటికి గోడలు లేకపోతేనేం గాక! తరాతరాలయి ఎన్నోసార్లు కూలిపోయిందా యిల్లు, ఒకసారి తయారుచేస్తే, పదేళ్ళు నిలిస్తే నిలిచినట్టు. మట్టిగోడలూ, పూరికప్పు గాలీ, వానా ఎన్నాళ్ళని నిభాయిస్తుంది? శామపదాను తండ్రినీ, తారనీ చూస్తూ వచ్చాను మాంచి ముఖండీలవండి మనుషులు! యిల్లు ఒకసారి కూలిపోయిందో, రెండురోజుల్లో మళ్ళీ మన్ను తొక్కి, పెండి కట్టుకట్టి కొత్తకొంప నిలబెట్టేసేవాళ్ళు. అడుగు వేస్తే ఆమడ- మళ్ళీ పదేళ్ళు కొట్టుకుపోయేది. శామపదాను కాలంలోనూ అలాగే సొంత చేతులతో అన్నీ చేసేవాడు. అతడి తరంలో మూడుసార్లు ఇల్లు కూలిపోయింది, మూడుసార్లు తయారయింది.

ఇంటి గొప్పతనం వల్ల కాదు, యజమాని యాజమన్యం వల్ల శామపదాను ఇల్లు పదానుపడ చుట్టుపట్ల యావన్మందికీ వినికిడి. ఊరిలోకి వొక బికారి వచ్చినా, వొక సన్యాసి వచ్చినా జనం శామపదాను ఇల్లు చూపించేసే వాళ్ళు. ఊరిలో కానీ, బైటకానీ ఎవళ్ళయినా తగాయదా

* కొంచెమైనా

* చువానూనె సింధూరమూ గ్రామదేవలికి మర్దనా చేస్తారు.

* మెల్లు

పడ్డారో శామపదానుని పిలివాలి. ఎవళ్ళకయినా జబ్బు చేసిందో, లేదా
 ఎవళ్ళకయినా ఏదయినా ఆపద వచ్చిందో శామపదానుకి కబురు వెళ్ళాలి.
 ఎవళ్ళింటిలో అయినా పెళ్ళికి జాబితా రాయాలంటే శామపదాను తావాలి.
 శామపదానుకి చదువు సంధ్యలేమంతరావు. ఏదో భాగవతం మాత్రం చదువు
 తాడు. * పద్దతులూ, అవీ ఏమీ ఎరగడతడు. మందులు మాకులున్నూ
 ఎరగడు. లెక్కా దొక్కా కట్టడం అంతకన్నా తెలియదు.

అయితే, ఏ పని వచ్చినా అతడి సహాయం లభించేది. అంతర్జాత్రీ
 ఎక్కణ్ణుంచయినా “నిధి” వైద్యుడికి పిలుపు వచ్చినా, అడ్డసారం చెక్క
 ఎక్కణ్ణుంచి తేవలసి వచ్చినా, ఎక్కణ్ణుంచి బాజా భజంత్రీలు రావా
 లన్నా, పెళ్ళి సంతర్పణలయినా— శామపదాను వుండవలసిందే. అతడిసొం
 తానికి లాభమంటారా, చిల్లిగవ్వ ఉందేది కాదు. ఇలాంటి వాగ్లో అతడు.
 లాభం చూస్తాడూ! చీ, చీ, కడుపునిండా అతడి కింత చూడు లేదుకనకనా!

ఎవళ్ళకయినా ఆపదో బాధో వచ్చి, వొకక్షేళ శామపదానుని పిలవ
 లేదే అనుకోండి. వినీ వినడం తోచే పరిగెత్తుకు వెళ్ళేవాడతడు. “ఏంరా?
 శామపదాను చచ్చిపోయాడా ఏం?” అనేవాడు. తన ఇంటిపక్క ఇంత
 వరకూ వచ్చి, తన చెవిలో ఈ మాట పడలేదంటే— చీ, ఇంకెందుకూ
 తాను!

ఊరిలో ఇద్దరి మధ్య తగాయిదా రాజుకుందో, బుర్రలు పగల
 గొట్టుకోడం, కేసులూ, కచేరీలూ— రెండు కొంపలూ కూలిపోతాయి!
 అందుకని శామపదాను మధ్యని దూరేవాడు. వాళ్ళ కాళ్ళావేళ్ళా పడేవాడు.
 వాళ్ళ గడ్డం చేతులూ పట్టుకునేవాడు తిండి తిప్పలూ మానుకుని, మిట్ట
 మధ్యాహ్నం దాకా పడిగాపులు పడి కూచునేవాడు. “వల్లకాదు, శామ.
 పదాను హారీ అని కళ్ళు మూశాక ఏమన్నా చేద్దురుకాని, కేసు చెయ్యండి.

* సామాన్యమైన అక్షరజ్ఞానముంటే చాలా ఒడియా భాగవతం చదవడానికి
 అనువుగా వుంటుంది అర్థమన్నా అవుతుంది.

కచేరీకి వెళ్ళండి- వీడు బతికి వుండగా మాత్రం ఈ ఊళ్ళో ఇది జరగదు."

"ఎందుకని? మూన్నాళ్ళ ముచ్చటే కదా. తమ్ముడూ! మన తాత తండ్రులు ఏడు తరాలవాళ్ళు ఈ మట్టి తవ్వీ. కొట్లాడుకునీ, తగాదాలు పడి వెళ్ళిపోయారు. అదే మట్టి ఎలాంటి దలాగ పడివుంది. ఎకరం నేల రెండెకరాలు కాలేదు కదా! అలాగే మనమూ వెళ్ళిపోతాం. మన కొడుకులూ మనమలూ కూడ వెళ్ళిపోతారు. ఈ పొలాలూ అవీ ఇలాగే పడివుంటాయి. విరూప ఇనకలో ఇలాగే ఏడాది కేడాది కుండ పెంకులు రెండూ, సగం కాలిన కొరకంచు వొకటి పడి వుంటాయి. వరద వచ్చిందో అంతా సాఫయి పోతుంది- మచ్చా గిచ్చా ఏదీ ఉండదు.

కడుపులో వొకటి పెట్టుకునీ, పైకి వొకటి చేప్పే మనిషి కాడతడు. రాజు కొడుకయినా సరే, తాను ఏది సరైందిని అనుకునేవాడో అది సరాసరి వెనకా ముందూ చూడకుండా మొహం ఎదట చెప్పేసే వాడు. కాని మర్నాడు అతడి ఇంటికి స్తంభ మెత్తారంటే బుజం సాయం పట్టేసే వాడు. అతడి భార్య నొప్పులు పడుతూ వుందంటే. అయిదు వూళ్ళూ తిరిగి మందూ మాకు తెచ్చి పెట్టేవాడు. అందుకనే అందరూ అతడి మాట వినేవాళ్ళు వేడవాక్కులాగ. పాతికమందీ వొక మాటంటే శామపదాను మరో మాటన్నాడనుకోండి. అప్పుడు శామపదాను మాటే సారమయి నిలిచేది.

శామపదాను పుస్తై కట్టి ఎవతెన్నైతే పెళ్ళాడాడో. ఆమె కూడా ఎంతో అంత మంచి మనిషి. చొషా * వాళ్ళ ఆడబిడ్డ అయితే ఏం గాక. ఆమె బుద్ధి చిన్న బుద్ధి కాదు. ఇరుగూ పొరుగూ ఎవరికన్నా ఏదన్నా లేకపోవడమంటూ వస్తే వాళ్ళు ముందు పదాను యింటికి వచ్చేవాళ్ళు. ఎందుకంటే, ఇంట్లో వుండనీ లేకపోనీ, పదాను భార్య నందలూ, బానలూ.

* మన కాపు దనం లాంటి వ్యవసాయపు ప్పుత్తై చేసుకునే జాతివి చొషా. జాతిఅంటారు.

తడివి ఎలాగో వోలాగ సోరెదో తవ్వెదో తెచ్చి వాళ్ళ వోళ్లోపోసి పంపించేది — “ఏమమ్మా, ఇంట్లో ఏమీ లేకపోతే మాత్రం! నీపిల్లల్ని నేను చూస్తే నా పిల్లల్ని అలాగే ఎళ్ళన్నా చూస్తారు” అనేది.

ఆమె కాపరం కూడా పూరు వాడా పురాణంలా చెప్పుకునే వాళ్ళు.

“పదాను ముసిలమ్మా? - మనిషంటే ఆమె నమ్మా! ఆ పిసరంత అడ్డు గదిలో ఎన్ని పిడతలూ, ఎన్ని దానలూ, గూనలూ, కడవలూ పేర్చి పెట్టిందంటావు! యిందులో పచ్చి బియ్యం యిన్ని వుంటే, అందులో పుప్పడు బియ్యం యిన్ని వుంటాయి. యిందులో యిన్ని నూకలుంటే అందులో పెసలు, యిందులో మినుము లిన్ని వుంటే, అందులో ఆనాలు. బక్కలాంటి ఆవు చొక్కతేనా వుంది. ఎన్ని పాలనియస్తుందది! అందులోచే పెరుగు తోడుపెట్టి, వెన్న చిలికీ, నెయ్యి కాసే యింత యింతా చేసి పిడతలో జాగ్రత్త పెడుతుంది. చుట్టాలూ ఎక్కాలూ చిన్నా పెద్దా యింటికి వస్తారని.” శారదమ్మ అనేది. “ఆకాలం మనుషులు చూడా లన్నా మరి దొరకరత్రా! కోడళ్ళిరూ యింట్లో తొంగోనే* వుంటారు. మున్న చీకటితో లేస్తుంది. కల్లాపు చల్లేసి, యిల్లా వాకిలీ అలికేసి ఎలా సుబ్బరం సేస్తుందంటారు, కూడు కుప్పేసుక తిన్నా అసయ్యం వెయ్యదు.”

సెబితి అనేది, “అంతేనా, సూడూ, ఆయేడు మావిడి కాయలు కుక్క మురికిగా కాసేకాయే. అదిగో ఆ యేటి నించిన్నీ మున్న పూరగాయ దాచిపెట్టింది. పిసరంత , నాలిక్కి రాసుకుంటేనా, పురటాలు చెడిపోయిన నోరయినా రెండు దినాల్లో రుచిపడుతుంది.”

ముసిలామె ఎన్ని దేవుళ్ళకో మొక్కి ఎన్నో వ్రతాలూ నోములూ నోచి యిద్దరు కొడుకుల్ని కంది- బరజూ, చకడీ. ఆయితే యిద్దరిలో ఎవ్వ రినీ పేరు పెట్టి పిలిచేది కాదు. “ఆ వాళ్ళేమంత మనుషులని, వాళ్ళకో

* పడుకునే

, కొద్దిగా

పేరూ, ఆ పేరు పెట్టి పిలివడమున్నూ!" పెద్ద కొడుకుని "శాశుఖియా" అనిపిలిచేది. చిన్నవాణి "చగలా" అనేది. *

అయితే ఆమె కొడుకుల్ని ఎలా చూసేదో కోడళ్ళనలా చూడలేక పోయేది.. "ఆడజన్మ ఎంతో అంత అనాకారి జన్మ - దెబ్బలు తినడం. అన్నీ వోర్చుకుని పడి వుండడం. వాళ్ళ తిండి గుడ్డా వొక లెక్కేమిటి? మగవాళ్ళ కోసమూ, పిల్లలకోసమూ కదా, వాళ్ళ బతుకంతా. అదే వాళ్ళ సౌఖ్యం. అదే వాళ్ళ మంచి చెడ్డాను. ఆడజన్మకి సౌఖ్యమేమిటి; ఆయుర్రాయ మేమిటి?"

ముస్లి తన తనువంతా అలాగే గడుపుకు వస్తోంది. "ఎంత పాపం చేస్తే ఆడజన్మ వస్తుంది." ఊహించలేక పోయేదామె. కోడళ్ళిద్దరూ ఎప్పుడయినా గిల్లికజ్జాలాడితే ఆమె అనేది, "ఒలే తల్లీ, ఆడజన్మ ఎంతో అంత పాడు జన్మే మీరు కయ్యాలాడి, గోలచేసీ, ఇల్లు రెండు ముక్కలు చేసేస్తారు, యింతేనా? చూడండి, వాళ్ళిద్దరూ అన్నదమ్మలేనా! ఎన్నడయినా దెబ్బలాడారూ? వాళ్ళది మాత్రం కాదా ఇల్లు! వూరికే మీదేనా?"

అడపా దడపా అలా వొకటో రెండో మాట రసకపోతే కోడళ్ళిద్దరూ కలసీ మెలసీ ఎలా వుంటారు? ఒకామె కన్నవారు 'కంటాపడ' అయితే వొకామె పుట్టిల్లు నరద. బరజూ, చకడీల లాగ వాళ్ళు వొక్కతల్లి కడుపున పుట్టలేదు కదా, వొకరి మాట వొకరు గ్రహించడానికి.

అయితే చెప్పాలికదా, ముసలామె ఇంకో అత్తలాగ కోడళ్ళని సాధించేది కాదు. పరాయి ఇంటి పిల్లలయే వాళ్ళు. వాళ్ళు తిన్నారో లేదో, కట్టుకున్నారో లేదో - అదంతా ముస్లి కనిపెట్టకపోతే ఎవరు కనిపెడతారు? అలా, అని బరజూ చకడీలకంటే వాళ్ళు అధికం కాదు! రోకోక్తి వుండనే వుంది. 'ముందు కొడుకూ తరవాత కూతురూ' అని..

* శాశుఖియా: అత్తని చంపుకు తినేవాడు. చగలా: పిచ్చాడు

అంచేత, ఎప్పుడయినా బరజు ఉదయాన్నే లేచి పొలానికి వెళ్ళే వేళకి ఇంత చచ్చి కూడు వడ్డించక పోయారో, లేదా చకడి ఎటయినా వెళ్ళి వచ్చి, నీళ్ళు పోసుకుందికిని రెండు మూడు సార్లు నూనెబొట్టు అడుగుతూ కూచున్నాడో, అతడిమూడు నూనెగిన్నె వుంచకపోయారో, - ముసిలామె కోపంతో అనేది, “ఏవర్రా, మీరు మరేం చేస్తారని : మిమ్మల్ని రాణీలు చేసి కూచో పెట్టడానికా యింటికి తెచ్చాను !”

కోడళ్ళిద్దరిలోకి చిన్న కోడలుమీద ముసిలామెకి హెచ్చు దయ. దానికి కారణం ఆమె చిన్నది కావడమే - మరేమీ లేదు. లోకంలో చిన్న వాళ్ళనీ, కాస్త ఓటివాళ్ళనీ జనం కొంచెం హెచ్చు దయతో చూస్తారు. అంచేత చిన్నకోడలు స్నానం చేసిందో లేదో, తిండి తిందో లేదో, తల దువ్వుకుందో లేదో, పసుపు రాసుకుందో లేదో - పాపం ముసిలామె సదా సర్వదా కనిపెడుతూ వుండేవి. అదంతా పెద్ద కోడలికి గిట్టేదికాదు. నలుగురు పిల్లల తల్లినని ఆమె కాళ్ళు కింద పెట్టేదికాదు. అత్త, మామ, భర్తా - అదరి దగ్గిరా ఆమె హెచ్చు గారాము కావాలనేది. అందుకని, అత్త ఎప్పుడయినా చిన్న కోడల్ని పిలిచి, “ఒరే ఇటు రమ్మి, నీ బుర్ర పీచులా చిక్కుపడి పోయి వుంది. మూనాళ్ళయి నూనెబొట్టు లేదు, కూచొమ్మి, కొంచెం దువ్వేస్తాను” అనేసరికి, పెద్దకోడలు, “ఆఁ, పిల్లా ? జెల్లా ? కూచుని ఇంత సింగారం చేసిందికి ?” అనేది.

ముసిలామె వప్పుతూ అనేది, “ఏమే ఖండాయితూ కూతురా : నీకు మాత్రం ఏమీ చెయ్యలేదే ! జ్ఞాపకం చేసుకో ”

“పేదింటి బిడ్డలం మేం. ఎవళ్ళయినా ఏదయినా మా కెందుకు చేస్తారు ?” అంటూ రుసరుస లాడుతూ తన పని తాను చూసుకొనేది పెద్ద కోడలు.

“అవ్వవ్వు : ఇదెలా నిందిస్తోందో చూడూ !” అనేది ముసిల్మి—
“చిన్నపిల్ల వచ్చిందికదా, అదే తిన్నారో లేదో, తొడిగిందో లేదో

వోనాడయినా అడిగిన పాపాన పోయావా : దాని తల పీచులా వుంది, ఓనాడయినా అన్నావా, 'రావే కొంచెం దువ్వేస్తాను' అని. పైగా నోరెత్తే సరికి వూరికే మీద కలబడిపోతున్నావా :'' అనేది.

నాగుపాం తోకమీద పాములాడు చెయ్యి వేసేసరికి ఎలా అని పడగెత్తుతుంది, అనుగో అలాగ, అత్తమాటమీద వెనక్కి తిరిగి కన్ను మనేది పెద్దకోడలు. "ఏసుమ్మా చిన్నపిల్లా : నా 'హారా' 'సున్నా'ల కంటేనా చిన్నపిల్ల : పాపం ఇంకా పాలు తాగుతోంది : నా పిల్లలు లకలితో కిరకిరమని పోతూవుంటే, వాళ్ళకోసం ఎవ్వతే పిడికెడు కుంపటి మెతుకులు వండెయ్యదు, ఇంత పకాళీ అన్నంపిండి ఎదట పెట్టదు— నాకేం పట్టిందీ అంటా, అడ్డమానివాళ్ళ చాకిరీ చెయ్యడానికి :"

"ఒరే తోటికోడల్తో పంతం పెట్టుకుంటున్నావటే :— సువ్వెలా మప్పితే అది అలా నడుచుకుంటుంది కానీ :"

"ఊ, నా మాట వినడానికే లోకులు కాదుక్కాచున్నారు :— మీరు చెప్పింది మాత్రం ఎవరంత చేసేస్తున్నారంటా :"

ముసిలామెకి కోసం వచ్చేది— "నీకు మప్ప మప్ప ఇతయిందీ, ఇక దానికి మప్పేస్తే అయిపోతుంది, : మీ ఇష్టం తల్లీ, మీకెలా తోస్తే అలా చెయ్యండి - నా పెరల్లో నా కూరమడి నాకు వుంది. నాకోసమేమీ చెయ్యమనడం లేదమ్మా, మా తల్లీ :"

పెరల్లో కొయ్యగూరమడి ముసిలామెకి ఉదయమూ సాయం కాలమూ పారాయణ గ్రంథం, ఎప్పుడు చూసినా ఒక బోడి కొడవలి పట్టుకొని, చుడిలో ముడుచుకు కూచుంటుంది కొయ్యగూర కోస్తాను. మనవలూ, మనవరాళ్ళూ పెట్టుకొని వూసులాడడమూ, కొయ్యగూర కొయ్యడమూ - ఇంతకి తప్ప లోకంలో ఆమెకింకో పనిలేదు.

కానైతే ముసిలామె అధికారం చాలావరకూ పెద్ద కోడలు చేతిలోకి వచ్చేసింది. ఇంటికి వచ్చిందీ పోయిందీ, ఇవ్వడమూ పుచ్చుకోవడమూ—

అన్నీ ఆమె చూసేది. తోడికోడలుమీద హెచ్చుగా అధికారం చెలాయించేది. చిన్న కోడలు అత్త ఎదట 'చూ' * తప్ప మాట్లాడేదికాదు. అన్ని మాటలూ మానంగానే వినేది.

ఆవులూ, ఎడ్లూ, తక్కిన జంతువులూ మాట్లాడలేవు. మొద్దు మనిషికూడా అంతే. అంచేత వాళ్ళకేమీ తెలియదని అనుకుంటారు. తోకులు. ఏమంటారా, నిష్కారణంగా ఎన్నో దెబ్బలు పడవలసి వస్తుంది వాళ్ళు. ఎంత అన్యాయమైనా నోరు విప్పలేరు. అదిగో చిన్నకోడలు అవస్థా అంతే. అన్నీ ఆమె మానంగా వినేది. కాని నోరు మెదపటానికి వల్లకాదు. ఆమెకోసం ఎప్పుడయినా అత్తమాత్రం కలగచేసుకొనేది అంతే.

ఎంతయినా ముసిలి మనిషి : ఇంటిపనులు ఎంతని చూడగల్గు గనక : అయితే ఇల్లు ఆమెదేకదా : కోడళ్ళిద్దరి మూలాన ఇల్లు రెండు ముక్కలయి పోతుందేమో అని ముసిలామె మనస్సు మధ్యమధ్య కలత పడుతూ వుండేది.

---

* తొత్తకోడలు అత్తమామల ఎదట నోరు విప్పకూడదు. ఏదైనా చెప్పవలసివస్తే 'చూ' అని ధ్వనిచేసి, పైగలతో చెప్పడం ఒడిశాలో ఒక పాత ఆచారం. —పురిపండా.

“పొద్దుటినుంచీ, ధాన్యం ఎండలో అలా పడివున్నాయి. కసింత కలిపెయ్యడానికి ఎవళ్ళకీ కాళ్ళూ చేతలూ లేవా ? ఏమమ్మా — నేను వొక్కతేనే తనేస్తున్నానా ఏమిటి ? — మరెవళ్ళకీ మద్ద దిగడం లేదా ?”

“చీ. చీ. ఎప్పుడూ ఈ వాంతులాటే. ఎప్పుడూ ఇల్లు విరిచేసే మాటలే !”

“ఆఁ, అంతే మీకు తెలిసింది, మరేముంది ! నేనే ధాన్యం వుడికిస్తాను ! నేనే ధాన్యం దంచుతాను ! మరి, నేనే ఇల్లు ముక్కలు చేస్తాను ! తప్పంతా నాదే ! మిగిలినవాళ్లు మాత్రం తులిసి మొక్కలు !”

మిగిలిన వాళ్ళంతే మరెవళ్ళూ కారు, చిన్నకోడలే. ఆమె మునసబు కూతురు — అపురూపమైన ఆడపిల్ల — కాస్తా ముద్దు మురిపెంతో పెరిగింది. అత్తవారింటికి వచ్చినప్పుడు ఎంతో అంత సారె పట్టుకు వచ్చింది. ఇరుగూ పొరుగూ యావన్మందీ చూసి ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకున్నారు. ఊరిలోని ఆడబిడ్డలు తండ్రులమీద అలిగారు. కోడళ్ళు రోపల రోపల సిగ్గు పడ్డారు. అత్తలు కోడళ్ళని గదమాయించినప్పుడు ఆమె చూపే సాటి తెచ్చేవాళ్లు. “ఏమే గొడాలి కూతురా, పథానుగారి కోడలు లాగ నువ్వేమయినా అందెల కడియాలూ, మురుగులూ సత్తూ, బావిలీలూ కన్నవారి దగ్గరనుంచి పట్టుకు వచ్చి నా ఇల్లు నింపేసినట్టు విరగబడి పోతున్నావేమే !” అనేవాళ్ళు.

చిన్న కోడలికి ఏదయినా బెత్తాయించకపోతే * తనంతట తాను చొరవ చేసుకుని ఏదీ చెయ్యలేకపోయేది. అందరి దగ్గర వాదిగి వాదిగి మనులుకునేది. కొద్దిగా వచ్చిందాయె. అత్తా మామా వున్నారు. ఎలా బైటికి వస్తుంది? ఎవళ్ళతో అయినా ఎలా మాట్లాడుతూ? ?

పెద్దకోడలు మాటకి అత్తి ఎదురు చెప్పేది కాదు. పైగా మాటల్లో ఆమెని మించిపోయే వాళ్ళెవరు? అయినా కాకపోయినా స్వయమంటూ వొకటి వుండికదా! నిజం చెప్పాలంటే, ఆమె వొక్క చునిషే - అన్ని పనులూ చేస్తుంది. కొద్ది కోడలని చిన్నామె వూరికే కూచుంటుంది. ఇక్కడ వున్న చీపురు పుల్ల రీసి అక్కడ పెట్టదు.

“నెత్తి! ఇలా రమ్మి. నేను ‘హారాకి’ పసుపు రాస్తున్నాను. నువ్వు కొంచెం ధాన్యం కలిపేసి వెళ్లిమ్మి!” అంది అత్తి.

పెద్దకోడలు ముసి ముసి నవ్వు నవ్వుచూ మెల్ల మెల్లగా అత్తితో అంది. “మరి కొంచెం ముట్టు ముట్టుగా పిలవండి.”

చిన్న కోడలు పేరు నేత్రమణి. బుంగలాగ మొహం పెట్టుకు వచ్చింది నేత్రమణి. ధాన్యం కలిపేసి వెళ్ళింది. అత్తి మొహంమీద ఏమంటుందామె! మనుమరానికి పసుపురాసేసి అత్త పెరట్లోకి వెళ్ళాక అంది - “అవ్వ! ఎన్ని పూసులు నామీద పుడుతున్నాయో! ఏమమ్మా, నే నెవళ్ళకన్నా అచ్చున్నానా? ఎవళ్ళ సొమ్మేమన్నా తింటున్నానా? అందరూ నామీద విరుచుకుపడాలనే ఎప్పుడూ కాను కూర్చుంటారు! ఎందుకమ్మా!”

పెద్దకోడలు గబి గబా వెళ్ళి అత్తగారిని పిలుచుకు వచ్చింది - “రండి. రండి. బుద్ధిను తురాలు కదూ మీ కోడలు! నోట్లో వేలు పెడితే కరవదేమో!”

---

* పని చెప్పకపోతే: పురమాయించకపోతే

అత్త చిన్న కోడలిని గదమాయిస్తూ అంది—“ఊరుకో, వూరుకో అపెద్దిర్పదికదూ ! దాని మాటకి ఎదురు చెప్పవచ్చా ?”

చిన్నకోడలు వూరుకుంది. ఎంతయినా అత్తా మామా వున్న ఇల్లు కదా ! “కోడలు వచ్చి ఏడాదయినా కాలేదు. బుద్ధి చూడండి” అనుకోరూ రోకులు !

చిన్నకోడలు అక్కడేమో వూరుకుంది. కాని ఛకడి దగ్గర వున్నవీ లేనివీ అన్నీ ఏకరువు పెట్టింది. తన సొంత కవితవ్వం కూడా కలిపింది. అగ్ని కుమిలి కుమిలి ఎప్పుడో వాకళ్ళు పైకి వచ్చేస్తుంది కదా ! ఎన్నాళ్ళని దాన్ని అణిచి పెట్టడం !

ఛకడికి ఇంకా పుత్రతనం. పళ్ళకి బంగారం కట్టించుకున్నాడు. దక్షిణాది కుండలాయి పెట్టుకుని, బుజంమీద కావి గావంచా వేసుకుని వూరంతా తిరుగుతాడు. కలకత్తా వెళ్ళి వచ్చిన కుర్రాళ్ళతో జట్టుకట్టి తెల్లటి కమీజు మీద నల్లటి వేస్టుకోటు వేసుకుని, బుజానికి వెండి జాకాల బటువా సంచి వేలాడదీసుకుని, పరసలూ , పండుగలూ చూసి వచ్చేవాడు. సరిగ్గా వేళకి ఇంటికి వచ్చి అన్నం వడ్డించ మనేవాడు. ఆలస్యమయిందో కుండా మందా పగులగొట్టే వాడు. ముసిలి శామసథాను అరుకునేవాడు — “కుత్రతనం వాదల లేదు. మెడకి గంత కట్టేస్తే సరి, వాడంతట వాడే దారికి వచ్చేస్తాడు.”

వీధిలో ఛకడి నోరు వినబడితేచాలు, ముసిర్డి కోడళ్ళని తొందర చేసేసేది — “వచ్చాడత్రా. చగలా వచ్చాడు. చిరచిరా వాడికోసం ఇగురో గిగురో చేసి పెత్తేయండి. లేకపోతే ఇంట్లో అగ్ని పెట్టేస్తాడు.”

అవాళ ‘సునాజొడి’ పరసం. పెద్ద పరసం. పరసంలో ఛకడి డబ్బులు వేసి జూదమాడాడు. రంగులరాట్న మెక్కాడు. రామరీతి చూచాడు. అర్ధరాత్రి ఇంటికి వచ్చాడు. ఉత్తరంజుల్లో అయితే పథానుగారి ఇంటి

పిల్లలు పొద్దుగూకేసరికి నిద్రపోతారు. కాని అవాళ మేలుకునే కూచున్నారు. చిన్నాన్న వాళ్ళకోసం ఏదో పట్టుకువస్తాడు. అందరికంటే చిన్న కుర్రాడు మాత్రం నిద్రపోయాడు. కానైతే చిన్నాన్న రాగానే తనని లేపెయ్యాలని పడుకునే ముందే వాళ్ళ అమ్మనీ, అక్కనీ హెచ్చరించాడు. ముసిలాయనా, పెద్ద కొడుకూ తిళ్ళు తినేసి నిద్రపోతున్నారు. ముసిలామె కనిపెట్టుకు కూచుంది. చిన్నకొడుకు వచ్చాక తింటుంది. కోడళ్ళిద్దరూ అత్త తినకుండా ఎలా తింటారు! వాళ్ళున్నా పస్తుతో పడివున్నారు. సున్నా, హారా కూచుని ముసిలమ్మ దగ్గర కథలు వింటున్నారు.

విశాఖపట్నాన వీధిగుమ్మాన

వింత రాచకొడుకు బంతులాడాడు

బంతెళ్ళి పాలకొండ సభలోన పక్షితే

ఇది ఎవరి బంతని వివరించె రాజు

శ్రీకాకుళం వారి చిత్రాల బంతి

బొబ్బిలి వారిదే బంగారు బంతి—

“అమ్మా, వాలే అమ్మా!” వీధిలోంచి ఛకడి కేక వినపడింది.

“ఏమర్లో, చగలా వచ్చాడర్లో!” అంటూ చప్పున తలుపు తెరవడానికి వెళ్ళింది ముసద్ది. చిన్నాన్న ఏమిటి తెచ్చాడో అంటూ ముసిలమ్మ వెనకాలే పరిగెత్తారు సున్నా, హారాలు. తమ్ముణ్ణి లేపడానికి వెళ్ళింది కడసారి చిన్న చెల్లి. రసుకోరాలూ, పాకంపట్టిన పేలాలూ, వక్కలూ, ఆకులూ, బంగాళాదుంపలూ, ఉల్లిపాయలూ మొదలైనవి ఎన్నో పట్టుకొచ్చాడు ఛకడి. పిల్లల చేతుల్లో ముందు నాలుగేసి రసుకోరాలు పెట్టేసింది ముసద్ది. కాని అంతమాత్రాన పిల్లల మనస్సు తృప్తిపడుతుందా? ఉహూ.. అందరూ బలబలా చూస్తున్నారు. చిన్నాన్న ఇంకా ఏమిటో తెచ్చేవుంటాడు. చిన్న కుర్రాడు నిద్రనుంచి

లేచి కళ్ళు నులుపుకుంటూ వచ్చాడు. చిన్నాన్న దగ్గర రాసుకుంటూ నుంచున్నాడు.

చిన్నాన్న పెద్దరికం చూపిస్తూ అన్నాడు. — “ఏమట్రా పిల్లలూ, రసుకోరాలు తిన్నారు కదా, మరేమిటి చూస్తున్నారు? వెళ్ళండి, పడుకోండి.” ఏమయినా ఒకంతట వాదిలి పెడతారూ పిల్లలు? వాళ్ళకి తెలుసు, చిన్నాన్న తప్పకుండా బొమ్మలూ అవీ తెచ్చేవుంటాడు. అయితే ఆ మాట ఎవరూ నోరు విప్పి చెప్పడం లేదు. ఇంతలో చిన్నాన్న జేబులోంచి ఎర్రటి దేవో పైకి వచ్చింది. ఆశతో నలుగురి కళ్ళూ చిన్నాన్న చేతిలోని ఆ వస్తువు మీద వొక్కసారి వాలాయి. అది వెలుతురు దగ్గరికి తెచ్చి పట్టుకున్నాడు చిన్నాన్న. చిన్న బొమ్మ — బాతులా అవుపిస్తోంది — “అరే, ఇదేమిటి? కొంచెం నొక్కితే చాలు — కూ, కూ, అవుస్తోంది!”

“ఎవరికి కావాలి?” అంటూ చిన్నాన్న మీదికి ఎత్తి పట్టుకున్నాడు బొమ్మ. నలుగురు పిల్లలు ఎనిమిది చేతులూ వొక్కసారి చాచారు. నలుగురు నోళ్ళనుంచి వొక్కసారి వినపడింది. “చిన్నాన్నా నాకూ, చిన్నాన్నా నాకూ!”

ఐతే కడసారపు కుర్రాడికి దొరికిందది. తరవాత సంచిలోంచి జేబులోంచి వొకదాని తరవాత వొకటి బైటికి వచ్చాయి — బాజా, హార్మనీ, పీసా.

ఒకరు బాజా పోసం ఏడిస్తే, ఒకరు బొమ్మకోసం ఏడ్చారు. ఈ ఏడుపులో వొకరు పీస వూదారు. ఇల్లు ఇల్లంతా విరగబడి పోయింది.

ముసిలి శామపదాను నిద్ర తేలిపోయింది. విసుక్కుంటూ అన్నాడతడు — “ఇంట్లో అడుగు పెట్టాడో లేదో పిల్లలతో రామగోల మొదలు పెట్టాడు. వెళ్ళు, కాళీమట్టు వెళతావో కలకత్తా వెళతావో, ఎక్కడికి వెళతావో వెళ్ళు. వీడు కాళీమట్టి వెళతాడు, కలకత్తా వెళతాడు — గడించుకు వచ్చి నన్ను పోషిస్తాడు!”

కలకత్తా వాళ్ళ క్రొఫింగు తలలా, బ్రతు పెట్టెలూ, లాంతర్లు చూసి తానూ విదేశం వెళతానని తండ్రితో పాపం ఎన్నిసార్లు అన్నాడు చకడి. ఎందుకురా, వూరుమట్టి కంపు కొట్టేందా ఏమిటి? 'తాటిచెట్టు ఎందుకెక్కావంటే దూడగడ్డికోసం' అన్నట్ట. తాతము తాతలు ఇక్కడే కళ్ళు మూశారు. మరి నువ్వు మాత్రం ఇంత గడించేసి రాతిపీనె తయారు చేస్తావు! అనేసేవాడు తండ్రి. చకడి ఎప్పుడయినా, ఏదయినా తప్పుచేస్తే చాలు ముసిలాడు ఆ మాట ముత్యాయించేవాడు.

ధోజనం చేశాక పడక గదిలోకి వెళ్ళాడు చకడి. చిన్న గది. అండులో పైగా పుంజెడు పెద్ద పెద్ద పులవల కట్టలు. చిన్న మంచ మునా లేదు. కింద తుంగచాప పరిచి, దానిమీద చింకిదొంతలు రెండు పరిచి, పక్క తయారయి వుంది. గోడదివ్వె గూటిలో పొన్ననూనె దీపం పెమ్మిద వెలుగుతూ వుంది. గూటికింద నూనె జిక్కికట్టి వుంది, మీద దీపం పొగతో మసిబారిపోయి వుంది. పెడకలో రెండు ధాన్యం కుచ్చులు వేలాడుతున్నాయి. వాటిమీద చిన్న చిన్న ధాన్యం పురుగులు ఎగురు తున్నాయి. ఒక పక్క రెండు వుట్టెలు వేలాడుతున్నాయి. రెండు వుట్టెల లోనూ రెండు కుండ లున్నాయి. వాటిమీద వొక్కొక్క మూకుడు. ఒక కుండలో పధాను భార్య మానుడి వొరుగు దాచిపెట్టింది. మరోదాండ్లో కసిన్ని ముక్కిపోయిన ఆవాలు. కింద ఎత్తగా పెట్టిన మామిడిచెక్క బట్టిమీద వొక బెల్లపెద్దే, వొక వెదురుపెద్దే వున్నాయి. తమలపాకులికి సున్నం రాశాక వేళ్ళు వెదురుపెట్టెకి రాసేసే వాళ్ళు. అందుకని, పెట్టె మీద సున్నం సచ్చలు అక్కడక్కడ అవుపిస్తున్నాయి. గోడమూలల సాలెపట్లు వేలాడుతున్నాయి. మీద బగ్గిదెలు పడవడ ఎగురుతున్నాయి. లోపలినుండి బైటికి, బైటినుండి లోపలికి ఎగురుతూ దొమలు నోడ్ల వేసుకుంటున్నాయవి. ఉలవల కట్టలకింద ఎలకలు కరకరా మన్ను తవ్వు తున్నాయి. మొత్తంమీద చెప్పాలంటే గదంతా సామానూ, పురుగు

పుట్రాను. దయతలిచి మనుషుల కోసమని అని బారెడంత స్థలం వొడిచి పెట్టేసి నట్టుంది. చకడి పడక గదికంటే. బరజా, ముసలి పధానుల పడక గదులు మరీ పాడు. చకడి గదిలో రెండు రాధాకృష్ణుల పటాలున్నాయి. వాళ్ళ గదుల్లో వొక మూల ఎలకల మన్ను కుప్పపడి వుంటే, వొక మూల బిళ్ళ రెట్టలు. అవన్నీ రోజూ కుప్పపడేవి, రోజూ బాగయేవి.

పాపం చకడి అదృష్టానికి ఇలాంటి గది దొరికింది ఏం చేస్తాడు ? ఒక్క గదిమట్టు కయినా మంచి కొంప కట్టిందికి తనకి దిక్కులేక పోయింది. ఇంటి ఖర్చు వెచ్చాచు అన్నీ తండ్రిచేతిలోనూ అన్న చేతిలోనూ వున్నాయి. తనని చూసే వాడెవడు ? మంచిదొక లాంత రయినా కొనగలిగాడా ? మంచిదొక పెట్టయినా సంపాదించ గలిగాడా ? ముసలి తండ్రి ప్రతీదానికి అడ్డే చెప్పాడు. ఊరు వొడిచి వెళ్ళవద్దంటాడు. పరాయివాడి దగ్గర చాకిరీ చెయ్యవద్దంటాడు. అన్నకూడా అంతే — తన కోసం పల్లెత్తి వొక మాటన్నా అనడు : రోపల రోపల తండ్రిమీదా, అన్నమీదా చకడి కారానా మిరియాలు పారేవాడు.

ఇంటిపనులు ముగించి, అందెనూ కడియాలూ ఝణ ఝణ లాడిస్తూ చకటి భార్య నేత్రమణి పడక గదిలో ప్రవేశించింది చకడి దిక్కు-కన్నెత్తి చూడలేదు. పల్లెత్తిమాటన్నా ఆడలేదు. తలుపు దగ్గర పైటచెంగు పరుచుకుని పడుకుంది. ఇవాళ ఏదో గందరగోళం జరిగిందని వూహించాడు చకడి.

ముసిముసి నవ్వు నవ్వుతూ అడిగాడు — “ఏమందోయ్, ఏం జరిగిందేమిటి ఇవాళ?” ఇల్లాలు మాటాడలేదు. చెయ్యిపట్టి లేచనెత్త దోయాడు చకడి. చెయ్యివిసిరిగొడుతూ అంది ఇల్లాలు — “పోపో, ఆ ముద్దు పిలుపులూ అవీ నీ వొడిన దగ్గరా, దాని పిల్లలదగ్గరా వాలికించు.”

“అరే, మాటాడేదు. మంతీలేదు. ఇలా ఇదయితే — ఏమిటిది?”

“మాటా మంతీ ! ఏమిటి మాటా మంతీ? — ధాన్యం ఎండ వేసిందికి చేతులు పడిపోతున్నాయి. కాళ్ళు తెగిపోతున్నాయి ! కాలి

పోతున్నారు. మండిపోతున్నారు! ఎందుకమ్మా? ఏ ముండ సొమ్మయినా, తింటున్నానా, నేను! ముడుతున్నానా? కాలిపోవాలని ఎవతయినా నన్నెందు కనాలి అంటా?”

“ఏం, నువ్వు అలాగే అనకూడదూ!”

“నేనేమిటనేది? నోరు విప్పితే ఇంట్లోపాదీ విరుచుకుపడతారు. నీకు నోరు పెగలకపోతే — అలాంటివాడివి పున్నై కట్టి పెళ్ళాడా వెండు కంటా!”

అచుతపురం వక్కల కత్తెరతో పోకచెక్కలు కత్తరిస్తూ నెమ్మది నెమ్మదిగా అన్నాడు చకడి — “ఒరే, అదెవతే? మాలదా, మంగలిదా? ఈ ఇల్లు దాందా ఏమన్నానా? అదెలాంటిదో నువ్వు అంత పాటిదానివే — నిన్ననడానికి అదెవతే?”

నేత్రమణి మూతి తిప్పేసుకుంటూ అంది — “రామాయణమంతా విని రాముడికి సీత ఏమవుతుందన్నాట్ట! వింటున్నావుకదా, అర్థమాని మాటలూ అంటున్నాది. తిరిగి అడుగుతావేమిటి?”

“అరే, నువ్వు ముందు మాటకి మాట తగిలించు — తరవాత నేను చూసుకుంటా..”

“ఆ, నువ్వు చూసేస్తావు, మశానం! చెవులో గూడు కట్టుకు పోరాను కదా, దాని పిల్లల్ని నువ్వు ముట్టవద్దని విన్నావా?”

“అదేమిటి, ముసిలాయన డబ్బు లిచ్చాడుకదా, వాళ్ళకోసం బొమ్మలూ అవీతెమ్మని! నేనేమిటి నాచేతిడబ్బు పెట్టితెచ్చానా ఏమన్నానా?”

“ఏమమ్మా, ఊళ్లో మరెవళ్ళూ పరస చూసిందికి వెళ్ళలేదా?”

“అరే, ఇంటిమనిషి వొకడు వెళుతూవుంటే పరాయి వాళ్ళ చేత ఎవరయినా డబ్బులిస్తారా?”

తణుకూ బెణుకూ లేకుండా అబద్ధాలు చెప్పుకుపోయాడు చకడి. ఆడమనిషి అబద్ధాలు చెప్పకపోతే వినుకుంటుందామరి! అన్నా, వదినా

పగవాళ్ళు కావచ్చు — పిల్లలేం తప్పుచేశారు? పాపం, చకడి ఏం చెయ్య
గలడు? ఎన్ని విధాల భావించినా ఎంచేతో పిల్లలకోసం అతడి మనస్సు
విలవిల లాడిపోయేది. అందుకని, ఇల్లాలికి చాటుచేసి వాళ్ళని కొంచెం
ముద్దులాడేసేవాడు, ఎత్తుకునేవాడు. చిన్న బొమ్మో, రసుకోరావుందో
కొని తెచ్చేవాడు. చాటునీ చూటునీ వాళ్ళ చేతిలో పెట్టేసేవాడు. “ఇదిగో
పిన్నితో చెప్పారంటే మరెప్పుడూ ఇవ్వను,” అంటూ ముందే జాగ్రత్త
పడేవాడు.

3

జీవనం-మరణం! మెలకువా — స్వప్నం! రెంటికి రెండూ వేరు వేరు ప్రపంచాలు. కానైతే, రెంటికీ ఎడమంటూ లేదు—వొకదాన్నొకటి అంటిపెట్టుకునే వున్నాయి. మనిషి వొకదానిమీద ప్రయోజకత్వం చూపిస్తాడు. రెండో దాని దగ్గరికి వచ్చేసరికి మతిపోతుంది. ఇల్లా, వాకిలీ, భార్యా బిడ్డలూ — అందరినీ వొదిలిపెట్టేసి మనిషి జీవనం నించి మరణానికి వెళ్ళవలసి వస్తుంది. పిలుపు! తప్పించుకోవడం ఎవడితరం? మనిషి! వ్చి! చిల్లిగవ్వ చెయ్యని ప్రాణి!

బరజు పదాను ఇంటికి ఇవాళ ఆ పిలుపు వచ్చింది!— ముందు ముసిలామె కోసం, బావుంది — పాత కొత్తవుతుంది. పండుజుత్తు నల్ల బడుతుంది. పకివుండడ మెందుకంటా? కోడళ్ళిద్దరూ కాళ్ళు పడుతున్నారు. మనుమడూ, మనుమరాళ్ళూ తల నిమురుతున్నారు. చకడి కూచుని భాగవతం చదువుతున్నాడు.

దీపం కునుకుతూ వుంది. ఇంట్లో సగం సగం వెలుగు. మిగతా అంతటా వొకటే చీకటి. జీవనదీపం — నూనె చెల్లిపోతే అదిన్నీ ఇలాగే కునుకుపాల్చి పడుతూ వెలుగుతుంది.

దీపం భగ్గు భగ్గు మంటూ వెలిగింది—ఇంట్లో పొడవాటి నీడలు నాట్టం చేశాయి. ముసిలామెకు మరేళ్ళా నిండిపోయాయి.

• నెరసిన జుట్టు

మనమదూ, మనమరాళ్లా, కొడుకులూ, కోడళ్లూ, కట్టుకున్న భర్తా - యావత్తు సంసారమూ వెనకపడి పోయింది - ఇల్లూ, వాకిలీ, కూరచుడి - మాయా, మడుతా అంతా వొదిలి పోయింది. ముస్సీ వెళ్ళి పోయింది. పినరంత పధానపడాలో ఆ కబురు ఇంటింటా పాకిపోవడానికే నిమిషం పట్టలేదు. జనం నోళ్లు వొకటే చూట. “ముసిలమ్మ శత్రుత్వం రాలు. కనకనే పునిత్రివావు దొరికింది. పండు నుదుటిమీద కుంకం చొట్టుతో వెళ్ళిపోయింది. పైగా ఏకాదశనాడు హారీ అని కళ్లు మూసింది.”

ముసిలామె చనిపోయి నప్పుడు శామపదాను ఏడవడం ఎవ్వరూ చూడలేదు. శవం వెనకాల కొంతదూరం పేలాల్ గవ్వలూ చల్లవచ్చాక అతడన్నాడు. “నేను మరి ఎన్నాళ్ళని! ఏదాదీ, ఆరు మాసాలికిమించదు! ముసలివాన్ని వొదిలి ఈ రెండు రోజులూ గడిపెయ్యలేనూ?”

ముస్సీ వెళ్ళిపోయింది. ఏదీ ప్రపంచం ఎక్కడా మారిపోలేదే! పినరంతయినా మార్పులేదు. రోజూ కనపడే సూర్యుడి చుట్టూ, ఈ బహు పురాతనమైన భూమి యథాప్రకారం తిరుగుతూనే వుంది. విరూపా నదిలో అదే ప్రకారం జలచార ప్రవహిస్తూనే వుంది. ఒక్క క్షణమయినా ఏదీ ఆగలేదు. పధానపడాలో వ్యవసాయమూ, పరిశ్రమ, పంట, రాబడి, చెట్టూ చేమూ, పొలమూ పెరడూ - అన్నీ వున్నాయి.

శామపదాను బరజుని పిలిచి అన్నాడు. “ఒరే బాబూ, మరి ఎన్నో రోజులు లేవు నాకు. ఇప్పుడిక నువ్వు నొకరీ అదీ చేసి. ఎటు బడితే అటు తిరిగావో, ఏమో ఎప్పుడెలా వుంటుందో, కళ్ళు మూసే ముందు నిన్ను చూడలేకపోతాను....”

బరజు ఏమంత హెచ్చు చదువుకున్నా మనిషి కాడు. ఊరి వీధి బల్లో అతడు చదివిన చదువుకి, జమీందారీ గుమాస్తా, లేదా వకీలు గుమాస్తా, ఇంకా అధికమయితే సెటిలుమెంటు అమీనూ - ఇంతకి తప్ప పెద్ద ఉద్యోగ మేదీ దొరకదు. ఒకటి రెండు చోట్ల గుమాస్తాగిరి చేశాక,

ఇప్పుడు సెటిలుమెంటు అమీను పని చేస్తున్నాడు. నౌకరీ మానెయ్యమని ఎన్నోసార్లు చెప్పాడు తండ్రి— “ఎందుకంటా? మనం తక్కువ వాళ్ళం. మన కింత ఆడంబర మెందుకు? మట్టి తవ్వి తవ్వి తాతలూ తండ్రులూ ఏడుతరాలు గడిచిపోయింది. నాగలి వాదిలేసి కలం పడితే మాత్రం ఏమంత స్వర్గానికి వెళ్ళిపోతామా?”

బరజు కూడా గ్రహించాడు — ఒకడి చాకిరీ చేసి వొకడి కాళ్ళు పట్టి, మరొకడి నెత్తిమీద కాలు పెట్టడం, అధికారం చెలాయించడం— ఎంత సిగ్గుమాలిన పని! కానైతే ఇల్లూ సంసారం, పిల్లా జెల్లా వున్నారాయె! వాళ్ళకోసం మనిషి ఏదో కొంత చెయ్యాలికదా! అందుకని, తండ్రి నౌకరీ మానెయ్యమని ఎన్నోసార్లు చెప్పినా అన్నిసార్లు “ఊ, మానేస్తాను” అనేసి కొన్నాళ్ళు తోసుకుపోయేవాడు. నౌకరీ తాడిచెట్టు నీడ లాంటిది. ఇప్పుడుంటుంది. మరో క్షణంలో వూడుతుంది. దానిమీద ఆధారపడడ మేమిటి? అయినా తండ్రితో ఇవాళ కొంచెం వాడిస్తా అన్నాడు. “మానెయ్యాలంటే లిప్తలో మానెయ్యవచ్చు. అయితే, ఏం చేసినా కాస్త ముందూ వెనకా ఆలోచించి చెయ్యాలి. నౌకరీ వాదిలేస్తే ఇంతలో ఏటా కొంటూ వున్న భూమి పసరంత మరి కొనలేం కదా!”

కొడుకు తెలివి తక్కువ చూసి ముసిలి పదాను నవ్వుచూ అన్నాడు. “వారే వెర్రాడా, ధనం కూడబెట్టడం వోట్టి పిచ్చితనం. కొడుకు బుద్ధిమంతు డయితే ధనం దాచడ మెంచుకు? కొడుకు బుద్ధిమాలిన వాడయితే ధనం దాచడమెందుకు? అని లోకోక్తి. డబ్బు కూడబెట్టడ మన్నది ఎప్పుడూ పనికిరాదు.”

“డబ్బు కూడబెట్టడం పాపమా?”

“ఉత్తి పాపం కాదు, మహా పాపం. డబ్బు దాచడమంటే దొంగ తనం చెయ్యడమన్న మాటరా బాబూ, కేవలం దోపిడీ చెయ్యడమన్న మాట. మన ఊళ్లో హరిమిశ్ర గారిని చూడూ! ఎంతమంది పేదసాదల

గొంతుకలు కోసి సంపద కూడబెట్టాడో! అదంతా సంపదే అనుకుంటున్నా వటోయి! కాదు, మరుగుతున్న ఉసురు. కాలేసి వొదిలిపెడుతుందోయి! కాలేస్తుంది. లోకమంతా కాలేసిబుగ్గి చేసేస్తుంది. సెటిలుమెంటు డబ్బు నొకరీ డబ్బు, ఇదంతా ఉసురుకొట్టిన డబ్బు. హాలాహాల మది— ఎక్కడ పడితే అక్కడే మండుతుంది.”

బరజు చేస్తున్న అమీను పనిలో కడిగేసిన జీతపురాళ్ళు తప్ప చిల్లి గవ్వయినా అధికం చేతికి వచ్చేదికాదు. లోకులు ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకుని అనేవాళ్ళు, ‘లంకలో హరినామం—అమీనయి, పైగా కస్సీ* లాగక పోవడమా? రెండేసి సెటిలుమెంటు చూశాం—ఈ మాట వినలేదు. ఇదాళ కళ్ళతో చూశాం.”

నిజానికి బరజు చాలా నిజాయితీ మనిషి. ఎవళ్ళదగ్గిరా వొకవంగ పిందెకోసమయినా కక్కుర్తిపడ్డపాపానపోలేదతడు. ఏ వూళ్ళోనూ బత్తెం గింజల కోసమయినా నోరువిప్పి ఎరగడు.

తండ్రి మాటమీద బరజు కొంచెం నొక్కి అన్నాడు. “నొకరీ చేసి ఎవడయితే రెండు రాళ్ళు లంచం తింటాడో వాడిది తప్పుకావచ్చు. తన జీతం రాళ్ళుతప్ప ఎర్రని ఏగాని కోసం ఆశపడకపోతేనో—”

“అవునోయి, అన్నీ తెలుసు నాకు. నొకరి చేస్తున్నావు. జీతం తెస్తున్నావు — లంచం తినలేదు. నిజమే. కాని ఆ జీత మెవరిస్తున్నారు ? నీ బాబెక్కడయినా దాచిపెట్టాడా ? జీతం, జీతం, బాబులూ, అధికారులున్ను. ఎవరి డబ్బుతో ఈ గ్రాం, అంటా ! ఈ తలమాసిన వాళ్ళ డబ్బుతోను. ఈ బాబుగిరీ, ఈ అధికారమూ, పెద్దరికమూ—ఎవరి వల్ల ? ఒకపూట తిని, మూడు పూటలు పస్తు పడుంటారే, అదిగో ఆ పేదల వల్ల. ఈ యంత్రాలూ, కార్థనాలూ, రైళ్ళూ, వోడలూ, మేడలూ

* లంచం

గర్వం

మిద్దెయీ — ఎలా తయారయ్యాయి ? మన ఈ పేదవాళ్ళ రక్తమోడి
కదూ తయారయ్యాయి ? కాక, రెండు పుంజీల మంది వాబూ అధికార్లు
వెళ్ళి తయారు చేసేశారా ?”

పథాను ముసిలాడికలు రెండూ తళతళ మెరిశాయి. ప్రపంచంలోని
పేదలకోసం, డుఃఖజీవులకోసం, దీనితులకోసం, పదదశితులకోసం రోకం
ముందు నిలబడి, గొంతెత్తి చాటిచెప్పుతున్నట్టు అరడి హృదయం ఉప్పొ
గింది

బరజు రెండు కళ్ళలోనూ నీళ్ళుతిరిగాయి. తండ్రి నోట మరిరెండు
మాటలు వినాలన్న అలెలాషతో అరడన్నాడు. “అయితే అధికార్లు,
సిపాయిలూ, వకీళ్ళూ మన మంచి ఏమీ చెయ్యలేదంటావా ?”

“ఓ, చెయ్యకేం ! కావలసినంత మంచి చేస్తున్నారు ! దొంగల
నించీ దోపిడిగాళ్ళ నించీ కాపాడుతున్నారు. కన్నగాళ్ళనించీ గొంతు
కలు కోసే వాళ్ళనించీ రక్షిస్తున్నారు. ఎవరన్నా ఏదన్నా తప్పుపనిచేస్తే
వాళ్ళకి తగిన శాస్తి చేస్తున్నారు. ఎవడన్నా మోతుబరి మరొకడి పొలం
బలవంతంగా సాగుచేశాడో కచేరీలో దాని న్యాయవిచారణ చేస్తున్నారు.
అయితే, ఈ దొంగలూ, ఈ కన్నగాళ్ళూ మనలోని పనుషులేకదా ! మనం
ద్రోహులమూ, నేరస్తులమూ అనేకదా, ఇంతమంది ముసద్దీలూ, ఇంత
మంది వకీళ్ళూ, అధికార్లూ, ఉద్యోగస్తులూ, సిపాయిలూ బుర్రోతులూ
వున్నారు ! మనమేకదా పిళ్ళని సృష్టించాం ? అందుకనే నేను చెప్పుతున్న
దేమిటంటే - వాళ్ళు మరేమీ కాదు, మన చుక్కరమ్మల అధికాపం, మన
పాపఫలం ! మన వాపం యెంత పెరుగుతూవుంటే, ఈ ఉద్యోగులూ,
వకీళ్ళూ అంత పెరుగుతున్నారు. మనమే మంచివాళ్ళమైతే ఇంతమంది
అధికార్లెందుకు ? పోలీసు లెందుకు ? వకీళ్ళూ, ముర్తూరులూ ఎందుకు ?
ఇన్ని జయిళ్ళు దేనికోసం ? ఇంతమంది ఎర్రపాగాలు ఏం చేస్తారు ?”

కొడుకు — “అయితే, మనకి పుణ్యమిక యెక్కడినుండి వస్తుంది?
డబ్బూ, సంపదా అక్కరలేదుకదా, - నష్టమంచి బురదలో కలుపు తీసేసనే

మనకి మిగిలిందన్నమాట : గొప్ప వాళ్ళంతా మనల్ని పీడించకపోతే మరెవళ్ళని పీడిస్తారు ?”

ముసిలాయన నవ్వుతూ అన్నాడు. “డబ్బూ సంపదా పెట్టి అన్నీ కొనవచ్చునోయి, దాని పుణ్యం మాత్రం కొనలేం. డబ్బు పెట్టి టిక్కెటు కొనేసి వైకుంఠానికివెళ్ళి ఉపాయంలేదు. పుణ్యం కొనాలంటే మనుష్యత్వం కావాలోయి ! మనుష్యత్వం యెక్కడ యెంత రక్కువయితే, అక్కడ అంతపాపం పెరుగుతుంది.”

ఈ మాట నిజమే. బరజు తన కాలంలో చూసి వచ్చాన్నాడు - నౌకరీచేస్తే మెల్లి మెల్లిగా మనుష్యత్వం ఏష్యమయి పోతుంది. చంద్రుణ్ణి రాహువు మింగేసినట్టు మనిషిలోపల పిశాచం చూస్తూ వుండగానే మనుష్యత్వం మింగేస్తుంది. రోజూ కూలి చేసుకునే పేదపనివాడు ప్రపంచంలో చెయ్యండేముంది ? తిండి గుడ్డా లోకానికి ముఖ్యం - ఈ రెండూ అతడే కదా సమకూరుస్తున్నాడు ! మనిషి గాలిపిల్చి బతుకుతాడని యెన్నిసార్లు రోజూ అనుకుంటాడు బరజు. అలాగే ఈ పేదకూలి వాళ్ళని పిల్చి లోకం బతుకుతుంది. ఆ మాట మాత్రం యెవ్వరూ అనరు.

నౌకరీ మూనెయ్యడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు బరజు. ఏమీ తరాల నించీ పట్టి తవ్వడమే తనవృత్తి. అదే చేసుకుంటే పరువుపోయినా ఏమన్నానా ?

ముసలిపదాను అన్నప్రకారమే, ముసిల్మీ కళ్ళుమూసి ఏడాది నిండ లేదు. తనకి వచ్చింది వారంటు. వారంటు అందగానే ముసిలాడు చిరు నవ్వు నవ్వుకున్నాడు. బరజుని పిలిచి అన్నాడు, “ఒరే భామీ, నా పనేమో అయిపోయింది. ఇక మీ సంగతి మీరు చూసుకోండి. ఒక్కటి మాత్రం నేను చెబుతున్నాను. మీరు యిద్దరూ అన్నదమ్ములు కదూ ! చూడూ, పొలంమధ్య గట్టు పడకూడదు. కొంపమధ్య గోడ లేవకూడదు. ఇది మాత్రం నువ్వు కాయాలి.”

పెద్దకోడలు పిల్లలికి నేర్పిపంపింది. వాళ్లు వచ్చి ముసిలాడి దగ్గర మారాము చేశారు - “తాతా. మాకోసం యెక్కడ ఏమిటి దాచావు?” ముసిలాడు రెండుసార్లు కళ్లు విప్పాడు. ఎవళ్ళనో వెదుకుతున్నట్టు బలబలా చూశాడు. మళ్ళీ కళ్లు మూసేశాడు. పెద్ద మనమరాలు హారా కేకవేసి పిలిచింది. “తాతయ్యా మాకోసం ఏమిటి దాచావు?” ముసిలాడు మళ్ళీ కళ్లు విప్పి చూశాడు - ఈ మాటలు ఎంత దూరం నుంచో విని పిస్తున్నట్టున్నాయి. తల నిమిరుతూ కూచున్న చకడి తెలిసేటట్టు మరో మారు చెప్పాడు. ముసిలాళ్ళు చచ్చిపోయేముందు పిల్లాజెల్లా కోసం మని డబ్బు దస్కం దాచిపెట్టడం రివాజు. ముసలిపదాను ఏమిటి దాచాడు? అతడు చిన్న చిరునవ్వునవ్వి, వొకవేలు మీదికి చూపిస్తూ అన్నాడు, “మీ కోసం ధర్మం ! ధర్మం !”

ముసిలాడి కళ్లు మూతలు పడిపోయాయి. మరి విడలేదు. కొడుకులూ, కోడళ్లూ, మనమూ, మనమరళ్ళూ గొల్లమన్నారు. శవం గదిలోంచి బైటికిరాగానే పెద్దకొడుకు బరజు పదాను కళ్ళలోంచి కన్నీళ్ళు - అయిదారు చుక్కలు రాలిపడ్డాయి. గావంచాతో కళ్లు తుడిచేసుకుని అపరక్రియలో నిమగ్నుడయ్యాడు. తక్కిన వాళ్ళు ఓదారుస్తూ అన్నాడు, “సరే, ఏముంది బతుకూ చావు - ఇంతే ప్రపంచం !”

ముసిలి పదాను కాలం చేసిన కబురు వూరు చుట్టుపక్కల నిమిషాల మీద పాకిపోయింది. అందరియింటా పెద్దబుర్ర రాలిపోయినట్టయింది. ఆహా ! చెప్పకోదగ్గ మనిషి. వెయ్యిమందిలో వొక్కడని లెక్కపెట్టాలి, ఏడు జానల జాగా ప్రతీవాళ్ళూ కొనుక్కున్నదే. వుట్టికట్టుకు వూరేగుతూ ఎవ్వరూ వుండిపోరు. అయినా, ఈ మట్టిలోంచే బంగారం పుడుతుంది. ఈ మట్టిమీద బంగారం తునక ముసిలాయన.

మనిషి మంచి చెడ్డా

కళ్ళు మూశాక తెలుస్తుంది.

బరజు చాల నికరమయిన మనిషని వూళ్ళో అందరికీ తెలుసు. అచేత శామపదాను కాలం చేశాక లోకులన్నారు. “తండ్రిపేరు నిలబెడితే బరజు నిలబెడతాడు” అని. తండ్రి గుర్రమెక్కితే కొడుకున్నా కొంచె మెక్కుతాడు. తండ్రిలాగే బరజున్నా బలమైనవాడు — అయిదడుగుల మనిషి. తలకీ గావంచాగుడ్డ చుట్టుకొని ఉదయం మొదలు పొద్దుగూడే దాకా పొలమూ తోటా అంతటా తిరుగుతూనే వుంటాడతడు. ఇంటికి వచ్చాక రెండుకాళ్ళకీ నూనెమర్దనా చేసుకునేవాడు. ‘తలమీద పాగా, పాదాలికి నూనెవుంటే పైద్యుణ్ణి వెక్కిరించవచ్చు’ అని తండ్రి చెప్పి పోయాడు.

నిజానికి బరజు చిరున చీదడం ఎవళ్ళూ చూడలేదు. ఎండనికాదు, వాననీకాదు, చలనీకాదు — అన్ని రుతువుల్లోనూ అలాగే పొలంలో పని పాట్లు చేసివచ్చే వాడతడు. దాన్యంకట్ట భుజంమీంచి కిందపెడితే యిద్దరు మనుషులు ఎత్తలేక పోయేవారు. నీళ్ళు తోడిందికి గూడ పట్టుకుంటే తనతో నలుగురు మనుషులు చెమట్లు కక్కుకునేవాళ్లు. తానొక్కడూ అలాగ గూడ పట్టుకుని నిలుచుని వుండేవాడు.

బరజు నిజాయితీ చూసి అతడంటే లోకులు ఎంతో ఖాతిరి* చేసే వాళ్ళు. బంగారం ముద్దపడివున్నా అతడు కన్నెత్తి చూసేవాడు కాదు. మీదొక చిల్లిగవ్వ అతడి దగ్గరవుంటే కోరి ఇచ్చేసి మరీ వెళ్ళేవాడు. ఒక దమ్మిడి ఎవళ్ళచీ తినేవాడు కాదు. అచేత లోకులనేవాళ్ళు. “బరజు భాయి దగ్గరవున్న డబ్బు మనమొలలో వున్నట్టే. జగన్నాథస్వామి పూజమారితే మారవచ్చు. కాని బరజుపదాను నోరు తెరిచి వొకమాట అన్నాడు అంటే అది మారదు. ప్రాణం పోతేనేం గాక, పీక తెగిపోతేనేం గాక — ఆ మాట జరిగి తీరుతుంది. తప్పదు.”

* మర్నావ

అయితే ఏం లాభం, బరజు ఇల్లాలు మాత్రం అతణ్ణి పోలింది కాదు. చీటికి మాటికి జట్టి, పెట్టుకు కూచుండేదామె. నలుగురు పిల్లల తల్లినని ఆమె గర్వం. అంచేత బూమిమీద నడిచేది కాదామె. అందరూ తనని గౌరవించాలని పట్టుపట్టేది. అంచేత బరజుకీ ఆమెకీ ఎన్నోసార్లు పేచీ వచ్చేది.

అయితే ఈ పేచీలకీ, ఆదరించడానికీ, గౌరవించడానికీ బరజుకి తీరికేదీ, ఇంటి సంగతి తెలుసుకుందికీ పగలు క్షణమయినా తీరిక వుండేది కాదతడికి. రాత్రి రెండు మెతుకులు నోట్లో వేసుకుని పక్కమీద వాలిపోయే వాడు. ఇల్లాలు ఇంటి పనులన్నీ ముగించాక వెళ్ళి కాళ్ళ పట్టడానికి కూచునేది. బరజు నిద్ర తేలిపోయాక, చిన్న కోడలు మీదా, మరిది మీదా గొణగడం ప్రారంభించేది. “అత్తమ్మ వుండేది, మామయ్య వుండేవారు. ఏమాటా బైటకి వచ్చేదికాదు. వీడు, కోతిలాగ చిన్నటి గుంటడు, వీడా సన్నంటాడు. లంజ అని! ఎందుకని! నువ్వెవడివిరా, నన్ను అనడానికి! నువ్వా సన్నంటావు? పులి వొండ, లో లేడి నాటకమాడిందట! ఇన్నేళ్ళు వచ్చాయికదా, ఎక్కడ సొమ్ములు⁴ పడి ధాన్యం మేసేళాయని కానీ, ఎక్కడ పొలం పావయిపోయిందని కానీ వొక్కనాడయినా చూసిన పాపాన పోయావా? అన్నిటికీ వొక్కచునిషే పరిగెత్తి చిక్కిశల్యమై పోయాడు. ఈ గడపా ఆ గడపా తిరిగి తిరిగి, వూరికే వేళకి ముర్దకోసం ఇంటికి దిగబడతావు. పయిగా నన్ను లంజ అంటావా? పెళ్ళాంగారు కూచున్న దగ్గరినించి ముద్దీ కదపడు — బియ్యపు గింజలు పొయిదగ్గర కెలావస్తాయో తెలియదు. పయిగా మాట వచ్చేసరికి మొగుడూ పెళ్ళాం ఇద్దరూ పెద్ద

1 పోరాటం; 2 పిల్లవాడు 3 గుహ, 4 పశువులు

పులుస్తాగ మీద విరుచుకు పడతారు. అవి ముండా అంటుంది. పిల్లలు చచ్చినదానా అని తిడుతుంది. వీడు లాజా అంటాడు. బాగానేవుంది వాటం, నేనేం అడుక్కుతాటున్న బికారిదాన్నా? నాకు ముందూ వెనకా ఎవళ్ళూ లేరా?"

కానై తే భర్త ఎంతసేపయో నిద్రపోయి గుర్రు పెడుతుంటాడు. ఇల్లాలు గొణుక్కుని గొణుక్కుని తుదకి నిరాశ చేసుకుంటుంది.

అయితే భాగవతం పార్వతీదేవి వినకపోతేనేం గాక, శుకమహర్షి వింటూ వుండేవాడు.

చిన్న కోడలు గోడ దగ్గర చెవులు పెట్టుకుని అన్నీ వినేది. విని వచ్చి ఛకడి దగ్గర ఏకరువు పెట్టేది.

"అన్నయ్య అన్నయ్య అని ఇచ్చై పోతున్నారు కదూ, రండి విందురు కాని! పెళ్ళా సొంతం కాకండా మీరయిపోతారూ? పెళ్ళా వున్నవీ లేనివీ నూరిపోస్తున్నాది. మొగుడు దానికి తాళం వేస్తున్నాడు. 'ఇంటిపనంతా అదెందుకు చెయ్యదూ? వూరికే తేరగా కూచుని వొక మనిషి తింటుందా?' అంటున్నాడు. కూచో పెట్టి వీడు నాకు తిండి పెడుతున్నాడా? దాశ్యం వుడక పెట్టడం మొదలుకుని అన్నం వండడమూ, వడ్డించడమూ దాకా ఎవరై చేస్తున్నదీ అంటా! ఇక నాకేం పట్టింది?"

ఇన్ని మాటలూ వొక్కసారి వొట్టి అబద్ధమని ఛకడి తెలుసుకోలేక పోయేవాడు. అన్నయ్యని బైట లోకులెలా చెప్పుకుంటున్నారో, లోపల అతడలా కాదన్నమాట! హరిమిశ్రగారు చెప్పినమాట నిజమే, బరజు పైకి మాత్రం మెత్తని మనిషి.

హరిమిశ్ర పంచాయితీ ప్రెసిడెంటు. బరజుని లోకులు దేవుడిలా చూసేవాళ్ళు. అది హరిమిశ్రగారికి కంటకంగా వుండేది. అందుకని మాటి మాటికీ బరజు మీద నిందలాడుతూ తిరిగేవాడాయన. అన్నగారి దోషాలు భార్య నోట వినేవాడు ఛకడి. హరిమిశ్ర నోటా వినేవాడు. కాని నోరు విప్పి అన్న దగ్గర ఏమీ అనలేకపోయేవాడు.

అన్నయ్య తనకంటే వయస్సులో ఎంతో పెద్ద- పదేళ్ళ కంటే
 హెచ్చే. బరజుపదాను ఇల్లంటే చుట్టపట్ల పదివూళ్ళ వాళ్ళు ఎరుగుదురు.
 పాసం చకడి పేరయినా ఎక్కడా వినపడేది కాదు. తండ్రి చచ్చిపోయేక
 తన అవస్థ అధ్వాన్నంగా వుందని తట్టింది చకడికి. ఎత్తి పొడవడానికి
 పైగా ఎల్లప్పుడూ సిద్ధంగా వుండనే వుంది ఇల్లాలు.

ఏప్పుడో వొకనాడు చకడి పేకాటనుంచి ఇంటికి వచ్చేసరికి ఇంట్లో
 పాలులేవు. ఒకనాడు కూర చాలలేదు. మరోనాడు అన్నం కుండ అడుగుది,
 గంజి బాగా వొడలలేదు. ఇల్లాలు మనస్సుకి ఇదంతా బాధగా వుండేది.
 “ఏమమ్మా, నాకేమన్నా ఆరుగురూ ఏడుగురూ వున్నారా ఏమన్నానా?
 ఒక్కగాక ఒక్క మనిషి. అతడు తృప్తిగా రెండు మెతుకులు తిరక్కర
 లేదా? అవసరం లేదు. నేనిక్కడవుండి ఎవరికేం చెయ్యాలని! మీ
 అన్ననీ, వొడిన్నీ పెట్టుకుని మీ మానానా మీరుండండి. నాకన్నవారు
 నరున్నారు. రోజూ పదిమంది వచ్చి తేరగా తిని పోతున్నారు. నా కడుపు
 మాత్రం పస్తుంటుందా ఏమిటి?”

మొదట ఇవన్నీ చకడికి అసహ్యం వేసేవి. కాని రాను రాను అల
 వాటయిపోయాయి. ఆడారి* వాడిలా తాను ఎంత కాలమని ఇలా పడి
 వుంటాడు? వాధఖటాయీ, హాలుసాపూ అన్నదమ్ములనుండి వేర్లయి
 పోయారు, వాళ్ళకేం గడవడం లేదా? మరింత బావున్నారు కూడాను. ఆ
 మాటకివస్తే. దుకావాలు పెట్టుకుని, చేతితో నాలుగురాళ్ళు మిగలేసుకుని
 మా అంతవాళ్ళం మేం అంటున్నారెప్పుడు. అన్న దగ్గర వుండి చకడి
 కిప్పుడు ఏమంత మిగిలిపోతున్నదని! వాని వేర్లవడం ఎలాగ? ఎవరామాట
 ముందు లేవదీస్తారు?

---

* ఆడంగిలేకి

నాలుగు దిక్కులా వరిచేలు పచ్చగా అవుపిస్తున్నాయి. పైన ఆశ్వ
యుజమానం నీలి ఆకాశం— కరకరా ఎండనెత్తి మాడబెట్టేస్తూవుంది.
మధ్య మధ్య చిన్న చిన్న తెల్లమబ్బులు దాబుదాబుగా సూర్యుడి ముందు
నుంచి తేలిపోతూ వెళ్ళిపోతున్నాయి. వాచీ నీడలు పొలం తరవాత
పొలం దాటిపోతున్నాయి దూరదూరాన చెట్లమాటున దాగున్నట్టున్నాయి.
ఉండి వుండి గాలి కడలిపోతూ వుంది. ఈ పచ్చటి మళ్ళమీంచే దానినడక.
ఆకాశం ఎంత ఎత్తో, ఎంత నీలంగా వూదో, భూమిమీద మనిషిచేసే ఈ
పనితనం చూసి అది నిచ్చెరపోయి చూస్తున్నట్టుంది.

ఈ శోభలో అక్కడక్కడ పొలాలమధ్య ఎన్నో నల్ల నల్లటి
జంతువులు వంగి ఏదో పని చేస్తున్నాయి. ఒకదగ్గర కొంగలమంద, ఒక
దగ్గర చిలకల గుంపు— ఈ పొలంమీంచి ఎగిరి ఆ పొలం మీద వాలు
తున్నాయి. ఆ పొలంమీంచి లేచి దూరంగా వూరికింద కలిసిపోతున్నాయి.
ఈ వరిచేల్లో వంగివున్న నల్ల జంతువుల దృష్టి వీటివేటి మీదా లేదు. ఈ
పొలాల్లోని పక్షులూ, సూర్యుడూ, ఆకాశమూ— వీటన్నిటిలాగే ఈ జంతువు
లున్నూ పాతవే, రోజూ వుండేవే. ఎండనిలేదు, వాననిలేదు, చలనిలేదు,
మంచనిలేదు— పన్నెండూ నెలయీ, ఆరు రుతువులూ, మున్నూలూ
అరవై రోజులూ ఇలాగే వొకే విధంగా వుంటున్నాయవి. ఎన్ని కాలాలో
గడిచిపోయాయి. నేటికీ ఆ జంతువుల శరీరాలకోసం వొక అంగీపిసర
దొరకలేదు. ఒళ్ళు కప్పుకుని బాగా కట్టుకుందికీ— ఆరుమూళ్ళ గావంచా

ఎనిమిది మూరలు కాలేకపోయింది. అందుకని వాళ్ళు మనుషులు కారు. జంతువులు. ఉత్తి మట్టి, మట్టి- మట్టి వాళ్ళ వృత్తి- పుట్టినప్పటినుంచీ చచ్చినదాకా అంతే. మట్టిలోనే పుట్టుక. మట్టిలోనే పడక, మట్టిలోనే మనుగడ, మట్టిలోనే ఇల్లు- మట్టి తవ్వితేనే కడుపు నిండుతుంది- మట్టి మనుషులు !

ఈ జంతువుల్లో బరజుపదాను వొకడు - నక్కికొక మాసిన గావంచా చుట్టుకున్నాడు. తలకి పాగాచుట్టేసి వరి మొక్కల్లో వంగి పనిచేస్తున్నాడు. యుగ యుగాలనుంచీ ఎంతోమంది బరజులు ఇలా బురదకుమ్మీ, వీపున ఎండభరించి మనుష్య జాతి కోసం ఆహారం స్థిం చేస్తున్నారు. ఒక ఆసా, వొక భాసాలేమీ వాళ్ళకి. కళ్ళుండిన్నీ చూడలేరువాళ్ళు ; చెవులుండిన్నీ వినలేరు. నాలిక వుండిన్నీ మాట పెగలదు. చెవిటివాళ్ళు. గుడ్డివాళ్ళు. మూగవాళ్ళు ! తమ దుఃఖం తాము తెలుసుకోలేరు. తమ మాట తాము చెప్పకోలేరు - అచ్చంగా గొడ్లు !

సకారణంగా అయినా, నిష్కారణంగా అయినా వీపు పెళ్ళిపోనీ, తిట్లూ చీవాట్లూ వర్షించనీ, యజమాని ముప్పుటలు తిండి పెట్టకపోనీ - దేనికి అడ్డు చెప్పటమంటూ ఎరుగరు వాళ్ళు.

జడుదళెయి బరజా పొరిగింటివాడు. వరసకి తమ్ముడవుతాడు. పక్క పొలంలో ముడుకులమీద వంగి కలుపుతీస్తున్నాడతడు. ఇద్దరూ మాటా మంతి ఆడుకుంటున్నారు. తక్కిన వ్యవసాయదార్లు తమ యింటి విషయాలూ, పొలం విషయాలూ మాట్లాడుకుంటున్నారు.

అంతా అదృష్టంరా బరజన్నా అదృష్టం. నిరుడు చెరుకుతోట ఎంచక్కా ఏపుగా పెరిగింది. ఈ ఏడు ఎలాంటి మొక్కలు అలాగే వున్నాయి. ఎదగకుండా పెట్టిన మదుపన్నా వస్తుందో రావో !

దానికి నువ్వేం చెయ్యగలవు ? మనం సాగు చేసేవాళ్ళం కాయ శక్తులా సాగుచేస్తాం. అంతే. అన్న ఫలించకపోతే మన చేతిలో ఏముంది ?

“ఏదిమాత్రం మన చేతిలో వుందిరా - అదృష్టం - అదృష్టమే అన్నిటికీ మూలం. అదృష్టం లేకపోతే ఎవడిస్తాడు ? కుర్రాడు ? కామిలా పడ్డాడు - ఎంతోమంది దేవుళ్ళకి ఎన్నో అన్ని ముడుపులు మొక్కాను. పంగళా అమ్మవారికి ఎంతో అంత ఇది చేసాను. ఏ లాభం ! ఎవ్వరన్నా వుంచగలిగారా ? అంతా వుత్తిదేరా అన్నా. అదృష్టం వొక్కటే గొప్పది. కుర్రాడు బతికేవుంటే ఈవీడు నాకు విచారం లేక పోను. ఆరు నెలలపాటు కలకత్తా వెళ్ళిపోయివుంటే, జగ్గుస్వామి ఒకాయి దాన్యం వుండిపోయేవా ?”

“మనిషి అనుకున్నట్టే అంతా జరిగిపోతావుంటే ఇక -”

“అవును, నిజం చెప్పావురా అన్నా, మనిషి అనుకోదంలో ఏమీ లేదు. అదృష్టం మూలం. అదే మన్ను బంగారం చేస్తుంది. బంగారం మన్ను చేస్తుంది.”

బరజు చిరునవ్వు నవ్వుతూ అన్నాడు. “కళ్ళముందు కనపడ లేదూ, హరిమిత్రగారి కొంప - అదృష్ట మెలా ఎత్తిందో !”

అవునురా అన్నా, లోకంలో ధర్మం వుందని ఎలా అనుకోదమిక , ధర్మం వూరికే పురాణాల్లోనూ, భాగవతంలోనూ మాత్రమే ! హరిమిత్ర ద్రాహ్మడు మళ్ళీనీ - ఏం చెయ్యలేదు చెప్పు - ఎన్ని కొంపలు కూల్చడం లేదు ! ఎంతమంది పీకలు పినకడంలేదు ! అవాళ పదిమందీ చూస్తూనే వున్నారు. నెటిలుమెంటు బాబు ఎదట దేవుడి తులసి పట్టుకు ప్రమాణం చేసేసి, జైనగారి పొలం చపాయించేశాడు. * పాపాల భైరవుడు - వాడి గుండెలెలా భరించాయిరా ! అయితే వాడికి లోపమేం వచ్చిందంటా ! నిక్షేపంలా ఇంటినిండా ధనం కలకల్లాడుతూ వుంది. ఇది చూశాక లోకంలో ధర్మం వుందని ఎవడంటాడు చెప్పు !”

---

* కాజేశాడు.

బరజు పదాను ఆపాదమస్తకం పఠికిపోయాడు. ధర్మం లేదా, ఉత్తి అధర్మం, అన్యాయం, పాపం — ఇదేనా వుంది? మానవజాతి దీని మీదేనా బతుకుతూ వుంది? అదివి మనుషుల్లో, అందరిలోకీ బలమయిన మనిషి తన భార్యనీ, పిల్లలనీ, బలంలేని తక్కిన నలుగురినీ చంపుకు తింటుందంటారు. బలమున్న పోతుపిల్లి నక్కినక్కి సొంత పిల్లల్ని చంపుకు తినేస్తుంది. మనిషికూడా అంతేనా? చుట్టుపక్కల ఇరుగు పొరుగు వాళ్ళని పదిమందినీ చంపుకుతినేనా బతుకుతాడు? డబ్బులోనో, బుల్లోనో, లేదా బలంలోనో కొంచెం బాగా జోరున్నవాడు, శక్తిలేని ఇరుగు పొరుగు వాళ్ళనీ, చుట్టుపట్ల నిరుపేదల్ని చంపేసి, దోచుకుని తాను దుక్కదన్నవలసిందేనా? అయితే, ఇంతేనా చూసవుడు! భాగవతంలో చెప్పింది మనుషులకోసం కాదూ? అధర్మం కోసమా రామాయణమూ, మహాభారతమూ జరిగింది? ఇదంతా మానవజాతి కోసంకాదూ?

బరజు గట్టిగా అన్నాడు, “ధర్మం వుందినా తమ్ముడూ, వుంది. మనం పాపుల మయినంత మాత్రాన ధర్మ మెటు పోతుంది? వీళ్ళనీ వాళ్ళనీ చంపడమెందుకూ, స్వయంగా మనమే నేరస్థులం. ధర్మం కోసం ఉడతలాంచిది వారధిమీద కసింత మట్టి వేసింది. కొతులు వెళ్ళి ప్రాణా లొడ్డాయి. వందలకొద్దీ రాజులూ మహారాజులూ భార్యా బిడ్డలమీద మోహం విడిచి పెట్టేసి రక్తం ధారపోశారు. మరి, మనమేం చేస్తున్నాం? — మనలో ఇంటికొక వాంపు, తండ్రీ కొడుకుల మధ్య, అన్నా తమ్ముల మధ్య, అలు మొగుల మధ్య — వొకరిమాట వొకరికి నచ్చదు. ఇంద్రలో వొక్కొక్క హరిమిశ్రులు దూరి నీకూ నాకూ పొరపొచ్చులు పెట్టి, కోతి మితాయి పంచినట్టు మధ్య అంతా చపాయించేస్తున్నారు. తప్పంతా వాళ్ళది వొక్కరిదేనా మరి! మనం కేవలం కడిగేసిన ఆణిముత్యాలమా? ఊరికే మంగళా అమ్మవారి దగ్గర దండాలు పెడితే అమ్మవారు రాకాసిని మనిషి చేసెయ్యదుకదా! మనలో ఏం మనుష్యత్వం వుందని వాళ్ళనీ వీళ్ళనీ నిందించడం!”

“ఉహూ, అదేమీ కాదురా అన్నా, అంతా వొక ఎత్తూ, అదృష్టం వొక ఎత్తు. హరిమిశ్ర అదృష్టం గొప్పది. అందుకని అతడే సాహుకారు. అతడే జమీందారు, అతడే పెళిదెంటు. అతడి చేతిలోనే పోలీసులు. అతడి చేతిలోనే అధికార్లు. ఇదంతా అదృష్టం — అదృష్టం గొప్పది కాకపోతే ఇదంతా ఎలా సాగుతుంది ?”

“తమ్ముడూ నిజమేరా, నువ్వన్నమాట నిజమే — అదృష్టమే అంతాను. అయితే, వ్నం పడలేదు. చెరుకుతోట తగలబడిపోయింది, అది అదృష్టమంటే వేరేమాట. కాని నీకూ నాకూ కయ్యం పెట్టేసి, నీ పొలం నా పేర రాయించేసి చెయ్యి తడిచేసుకున్నారు హరిమిశ్రగారు. దాంతో అమీనులు వచ్చారు, పోలీసులు వచ్చారు, మేస్రీట్లు వచ్చారు, వక్రీళ్లు, ముత్తూరులూ వచ్చారు. మనం నచ్చేట్లో కొట్టుకుపోయాం ఇది వేరేమాట. ఇక్కడ మన అదృష్టమంటే మరేమీలేదు — మన అదృష్టం హరిమిశ్ర. తెలిసిందా !”

కొంతదూరంలో వొక ఎ్ది లబండి — ఇరుసుకి కందినలేదు — ‘కేర కటకట కేర’ అని అరుచుకుంటూ మెల్లమెల్లగా నడుస్తూ వుంది. బండి వాడి గదమాయింపూ, ఎడ్లమీద కొరడా దెబ్బలూ మధ్య మధ్య వొక్కొక్క పిసర పదం, “హరిహరీ నారాయ — జాదినారాయణా — వాహో !” — వినిపిస్తున్నాయి. బరజు పథానుమాటలు వచ్చేలమీద, గాలికెరటాల నాట్యంతో కలిసిపోయి చప్పున నాలుగుదిక్కులా పాకిపోయినట్టయ్యాయి.

జదుదళెయి అన్నాడు, “సరే అన్నా, అంతా తెలిసిందిలే. కాని నీ మాటలు ఏదో అసందర్భంగా అనిపిస్తున్నాయి నాకు. హరిమిశ్ర చెడ్డ వాడు, కాని వక్రీళ్లు, మేస్రీట్లూ మనకి మేలు చెయ్యడం లేదంటావా ?”

“అవును, అది వాళ్ళ దయాధర్మభిక్ష. వాళ్ళు మేలు చేస్తే మన అదృష్టం మంచిది. కీడుచేస్తే మన అదృష్టం చెడ్డది. మొత్తంమీద మనం చెడ్డవాళ్ళు కాబట్టికదా ఈ తతంగమంతా !”

“అవునురా అన్నా. వందమాటల్లో నికరమయిన మాట ఇది లోకం చెప్పది గనకే ఈ బాదరబాదంతా. ఒక్క మనిషి మంచివాడై కూచుంటే మాత్రం : తక్కినవాళ్ళంతా దొంగలయినప్పుడు. అవొక్క మంచివాడికీ జాగా ఎక్కడుంటుంది ?”

“ఒకడూ వొకడూ కలిస్తేనే కోటి మందవుతారు. ఒకడు మంచి వాడయితే మరి పాతికమందిని మంచివాళ్ళని చేస్తాడు. ఒక్కదగ్గిర పువ్వు పూస్తే నాలుగు దిక్కులా గమ్ముమనిపిస్తుంది. పువ్వుకి ఎంత వాసన వుంటే అది అంతదూరం ఘుమ ఘుమ లాడిస్తుంది.”

ఎడ్లబండి ‘కేక టకట కేక’ అరుపూ బండివాడి గదమాయింపూ. ఎడ్లమీద కొరడాదెబ్బలూ, మధ్య మధ్య వొక చరణం పదమూ — ‘మాద వుడి గోవునా యాదవులు కాయంగా మాదవుడు మచ్చావతారమైనాడూ. ఒహో !—’ అన్నీ దూర దూరం మెల్లి మెల్లిగా వెళ్ళిపోతున్నాయి.

అక్కడ ఇంటిదగ్గిర — పిల్లలికి వొకళ్ళకి రెండు చట్టిమెతుకులు పిడిచిపెట్టి. వొకళ్ళకి పిడికెడు మురమురాలు వొళ్ళోపోసి పెద్దకోడలు బరజు భార్య పలకత్ర నములుతూ చెరువు నీలాటిరేవు చేరుకుంది. అత్త కళ్ళు మూసినప్పటినుంచీ, తోడి కోడళ్ళిద్దరికీ చుక్కెదురు. ఒకరిమాట ఒకళ్ళు సహించేవాళ్ళుకారు. మాటకిమాట — కస్సుమంటే బుస్సుమనే వాళ్ళు. ఇంట్లోపని వొంతులేసుకున్నారు — పశువులికి కుడితి పెట్టడమూ, సొమ్ముల సాల * పరిశుభ్రపరచడమూ, పిడకలు వెయ్యడమూ, దాన్యం వుడక పెట్టడమూ చిన్నకోడలు పని. వంటా వడ్డణా, వచ్చేవాళ్ళూ పోయే వాళ్ళూ — ఇదంతా పెద్దకోడలు పని. ఒకరి పని వొకరు పినరంతయినా చేసిపెట్టరు. పెద్దకోడలు వొకనాడైనా దాన్యం ఎండ వెయ్యదు. చిన్న కోడలు వొకనాడైనా రెండు పుల్లలు పెట్టి పొయ్యి రాజెయ్యదు.

• పశువుల పాక

పెద్దకోడలు పలకర్ర నములుతూ నీలాటిరేవు చేరగానే, ఆమె జట్టు అమ్మలక్కలు వొక్కొక్కరూ రేవులోకి దిగబడ్డారు. మణమ్మ రేవు లోంచి పిడికెడేసి మన్నుముద్దలు తీసి ఇత్తడి మురుగులు కస్సుపస్సు తోమేసుకుంటూ అంది, “ఏమే పెద్ద కోడలా, ఇదేమిటి యివాళ ఇంత ఆలస్యం!”

“ఏమిటో, పనుపు నూరాను, మసాలా రుబ్బను, పెద్దదానికి పిడికెడు పకాళీ మెతుకులు వడ్డించాను, చిన్నవాళ్ళిద్దరికీ యిన్ని ముర మురాలు వాళ్ళో పోశాను—”

మణమ్మ తవ్విపోస్తుంది— “ఏమమ్మా, చిన్నావిడ నీ పిల్లల తొడి అదీ చూడదు?”

“అది మోతుబర్ల ఇంటి పడుచే, నా పిల్లలు దానికి కంపుకొడతారు! మొగుడూ పెళ్ళాం ఇద్దరూ గదిలో వూసులాడుకుంటూ కూచుంటారు. ఇటు కూటికుండ పొంగిపోనీ, పిలిచి పిలిచి గొంతుకు చించుకున్నా రోపల నించి పైకి రాదు.”

శారదమ్మ పలకర్రతో ముక్కుపుడుక తోముకుంటూ అంది. “చీ చీ.. వయసిందికదా, మొగుడుదగ్గిర ఎల్లప్పుడూ కూచుంటుందీ! బరజుత్ల వుంటే, ఈ మాట చెవిని పడివుండునా!”

పెద్దకోడలు అంది, ‘ఏమిటి అంతేనటే అప్పా, పెద్దబావ అక్కడే ద్వారం దగ్గిర కూచునే వుంటారు, ఆలుమొగులు — తమ్ముడూ మరదలూ నవ్వుతూ సరాగాలాడుతూ వుంటారు, ఎవరన్నా వింటే ఇదేం సానికొంపా అనరూ!”

బోడి పండా ఆవిడ దోసిళ్ళతో నీళ్ళు దేవుడి కెత్తిపోస్తూ అంది, “ఇది కలికాలం కదర్రా, ఇహనుంచి ఎన్నో కొత్త కొత్తవి చూస్తారు. ఎన్నో కొత్తమాటలు వింటారు. మాకు ముప్పయ్యేళ్ళు వచ్చేదాకా మేం వీధిగుమ్మం తొక్కలేదు. మొగుడు మొహం చూడలేదు. ఈ కాలంలో మరదలూ పెదబావా— చీ చీ, — ఈ మాట నోటికి రానివ్వకండి!”

చిన్న కోడలు యింట్లోంచి చెవులు చాచింది. ఏదో మిషమీద పెర
ట్లోకి వచ్చింది. అన్ని మాటాలూ విన్నాది. చకడి వచ్చాక విన్నమాటలన్నీ
చెప్పింది. విననివీ చెప్పింది. చకడి ఏం చేస్తాడు? అన్న ఎదట
చెప్పడానికి ఆతడికి సాహసమేదీ?

చిన్నకోడలూ పెద్దకోడలూ ఇప్పుడిహ ముఖముఖి కయ్య
మాడడం మొదలు పెట్టేశారు. అత్తా మామా లేరు కదా. వీళ్ళంతవాళ్ళు
వీళ్ళు! ఎవళ్ళనెవళ్ళు లక్ష్య పెడతారు? ఎవళ్ళ మాట ఎవళ్ళు వింటారు?
కూచుంటే కయ్యం, నిలబడితే కయ్యం. చూటిచూటికీ కయ్యమే. పెద్ద
కోడలు కూచుని వుంది. చిన్నకోడలు ఆ దారిన నడిచి వెళ్ళింది. పొర
పాటున పెద్దకోడలికి చిన్నకోడలు కాలు తగిలింది. “విష్టు” అంటూ
చెయ్యి నుదుటికి తగిలించుకుని చిన్నకోడలు వెళ్ళిపోతూ వుంది. పెద్ద
కోడలంది, “ఏమే, మనుషులు కనబడలేదా ఏమిటే? నడిచి వెళుతూ
మనిషిని తన్నేసి పోతున్నావు.” మొహం విసురుకుంటూ చిన్న
కోడలంది, “ఏమమ్మా మనుషులు కూచుండుకీ స్థలం లేదూ? వచ్చిపోయే
దాల్లోనే కూచోవాలా ఏమిటి?”

“ఏమే యింతపోతరం! తాపుకి తాపు తన్నావు, పైగా మీద
విరుచుకు పడుతున్నావు!”

చిన్నకోడలు మాటకిమాట చేరుస్తూ అంది, “ఏమమ్మా, ఎవళ్ళ
సొమ్మేమన్నా ఎవళ్ళు తింటున్నారా ఏమిటి? ఎందుకనరూ! అనక భయ
పడతారా ఏమిటి?”

మాటమీద మాటపెరిగిపోయి, యిద్దరు తోటికోడళ్ళు నోటికి
వచ్చినట్టు పురాణం విప్పారు. వాళ్ళన్న మాటలన్నీ నిఘంటువుల్లోలేవు.

బరజూ చకడి యింటికి వచ్చారు. పొలంపని చేసుకువచ్చాడు
బరజూ. రెండు కోసుళ్ళ దూరంలో దొమ్మరిసానాట చూసి వచ్చాడు
చకడి. ఇద్దరూ కయ్యం సంగతి విన్నారు. ఒకడు చిన్న కోడలు నేరం

విన్నాడు. ఒకడు పెద్దకోడలు నేరం విన్నాడు. చకడి అన్ని మాటలూ విని ఇల్లాలిని తారీపు చేసూ అన్నాడు. “అదిగదీ, యిలా మాట మీద మాట తగిలిస్తేనే నెగ్గుతాం.” ఇల్లాలు వైఖరి మరోలా వుంది. మొహం ముడిచేసి అందామె, “ఈ ఆడారి సరాగం మాటలు దాచిపెట్టు. పిడికెడు తిటున్నానని పదిమంది బికారిముండల దగ్గర నేనెందుకు పడాలి? పిడికెడు మెతుకులు తిని, వొక గుడ్డ ముక్క కట్టుసుదికి నాదేమీ లేదు కనకనా!”

ఆమెదేముందో, ఏమిలేదో ఆమెకి తెలియదు. తెలిసుంటే చకడికి తెలిసుండాలి. అయితే, ఏ పొలం ఎంత సాగో అతడికి తెలియదు. భార్యని వోదాయిస్తూ అన్నాడతడు, “సరే, కానీ — వుండు, ముందు అన్నయ్య ఏమంటాడో చూద్దాం.”

చిన్నకోడలు మండిపోతూ అంది, “పెట్టుకో నీ అన్నా నీ వదినా— వాళ్ళూ వాళ్ళ పిల్లలూ పెట్టుకుని నీ మట్టుకు నువ్వుండు— నాకు మాత్రం ఒక కుండ వేరు చేసిపెట్టు.”

పక్కకదిలో బరజా కేవలం చిన్నకోడలు తప్పులే విన్నాడు. ప్రతీదానికీ వూరుకుంటే ఇక గడవదని బోధపడం దతడికి. తన భార్యకీ బోధపరిచి బోధపరిచి విసిగెత్తిపోయాడు. లాభం లేకపోయింది. నమ్మకం మీద లోకం నడుస్తూ వుంది. నమ్మకం నశిస్తే తండ్రీ కొడుకూ, భార్యా భర్తా, అన్నా తమ్ముడూ, రాజా ప్రజా — ఎవళ్ళ మధ్యా ఏమీ సంబంధం ఉండదు. తోడికోడళ్ళిద్దరిలో నమ్మకం లేదే అనుకోండి, అయితే అన్నదమ్ము లిద్దరి మధ్యా వుండాలి కదా! అదిన్నీ తగ్గిపోయింది.

భార్యకి అన్ని విధాలా బోధపరిచాడు బరజా. చివరికిలా అన్నాడు. “మీ ఈ జట్టిలవల్లే, చూస్తున్నావు కదా, ఉదయం నుంచీ సాయంకాలం దాకా నేను ఇంటిపట్టుని వుండడం లేదు. ఇక కొదంటావా, రాత్తున్న కూడా ఆ కాస్తా రావడం మానుకుంటాను.”

పెద్దకోడలు లోకం మీద దేనికి అంత భయపడేది కాదు. కాని బరజు విషయంలో మాత్రం ఆమెకి ఎక్కడలేని భయంగా వుండేది. బరజు తిక్కమనిషి. తనకి ఎంత తోస్తే అంత. ఒక్కొక్కప్పుడు దోమ లాంటి దాన్ని చంపినా సహించలేడు. ఒక్కొక్కప్పుడు మీరు ఏడవండి, నెత్తి కొట్టుకోండి, చావండి - వినరంత కన్నెత్తి చూడడు. ఇలాంటి మనిషిని కట్టుకోమని పెద్దకోడలు నుదుటి మీద రాసిపెట్టాడు బ్రహ్మ. లోకం మీద ఆలుగులు లేనేలేరా! ఇదిగో, ఛకడీ చూడండి - నవ్వుతూ తుళ్లుతూ తీరికలేకుండా వూది. ఇవాళ వేయించిన కొమ్ము పెనగలయితే, రేపు జిలేబీలు, ఎల్లుండి పెద్దంచుకోక! ఇతనూ వొక మనిషే మరి! చెప్పి చెప్పి నోరు పీకి పోయింది, పండుగనాడూ, పబ్బినాడూ వొక నగ చేయించి పెడతాడూ! ఏదో కొంప మునిగి పోయినట్టు ఎల్లప్పుడూ బుంగ లాగ మొహం పెట్టుకు చూచుంటాడు. పెగా పంతగొట్టుతనం బోలెడంత! తాను నోచుకొన్న నోము లలాటివి! అయ్యో పాడు కర్మ!

పెద్దకోడలు జంకుతూ అంది, "ఊ! మీరదే భయపెడతారు నన్ను! పెళ్ళాం బిడ్డల్ని దిక్కుమాలిన వాళ్ళను చేసి వెళ్ళి పోతారు! ఎందుకని? జట్టీ, ఎలా బందయిపోతుందో * చెప్పకూడదూ!"

బరజు చెప్పిందంతా ఇల్లాలికి అసభవంలా అనిపించేది. బరజు అన్నీ వినేవాడు - అన్నీ గ్రహించేవాడు - చివరికి భార్యదే తప్పనేవాడు. ఆమె పెద్దది, ఆమె ఎలా నడిపిస్తే అలా తప్పనిసరిగా చిన్నకోడలు నడుచు కుని వుండేది. కనక జట్టీ అంతటికీ పెద్దకోడలే తప్పకుండా బాధ్యురాలు. ఆమె ముందు యింటికి వచ్చింది. ఎన్నాళ్ళయో అయినాటి కోడలై వుంది. ఇల్లాలుగా వూది. ఇంటి మంచి చెడ్డా యావత్తు నడిపింది. అందుకని నేరస్తుల్లో ఆమె మొదటి నేరస్తురాలు!

మొహం బుంగలా పెట్టుకుని అనేది భార్య “ఆ నా మాటవికలని అది కనిపెట్టుకు కూచుంది!”

భర్త అనేవాడు, “అది వినకపోయినా ఆ తప్పు దానిది కాదు. నీదే. ఎంచేతనంటావా. నువ్వు పెద్దదానివి. దానికంటే నీ బుద్ధి పెద్దది. దానికంటే నువ్వు హెచ్చు తెలిసిన మనిషివి.”

రెండు కన్నీటి ధారలు కార్చి పెర్వకోడలంది. మీరు మీ తమ్ముడు తట్టా, మరదలి తట్టా చెప్పక నా తట్టా చెపుతారా ఏమిటి? నేనే మీరు పరాయిదానిని!”

బరజు ఎన్నో విదాల బోధపరచి చెప్పాడు. పురాణాల్లోంచి, ఇతిహాసాల్లోంచి మంచి మంచి కథలు చెప్పాడు. ప్స, ఏం లాభం భార్య వినుకోలేదు.

చకడికి సొంత కాపరంమీదా, సొంతంమీదా, అచికంగా మనస్సు పరిగెడుతూవుంది. తానూ తన భార్య, ఈ ఇద్దరూ తప్పిస్తే తన వాళ్ళన్న వాళ్ళు మరెవరూ లేరు తనకి. అన్నా, వదినా వాళ్ళ పిల్లలూ పీళ్ళంతా తన నుండి దూరదూరంగా తొలగిపోతున్నారు. ఇవాళదాకా అన్న ఎదట తాను తిన్నగా నడిచిన పాపాన పోలేదు. ఒకనాడయినా అన్నయ్య ‘చకడీ, పొలానికి వెళ్ళు, ధాన్యం కొయ్యి’ అని పని బెత్తాయించలేదు. ఆ అన్నే ఇప్పుడు పరాయివాడిలా అనిపిస్తున్నాడు! పరసకి వెళ్ళివస్తే పిల్లలకొసం రసుకోరాలూ, పాకంపట్టిన పేలాలూ, కోతీ, పిల్లీ, బొమ్మలూ మరి తెచ్చేవాడు కాడతడు. ఎంచేతనంటే, నేత్రమణి అవి చూసిందో, మూడు రోజులదాకా మూడంకెవేసి కూచుంటుంది. అయితే పిల్లలుమాత్రం తనచుట్టూ మూగి అడిగేవాళ్ళు. “చిన్నాన్నా, మాకోసం ఏమిటి తెచ్చావు?” అని. అలాంటవుడు చకడి గుండెల్లో చెయ్యిపెట్టి కలచినట్లయిపోయేది. తల్లి ముసిల్లి వున్నదినాలు జ్ఞాపకం వచ్చేవి. మనస్సు ఏదో భారమనిపించేది. ఆ దినాలు ఎటుపోయాయి!

ఉత్తి చేతులతో వచ్చినందుకు, పిల్లల్ని బుదిరించడం* కోసం కాస్తా ఎత్తు కుందా మనిపించేది. కాని బాబోయి ! ఆ గదిలో నేత్రమణి కాసుకు కూచుంది, బతకనిస్తుందా మరి !

బరజుకి హారా, సున్నా ఇద్దరు కూతుళ్ళు. చొషా కులం కదా - పెళ్ళి ఈడు వచ్చేసింది. ఇంకా ఎన్నాళ్ల వుండగలరు ? పెద్ద కూతురు హారాకి పెళ్ళి. వాళ్ళ తల్లికి కాళ్ళ నేలమీద నిలవడంలేదు. వడియానీ, పప్పులనీ, దువ్వెనలనీ, భరిణలనీ - ఎక్కడ ఏవివున్నాయో జాగ్రత్త చెయ్యడంలో పగూ రాత్రీ ఆమెకి వేళ చాలడం లేదు. చిన్న కోడలికి పిల్లలు లేరు. ఇవన్నీ ఆమెకి ఎలా సయిస్తాయి ? తక్కిన ఇంటిపని తన ఇష్టానుసారం చేస్తూ వుందామె. ఈర్ష్యతో ఆమె వాళ్ళు నుండిపోతూ వుంది. ఏ పనిమీదా మనస్సు నిలకడలేదు. పెద్దకోడలు మధ్య మధ్య, "నేత్రమణి, కొబ్బరికాయ కోరేసి పెట్టూ - కూరలో పోపువేసి పెట్టూ" అనేసి తనపని తాను చూసుకుంటూ వుంది. ఈ మాటలు చిన్నకోడలు వొంటిని సూమల్లాగ చూసుకుపోతున్నాయి. ఊఁ, దానికి పట్టింది !

"ఖబర్దార్, అన్నదగ్గిరా, వదినదగ్గిరా పులుముడు తిరిగావో నా దగ్గి రికి మాత్రం రాకు !" - చకడికి ముందుగానే హెచ్చరిక చేసేసింది చిన్న కోడలు. పాపం, అతడేం చెయ్యగలడు ? తన కాయశక్తులా ఏమీ చెయ్య కుండా తప్పించుకుంటున్నాడు. అయినా వొకసారి నూనె కొనడానికి వెళ్ళకమనీ, పురోహిడుడికి దక్షిణ లివ్వడమనీ, మగ పెళ్ళివాళ్ళని మర్యాద చెయ్యడమనీ - ఇలాంటివి చెయ్యక తీరేదికాదు. వీధి వాకిట్లోకి భార్య కంటపడనిచోట నుంచుని ఏదో ఈసనీ ఆసనీ చేసేవాడు. ఇంట్లోకి వెళ్ళగానే ఏమీ తెలియనివాడిలా పూరుకునేవాడు. అయినా తప్పేదికాదు. భార్య ఎదటపడ్డాడో, ఆమె నాగుపాంలాగ పడగెత్తుకు కూచునేది. పడక గదిలో అడుగు పెట్టేసరికి నేత్రమణి హుకుము చేసేది - "గదిలో పడు

* పాదాయించడం.

కుని వుండకూడదూ : పీడిగుమ్మానికి వెళ్ళి పెళ్ళి పెద్దరికం వెలగబెడు తున్నావు !” సాపం, చికడికి మరోదారి లేదు. ఇంట్లోపిల్లి కూన కూడా ఇవాళ తోక కైకై గెంతులేస్తూవుంది. లోలోపలే కొంచెం సరదా పడాలని అతడి ఆభిలాష.

హారా పెళ్ళి మంచి గొప్పగా జరిగిపోయింది. కాళ్ళ నుండి తలదాకా నగలు నిండిపోయాయి. యావన్నండీ విండలారగించి సంతోషించారు. అని స్థాయికి తగినట్టు ఖర్చుపెట్టాడు బరజు కాని హెచ్చుఖర్చు పెట్టారు మగ పెళ్ళవాళ్ళు. బరంపురం పట్టుబట్టయ్యా, బంగారం మర్రి పళ్ళు,* బంగారం కేతకిరేకూ - దేనికేదీ తీసిపోదు.

దివ్యమయిన సంతర్పణ జరిగింది. బోడిపండా ఆవిడా, శారదమ్మా పెళ్ళి చిన్నకోడలు దగ్గర కిల్లీలు కడుతూ కూచున్నారు. శారదమ్మ అడిగింది, “ఏదో చిన్నకోడలా, నీ కొత్త కోక ఏదో !”

చిన్నకోడలు ముక్కు ఎగరేస్తూ అంది, “నా కెందుకమ్మా కొత్త కోక : నాకేం పెళ్ళా? కార్యమా ?”

“అయ్యో, పెళ్ళీ, కార్యమూ ఏమిటో ! ఇంట్లో పెళ్ళి, బాజా బజంత్రిలవాళ్లు ఎంతమందో బట్టలు పట్టుకుపోతున్నారు. మరి ఇంట్లో అందరికోసమూ కొత్తబట్టలు తేకుండా వుంటాడా బరజు ! ఏం మాటలమ్మా నీవి ?”

బోడి పండా ఆవిడ ఈ లోగా గది నాలుగు దిక్కులూ చూపులతోనే గాలించేసింది. నవ్వుతూ అందామె “లేదే, వాసే. అదలా ఇదవుతున్నాది. కాని ఇదిగో కొత్తకోక” అంటూనే లొలిగాని మీంచి ఎర్రటి కొత్తకోక పట్టుకువచ్చిందామె.

శారదమ్మ వూరి ఆడంగుల్లో గ్రంథకర్త. మంచి మాటకారి. జెనాపురం చౌదరి కూతురు పెళ్ళి చూసిన మనిషికి తక్కిన పెళ్ళిళ్ళు

* మర్రిపళ్ళలా చేసి. కూర్చి చేతికి పట్టుకునే నగ.

వొక లెక్కమిటి ? ఎన్నో నగలపేర్లు తెలుసామెకి. ఎన్నోరకాల బట్టలూ చీరలూ చూసిందామె. ఈకోకా ఆమెకి నచ్చుతుంది. మునివేళ్ళతో కోకనేత చూసేసి ఆమె అంది. “వ్స. ఈ గోదావరి అనాడి కోకా : - వెలిసి పోతుందేమో ఇది;”

బోడిపండా ఆవిడ అంది, “ఆ పెద్దకోడలు ఇలాంటిదే కట్టు కుంది.”

శారదమ్మ మెల్లిమెల్లిగా బోడిపండా ఆవిడతో అంది. “ఒసే నీకు బోధపడిందేమిటి చెప్పు. బూడిద : పెద్దకోడలు కోసం అలాంటి చీరె తెచ్చారని చిన్నకోడలు కోసమూ అలాంటిదే తేవాలా ఏమిటమ్మా, ఇలాగే జరగాలని ఏమన్నా పట్టారాసివుందా ఏమిటి ? పెద్దకోడలు కోసం ఏమిటి జరగలేదుచెప్పు : ఈ కోకతోనే చిన్నకోడల్ని దాంతో సమానం చేస్తున్నావు : ఏం. దాని కూతురు పెళ్ళాడింది. వందా పాతికా ఖర్చయింది. బరంపురం చీరెలూ, నగలూ నాణానా కూతురుకోసం ఎన్నో అన్ని వచ్చాయికదా, వొక మంచి చీరెముక్క చిన్నకోడలుకోసం వస్తే, ఏం పుట్టి మునిగిపోతుందా ?”

బోడిపండా ఆవిడ చిన్నకోడలుకేసి చూసి చిరునవ్వు నవ్వుతూ అంది. “ఆ అదీ మాట : అందుకనే చిన్నకోడలు మనస్సు చిన్న బోయింది ;”

అక్కడ అసలు చిన్నకోడలు లేనేలేనట్టు శారదమ్మ సాగదీసింది. “అదేమిటే, నువ్వన్నమాట ఎందునా పొందదుస్మి : * మనస్సెందుకు చిన్నబోతుందే : అదేం చీరెలు కట్టలేదనా, ఈ గుడ్డముక్క కోసం దాని మనస్సు చిన్నబోతుంది ? అదేం తినెరగదా ? కట్టెరగదా ? అనుభవిం చెరగదా ?”

---

* సుమీ

బోడి అంది, “ఆ మాట ఎవరు కాదన్నారో ! ఎంతటివాళ్ళ కూతురది ! దాని తండ్రిపేరు తెలియని వాళ్ళెవరు ? బట్టలకోసం అదేం వాచిపోయిందా ? అంచేతే అక్షరలు పడ్డాక విప్పేసి పాతేసింది. చుళ్ళి కట్టుకుందా ?”

చిన్నకోడలు మొహం చేటంతయిపోయింది, ఆమె అంది, “మా అక్కయ్య పెళ్ళవుడు చాకళ్ళూ, మంగళ్ళూ ఇలాంటి కోకలు ఎన్నో పట్టుకు వెళ్ళి వుంటారు !”

శారదమ్మ అంది, “అవునో. ఆ సంగతి తెలియని వాళ్ళెవరు ? ఎన్నడూ ఎరగరు గనక వీళ్ళ కివాళ కొత్తకాని !”

చిన్నకోడలు కన్నవారింటి సంగతి శారదమ్మకి పిసరింతా తెలియ దని వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

హరిమిత్రగారు గ్రామ చౌకీదార్ల * ప్రెసిడెంటు. సన్నబియ్యమూ, శాయపప్పు, నెయ్యి దాగా ఖర్చుచేశాక ఈ పదవి ఆయనకి దొరికింది. తన పై తృకసంపద పొలమూ అదీ ఏదో వుండేది. దాంతోపాటు దిక్కుమొక్కు లేని పేదవాళ్ళకొంపలుకూల్చేసి సొంతంలో కలిపేసుకున్నాడాయన. బరజు పదానంతే ఆయనకి మంట. ఎంచేతనంతే, బరజువల్ల తన పని పాడవుతూ వుంది. అతడివల్ల తాను ఎన్నోవిధాల నష్టపోతున్నాడు. ఊరిలోనూ, ఇరుగు పొరుగు వూళ్ళలోనూ తగాయిదాలూ, కేసులూ అవీ వచ్చినప్పుడు ముందు బరజు పదానుకి పిలుపు వస్తుంది. పంచాయితీలో కూచుని అతడు పైపై నే తగాయిదాలు తెమిల్చేస్తాడు. అంచేత మిత్రగారి పాచిక పారదు. తగాయిదా విచారణలో ఇవతల పార్టీదగ్గర పావలా పుచ్చుకుని, వీళ్ళకోసం పావలా వంతూ, అవతల పార్టీదగ్గర అర్థరూపాయి పుచ్చుకుని వాళ్ళకోసం అర్థరూపాయి వంతూ రిపోర్టులో రాసే అవకాశం అన్నిచోట్లా మిత్రగారికి చిక్కేది కాదు. జనం తెలివిమీరి పోయారు. దీనంతటికీ బరజుపదానే కారణం. మిత్రగారు ఒకటి రెండు పెద్ద తగాయిదాల్లో ఇలా ఉభయపక్షాలా చెయ్యితడి చెయ్యబోయారు. కాని బరజుపదాను మధ్యవర్తిగా వెళ్ళి తగువు తీర్చేశాడు. మిత్రగారు సహించగలరా ఇది! కులంలో ఘోషా. నిన్న మొన్నటి గుంటడు. వీడి సాహసం చూడండి!

---

* పంచాయితీ

మిశ్రగారు చిన్న పుడకతో పళ్ళు కుట్టుకుంటున్నారు. పళ్ళు సందుల్లోంచి వక్క ముక్కలు తీసుకుంటున్నారు. అదే దారిని బటువా సంచి పట్టుకుని చకడి దుకాణంకేసి వెళుతున్నాడు. మిశ్రగారు పిలిచారు. “ఎవరా, అరే, మావొఖాయి చెల్లి కొడుకు చకడి !”

బరజా చకడీలకి మిశ్రగారు పినతండ్రి వరస. చకడి దగ్గిరికి వచ్చాడు. మిశ్రగా రన్నారు. “ఏంరా, రా గడపమీదికి రా - పెళ్ళి ఎలా జరిగింది ? ఎంత ఖర్చయిందేమిటి ?”

చకడి అన్నాడు, “పొద్దున వచ్చారు కదా, అంతా చూశారు. మళ్ళీ వేరే ఏమిటడుగు తున్నారు ?”

“ఇహిహీ - మేం చూసిందేమిటి, చేసిందేమిటిరా ? భోజనం పెద్దలం మేం. పిండివంటయీ, పాయసమూ అయిపోయిందో, మా దారి మాది.”

“మరి, నన్నేమిటడుగు తున్నారు ?”

“ఆఁ, ఆఁ, ఏమిటన్నావూ ? నిన్నడగక పోతే మరెవరి నడుగు తానురా ! ఇంటి తమ్ముడివి నువ్వు. నీ చేతులతో అన్నీ పట్టుకువచ్చి వుంటావు. నిన్నడగకపోతే బారికి * రాముల్నా అడిగేది ?”

చకడి గంభీరంగా అన్నాడు, “మేం బారికి * రాములుకంటే కనికష్టం దద్దయ్య * గారూ.”

“ఆఁ, ఆఁ, ఏమిటన్నావూ - బారికి రాములా ? బారికి రాము లేమిటిరా, చీ చీ !

“మరి నన్నడుగుతా రేమిటి దద్దయ్యా, ఖర్చువెచ్చాలు ? నేనే మన్నా చూశానా చేశానా ?”

---

* పొలంకాపరి , పినతండ్రి

“ఆఁ, నువ్వు ఖర్చు వెచ్చాలు చెయ్యలేదా ? నువ్వు ఎరగపూ ? ఇదేమిటిరా - అబ్బేబ్బే, బరజు పక్షంలో ఇదేమీ తగు, మనిషి తరహాగా లేదు. సొంత తమ్ముడు కదా !”

“అతడిదేమీ తప్పు లేదండీ దద్దయ్యా. అతడేం చేస్తాడు ?”

చకడి కోపమంతా వదినెగారి మీద. “ఏమిటి, ఇదంతా చిన్న పిల్లడిలా చెపుతున్నావురా, బరజు తప్పులేదా ? - అంతా ఆడమనిషిదేనా తప్పు ? నాకు నువ్వు చదువు చెపుతానంటావేమిటిరా ?”

చకడి అన్నాడు, “అంతమాట నేను అనగలనా దద్దయ్యా, కాని ఆన్న-”

“అరే, వెళ్ళవోయి, నీ అన్న నీకు గొప్ప, రమ్మి, వీధిలో పదిమందినీ పిలూ, ఈ మాట తై పారు * వేద్దాం. అన్నదమ్ము లిద్దరూ వొక కుదురులో కాపరం చేస్తున్నారు. ఎవళ్ళ దగ్గర ఎంత జమ వుందో, ఎంత ఖర్చయిందో, ఈ లెక్కలు ఉభయలూ తెలుసుకోరూ !”

“కాని దద్దయ్యా, అన్నమీద నాకు ఎన్నడూ అపనమ్మకం లేదు”. చకడి నోటి నించి జోరుగా వచ్చింది. మిశ్రగారు కొంచెం తగ్గిపోయారు. అబద్ధం మీద నిజం తాముకు ప్రభావం తక్కువ కాదుకదా !

మిశ్రగారు అన్నారు, “రామ రామ, నే నలా అనలేదే. ‘రెండు కళ్ళతో చూడండే గురువు చెప్పినా నమ్మరాదు.’ బరజు మంచి మనిషి. ఇది యావన్మండీ చెపుతారు. కాని ఈ మాటమాత్రం అతగాడికి తగదనే నా అభిప్రాయం. పైగా తమ్ముడే మా చిన్న కుర్రాడు కాడు కదా ! తమ్ముడికి నీ మీద ఇంత నమ్మకం వున్నప్పుడు, తమ్ముడి మీద నీకు నాలుగణాల నమ్మకంవుంటే పుట్టిమునిగి పోతుందా పోనీ, తమ్ముడేమీ పూనుకోలేదూ, చెయ్యలేదూ అనుకో, అయితే, ఏనాడయినా నువ్వు

, పెద్దమనిషి

* నిర్ణయం

తమ్ముడి చేతిలో పదీ పాతికా పెట్టి — ‘ఇందరా ఛకడీ. ఈ పది రూపాయల సామానేదో పట్టుకురా’ అన్నాడేదా. ఎప్పుడయినా, ‘రమ్మీ రా, ఛకడీ, ఏదీ తాటాకూ గంటమూ పట్టుకురా, పెళ్ళిలో ఎంత ఖర్చయిందో లెక్క వేద్దాం’ అన్నాడేదా దీనివల్ల అన్న దమ్ముల మధ్య నమ్మకం పెరుగుతుందా తరుగుతుందా.”

ఛకడి అన్నాడు. “లేదండీ దద్దయ్యా. లెక్కలు రాయమనీ, సామానులు తెమ్మనీ అన్నయ్య చెప్పాడు. ‘నా కదంతా తెలియదు. మరెవ్వరికయినా బెత్తాయించు’ అన్నాను నేను. దానిమీద అన్నయ్య వాళ్ళ బావమరిదిని బెత్తాయించాడు.”

చప్పున వొక చప్పటు కొట్టేసి మిశ్రగారన్నారు. “భేష్ బావుందీ? ఏమయిందిది? ఇందులో అలకా అభిమానమూ వుందంటావా లేదా? బావమరిది తనవాడయ్యాడు, తమ్ముడయ్యాడుకాదు!

ఛకడి మనస్సు దిట్టమైందికాదు, ఇట్టే ఇదయిపోతుంది. చివరి మాటమీద మనస్సు వారిగింది. ఇంటా బైటా తనస్థితి హీనంగా వుందని గ్రహించా డతడు. చివరి కన్నాడు, “ఒక్కదగ్గిర కలిసి వుండడం నించి కదా ఈ గోలుమా, లంతా! లేదంటే దద్దయ్యా, వేర్లయిన అన్నదమ్ములు పొరుగింటివాడికి సాటిరాడు. వేర్లయిపోతే ఏవడిసొద వాడు చూసు కునేవాడు.”

“ఆఁ ఆఁ, వేర్లవుతారూ? ఎందుకురా? ఏమిటి మీకు వచ్చిన ఇబ్బంది? — ఇహీహీ, ఇవన్నీ వుత్తి * కుర్రతనం మాటలు!”

“కాదండీ దద్దయ్యా. కుర్రతనం మాటలుకాదు. ఇక ముందు మేం వొక్కదగ్గిర వుండడం పొగనదు. పైకిమాత్రం వొక్కదగ్గిర మనులు తున్నాం. లోపలేమో మనస్సులు విరిగిపోయాయి. మాడిపోయిన కూర రుచివుంటుందా దద్దయ్యా!

“అరేరే. ఇవన్నీ — ఇవన్నీ వుత్తి పిచ్చిమాటలు. కుర్రా? ద్దరూ ఇప్పటినుంచే వేర్లయిపోతారదోయి : ఈ, నువ్వు చిన్న కుర్రాడివి— మంచిదేదయినా తినాలనిపిస్తుంది నీకు. మంచి గుడ్డముక్క కట్టుకోవాలని బుద్ధి పుడుతుంది. నలుగురిలోనూ కూచుని నాలుగు కబుర్లు వినాలని తోస్తుంది. ఎందుకూ. కావాలంటే చెప్పు. రేపు తెల్లవారేసరికి నిన్ను మన చొకీదారి పంచాయితీలో ప్రవేశ పెట్టేస్తాను.”

“కాదండీ దద్దయ్యా, వేళ్లు కాకపోతే అవేమీ సాగవు.”

“ఇహీహీ, మళ్ళీ అదేమాటా ? వేళ్లయిపోతాం వేళ్లయిపోతాం? వేర్లయిపోవడానికి యెవళ్ళు కాదన్నారు. కాని వేళ్లయిపోతే కుర్రాడివి బతకగలవా ?”

చకడి నవ్వుతూ అన్నాడు. “ఏమిదండీ దద్దయ్యగారూ, మీ గుమ్మంలో కూచుంటే మీరు పిడికెడు తిండి పెట్టరూ !”

“అరేరే, అలాఅంటా వేమిటిరా, మీకుమాత్ర మేమీలేదుకనరా. సొంతబుద్ధివల్ల అంతా పోగొట్టుకోవడం కానీ, మరొకళ్ళ గుమ్మంలో కూచిందికి మీకేం వచ్చిందీ అంటా : శామపదాను కొడుకుని, ఇలాంటి మాట అందువా నువ్వు : నా గుమ్మంలో నువ్వు కూచుంటావా, ఎందు కురా, నాఇంటి బిడ్డడివి నువ్వు. కావాలంటే చెప్పు, రేపు మూడువందల రూపాయ లిస్తాను. దుకాణం పెట్టు. వస్త్రకం చెయ్యి. నీలాభం నువ్వు తిను. నా అసలు నాకు ఇచ్చేయి. ఏమిటిరా, నెయ్యి ఎందులో పడుతుందీ అంటే పప్పులో పడుతుంది. నా డబ్బు శామపదాను పిల్లలు తింటారు. మరెవళ్లా తినెయ్యట కదా : చెప్పుకోదగ్గ మనిషి నిజంగా శామపదాను. వేళ్ళమీద లెక్క పెట్టవలసిన వాడు—పదిమందీ అతగాడి మాట వినుకునే వాళ్ళు, అతగాడి కొడుకులు మీరు—దిక్కు మొక్కు లేకుండా తిరుగు తారు. — మేమంటూ వుండి, అది కళ్ళతో చూస్తామూ వీరేదు, వీరేదు, అదిమాత్రం జరగదు.”

హరిమిత్రగారికి శామపదానుకీ ఎలాంటి స్నేహమో ఊహించుకుంటుంటే ఎరుగుదురు. హరిమిత్రగారు ఊర్లో వాకణ్ణి పిలిచి, “ఏమోయి నీ తట్టు వాడు పెండి* జరిపేస్తున్నాడు. వాడి పెండి నువ్వు తెగగొట్టి పారెయ్యవేం” అంటూ వూదరగొట్టేవారు. వాడు పెండి నడపడానికి వెళ్లేవాడు. రెండోవాడు వచ్చి — ఫిర్యాదు చేసేవాడు. “ఇద్దరూ చెరి అయిదు రూపాయలు పట్టుకురండి. కొలిచెద్దాం. మందడి ఎక్కడ పడితే అక్కడ పెండి నిలబెడదాం” అని హుకుం చేసేవారు మిత్రగారు. అయిదు రూపాయలు మిత్రగారి ఖర్చుకింద పోతుంది. అంతలో శామపదాను మధ్య దూరేవాడు. ఇద్దరి నుద్దా కొలితయీ అవీ సరిపెట్టేసేవాడు, ఒక దమ్మిడీ ఎవరికీ ఖర్చయేది కాదు.

ఇద్దరు ఆడంగులు స్నానానికి వెళ్ళారు. ఒకామె బంగారం బావికి చెల్లా పడిపోయింది. ఆమె ఇంటికి వచ్చి చెవిలో బావికి లేకపోవడం చూసుకుంది. రెండో ఆమె నడిగింది. ఆమెకి బావికి నీళ్లు దొరికింది. ఆమె బావికి ఆమె కిచ్చేసిందామె. ఈ కబురు మిత్రగారి చెవికి వచ్చింది. బావికి పడిపోయినామె యజమానిని పిలిపించి అడిగాడాయన, “ఏమోయి, మీరు నన్ను వుండనిచ్చేట్టు లేదే! తుదకి ప్రెసిడెంటు పని రాస్తా నా చేతిలోంచి వూడగొడతారులా వుంది! ఇది చోరీకేసు, పోలీసుకేసు — నీ వస్తువు నువ్వు పుచ్చుకుని కులాసాగా కూచున్నావు. అయితే కేసెవడు భరిస్తాడనుకున్నావు? రేపు పోలీసులు వస్తారు. వీళ్ళి వాళ్ళి పట్టుకుంటారు — నేనూ ఆ గోతిలోనే పడతాను. ప్రెసిడెంటు సంతూ వుండి, నా ప్లాన్లోనే చోరీకేసు కామాపు — ఇదంతా ఏమిటి, నీళ్ళలో ముంచి చంపడమేనా!”

ఇంకేమన్నా వుందా? ఒప్పుకోక పోవడానికి ఎవడితరం? దాంతో, “తే ఇక—చాకీదారు కోసం ఏమిటిస్తావో తే, ఊరి దేవుడు గుడికేమిస్తావో ఇయ్యి,” ఊరి దేవుడితో ఊరిచాకీదారు సాటిలేదు—ఏమంటారా, ఉభయులికీ

తూర్పుపడమర లంత అంతరం. అయితే మిశ్రగారితో ఊరి దేవుడుగుడి' చొకీదారూ తులతాగుతారు. ఏమంటే, సహజంగా ఆయన దేవుడు గుడి, గాగలడు, చొకీదారూ కాగలడు. బాగానేవుంది — దీపం ముడితే చేతికి నూనె తగులుతుంది! ఓహో, ఈ కాలం ఎంత ఘోరకలి అయిపోయిందో, మనిషి నీళ్ళు పోసుకుంటూ వుంది. దాని చెవులోని వస్తువు నువ్వు చపా యించేశావా! ఈ ప్లాస్ట్ మరి వుండలేం! ఈ మనుషులు కంప్లొని కను పాస లాక్కుపోతారు!”

శామపదాను అనేవాడు, “ఒరే, మనమేమో దరిద్రులం. చిన్న చిన్న దొంగలం; సొరకాయమీదా, గుమ్మడికాయమీదా కన్ను వేస్తాం. వీళ్ళేమిటంటా? ఈ పెసిడెంటూ, జమీందారూ, సాహుకారూ — వీళ్ళు దొంగలు కారు, దోపిడిగాళ్ళు. పట్టపగలు దచాయించీ గదమాయించీ, కేసులూ కోర్టులూ అని బెదిరించి మనల్ని బిక్లాని చేసేస్తారు. మనుషులు తినే మొసళ్ళా వున్నాయి. వీళ్లొ మనుషులు తినే మనుషులు. పులుల్ని మొసళ్ళనీ లాగే వీళ్ళని కోర్టులేమీ చెయ్యలేవు. న్యాయమేమీ చెయ్య లేదు—ఇది వాళ్ళ నైజగుణం. అందుకే అంటారు. ‘బుర్రని పుట్టిన బుద్ధి పుడకలతో కాని పోదు’ అని.

“కళ్ళముందు చూస్తూనే వున్నాం—హరిమిశ్రత్రాహ్మాడు, కాని చండాలుడికంటే అణిడిబుద్ధి నీచం. కిరాతుడు దానిని పోతూ మంచి పిట్టలు చూసి చంపాలని వుబలాట పడతాడు. జాలరివాడు దారిమధ్య వీళ్లొ చేపలు చూసి దగ్గర వల లేకపోయిందే అని నొచ్చుకుంటాడు. అదిగో సరిగ్గా అలాగే ఇతడున్నా. మగదిక్కులేని ఆడబిడ్డ రెక్కడన్నా వున్నారా? వాళ్ళ పిల్లలు రెక్కలురాని గుళ్లలా మైనారిటీ వెళ్ళకుండా వున్నారా? వాళ్ళకి మంచి కొబ్బరి పెరడుందా? అది తన కొబ్బరితోటకి పక్కనే వుందా? అదెలా అయినా తన తోటలో కలిసిపోతుందా? ఎవరిదయిన పిసరంత మామిడితోట తన తోట పక్కనుందా? ఆ తోట ఆసామి

కాయలాపడి వున్నాడా? అతడు చచ్చిపోతే అతగాడి భార్య కోరి తనకది అమ్మేస్తుందా? ఇదే ఆలోచన.

“ఊరిలో మరెవళ్ళూ మిగలకూడదు. పొలాలూ, తోటలూ, పెర్లల్లా అన్నీ తనవే అయిపోవాలి. మిగిలినవాళ్ళు చూవన్నందీ తన వాడిట్లో హాలి చేసుకు బతకాలి. మిశ్రగారి బుర్రలో ఎల్లప్పుడూ ఇదే గంతులేస్తూ వుంది ఇప్పుడూ ఇదే భావన. మనిషిని తినెయ్యడ మన్నది ఇంతకంటే భయంకరం కాదుకదా! లోకంమీద మరెవ్వరూ వుండకూడదు. ఎవ్వరికీ వొక మడిచెక్క మిగలకూడదు—ఇలా భావిస్తున్న మనిషికంటే పెద్దపులీ, మొసలీ హెచ్చు ఘోరమైనవా?

“మనం అనాకార్లమనీ, దొంగలకునీ, దగాఖోర్లమనీ, సయితాస్లమనీ—మనమే గొప్పవాళ్ళని చెడగొట్టేస్తున్నామనీ లోకులంటారు. కిరాతుడి నైజం పట్టలా చెడగొడుయిన్నాయి? జాలారివాడి బుద్ధి చేపలా చెడగొడుతున్నాయి? మనం పశువులు కాస్తున్నాం, వాళ్ళు మనుషులు కాస్తున్నారు. ఉప్పుకాదు పత్రీకాదు మగం. పది దెబ్బలు కొడితే మన నోరూ వాయి లేవదు—ఇంతలేసి బుద్ధిమంతుల్ని మనమా చెడగొట్టేస్తాం? నీళ్లేవో పాలేవో ఎరగనిఇళ్ళకా ఇంత ఇది చేతనవుతుంది? ఎక్కడన్నా వుందా?”

హరిమిశ్రగారికీ శామపదానుకీ ఇలాంటి దోస్తీ* అతగాడి కొడుకే బరజుపదాను ఇప్పుడు తలెత్తుకు బయలుదేలాడు. బుగ్గ గిల్లితే పాలు కారు తాయి—మిశ్రగారి ముందా మిడిసిపాటు.

---

* స్నేహం.

6

బరజు గమనించాడు. రోజు రోజుకీ ఇంటిపోరు పెరిగిపోతువుంది. ఎన్నఱూ వొక్క క్షణంపూడా ఇంట్లో శాంతిలేదు. ఇల్లేమిటి - శ్మశానం కంటే అన్యాయం: శవందగ్గర కాకులూ, రాబందులూ, నక్కలూ, కుక్కలూ కాట్లాడతాయి-అదిగో అలాగ మాటమాటకి ఇంట్లో పోట్లాడుతున్నారు. క్షణమయినా మనిషి నిశ్చింతగా కూచోలేడు. చకడి పేరుకి మాత్రం పైకి అన్నయ్య అని గౌరవిస్తాడు-కానివెనకాల నానా మాటలూ అంటున్నాడు. అన్నయ్య కూతురికి పెళ్ళి చేశాడు, ఎంత ఖర్చుచేశాడో, ఏమిటిచేశాడో, తననేమీఅక్కరచేశాడు కాదు మనస్సు విరిగిపోతే మరేముంది, తెగిపోయిన పోగుకిముడిమాత్రం వెయ్యాలికొంచెం కుంటిదంటే చాలు, చిన్నకోడలు పెద్దకోడలుకి కూతురు పెళ్ళి దెప్పి పొతుస్తుంది. ఒక్క మనిషామె, ఆమెకెవరు తినాలి? ఎవరు కట్టాలి?

చిన్న కోడలులాంటి అమమగురితో యుగ్మం చెయ్యడానికి పెద్ద కోడలు తయారు... ఆమెని మంచిపోయే వాళ్ళెవరు?

ఏమిటి సాధనం? ఈ ఇంటికి వెనకటి శాంతి మళ్ళీ ఎలా వస్తుంది? ఆలోచించి ఆలోచించి బరజుకి కాట్లా చేతులూ అందడంలేదు ఏమెయ్యడ? వేళ్లయిపోవాలా? అవును, వేళ్లయిన్నీ లోకులు బతుకుతున్నారు కదా! ఇంటింటా పడేసి చీలికలు. విడిపోతే రెండు కొంపలూ సుఖంగా వుంటాయంటే మంచిమాటే. నానా ఇదిగా వొక్కదగ్గరే అందరూ హారుకుపోయి ఎందుకుంజాలి? పయిగా అందులో మనస్సులు కలవక పోయినప్పుడు,

ఎడంగా వుండడమే మంచిది. అయితే, మనస్సులు కలిసే వున్నప్పుడు వేళ్ళ పడమంటే అది వేరే సంగతి. చకడి బరజులు వేర్లవ్వతారూ ! చకడి అబ్బే—మొన్నటి కుర్రాడు - ఇదిగో నిన్నలా అనిపిస్తావుంది. చంకని ఎత్తుకొని బరజు వాణ్ణి తిప్పుతూ వుండేవాడు. మారాముచేస్తే బోధపడిచే వాడు. ఇప్పుడు మాత్రం బోధపరచలేదూ ?

తండ్రిమాట జ్ఞాపకం వచ్చింది - “వాడు నిలకడలేని కుర్రాడు - ఈ ఇంటి మధ్య గోడ తేవకూడదు - పొలం మధ్య గట్టు పడకూడదు” - బరజు కళ్ళలోంచి గబగబా నాలుగు కన్నీటి చుక్కలు రాలిపడ్డాయి. ఇంతకంటే అధికంగా అతడు ఏడవడం ఎవరూ చూడలేదు.

ఆ చకడి దగ్గరినుంచి ఇవాళ గొట్టా గోదా, గిన్నెలూ, ముంతలూ, పొలమూ దొడ్ల సగం సగం చేసుకుని పంచుకుంటాడూ ! రేపు తెల్లవారితే ఎవళ్ళదగ్గర మొహమెత్తుకు నిలబడతాడు ? బరజు చకడి చిగ్గరనుండి వేళ్ళయ్యాడూ ? ఛీ ఛీ, ఇదా వాడి ప్రయోజకత్వం ?

ఎంత బుర్ర చించుకున్నా బరజు ఏదీ నిశ్చయించుకో లేక పోయాడు. పదివూళ్ళ పంచాయితీలలో కూచుని ఎన్నో తగువులు తీరుస్తున్నాడతడు. ఎన్నో అన్ని తగాయిదాల తెముల్చుతున్నాడు. కాని ఇంటి తగువుకిమాత్రం ఉపాయం దొరకలేదు. ఆడాళ్ళిద్దరూ కదా కయ్యాలాడు తున్నారు - చకడి తనతో ఇప్పటిదాకా ఏమీ అనలేదు. మరి, తానై కోరి చకడితో ఈమాట చెప్పతాడా ? కుర్రాడి దగ్గర - సిగ్గు సిగ్గు....!

బరజు చూశాడు; ఇంటిల్లిపాదీ నేరస్తులే - భార్య, మరదలూ, తమ్ముడూ, తానున్ను. తాను అందరికంటే పెద్ద నేరస్తుడు. ఏమంటే. ఇంటిపెద్ద తాను - ఇంట్లో ఎల్లప్పుడూ అగ్గి రాజుతూవుంది. దానికి తానే మిటి చేశాడు ? కొయ్యచొమ్మలా కూచునివుంటే ఏమవుతుంది ? - తప్పంతా తనదే : ఇల్లు ముక్కలయిపోతే నింద తనమీదే పడుతుంది !

చకడి ఆడాళ్ళమధ్య దూరి వదినెకి తిట్లు చీవాట్లు మొదలు పెడుతున్నాడు — ముమ్మారు కొట్టడానికిన్నీ కలబడ్డాడు. పోనీ, ఇవన్నీ బరజు సహించకపోతే ఎవరు సహిస్తారు ?

ఎంతయినా ఈ జిట్టికి కారణం ఈ ఇద్దరూ ఆడంగులు. వీళ్ళిద్దరూ వూరికేవుంటే, మగకుర్రాడు చకడి జగడం చేస్తాడా ? ఆడంగు లిద్దరిలోనూ ఎవరి దగ్గర జగడం ఆరంభమవుతున్నదీ, ఎవరి రగ్గర అంత మవుతున్నదీ ఎవరు తెలుసుకుంటారు ? కానైతే వొక్కమాట మాత్రం నిజం — ఇద్దరి కిద్దరూ ఎవరూ తక్కువకాదు. ఒకతే మంచిదయితే రెండోది తనంత తాను వూరుకునేది — వొక్కచేర్చే చప్పట్లు మోగవు కదా !

నిజమే — ఒక్క పెద్దకోడలు మంచిదయితే అంతా చక్కబడి పోతుంది. అది ఎవరిచేతిలో వుంది ? బరజు చేతిలోనే వుంది. ఆడమనిషిని దారికి తేలేకపోతే, అతడు మనిషేమిటి మరి ! బరజు హృదయం సంతోషంతో గంతులేసింది. ఎన్నాళ్ళకి తనకి ఉపాయం దొరికింది — భార్యని మంచిదారికి తీసుకు రాలేదూ తాను !

అవాళ భార్యతో బరజు అన్నాడు, “ఇవాళ నీతో వొకమాట చెప్పాలి.”

మాట చెప్పాలి ? — హారా తల్లికి బరజు వొక మాట చెప్పాలి ? ఇవాళ ఏ దేవుడు వరమిచ్చాడు ? మాట చెప్పాలి ! ఏ మాట, ముత్యాల మూట ! హారా తల్లి హృదయం సంతోషంతో ఉప్పొంగి పోయింది. పసుపూ సూనె రాసుకుని తెల్లటి శరీరం నిగనిగలాడించిందామె. తల దువ్వుకుంది. కుంకం దొట్టూ కాటుకా పెట్టుకుంది. భర్త వచ్చే దారికేసి మాటి మాటికీ చూస్తూ కూచుంది — అ రాస్తా మాటా — ముత్యమంత మాటా వినాలని. ఎప్పుడూ బుంగలాంటి మొహమే చూసింది. వార మాటా మంతి ఆమె గుడుట రాసిపెట్టలేదు. ఇవాళ ఆ బరజు నోట మాట వచ్చింది. ఏ చుదృష్టం !

హారా తల్లి నోట మాట పెగిలింది కాదు. బలబలా చూస్తూ నుంచుందామె.

బరజు అడిగాడు, “చూడూ, ఇంట్లో ఎల్లప్పుడూ ఈ కాట్లాట ఇలా వుండవలసిందేనా ఏమిటి?”

“మరి ఎలా తగ్గుతుంది? అదేవో మీరు చెప్పకూడదు! జట్టి నేను పెడుతున్నానా, అదా?” పెద్దకోడలిది చెప్పలేనంత స్వాభిమానం - బరజు ఎప్పుడూ తమ్ముళ్లు, మరదల్ని వెనకేసుకు మార్చాడతాడు. తప్పంతా తనమీదే మోపేస్తాడు.

బరజు అన్నాడు, “జట్టి ఎవరు పెడుతున్నారో అదంతా పట్టుకు కూచుంటే జట్టి తీరిపోదు.”

“జట్టి తీరనీ తీరకపోనీ నేనై దాని దగ్గర వుండలేను.”

“ఐతే వేళ్లయిపోవాలి. అంతకంటే ఉపాయ మేముంది?”

“వేళ్లకండీ, లేదా వొక్కదగ్గరే వుండండి - నేను మాత్రం దాని దగ్గర యిన్ని తిట్లు సాధింపులూ భరించలేను. దాని దగ్గర వుండలేను.”

బరజు గ్రహించేశాడు. స్వాభిమాన గర్వం కొండలాగ హారా తల్లి హృదయంలో తిష్ట వేచుకు చూచుంది. దాన్ని తొలిగించడమంటే అంత సులువయిన పనా? సూటల్లో తెలుస్తూనే వుండి పూర్తిగా, వేళ్లయిపోవడమే ఆమె ఉద్దేశం. అయితే నోరు విడిచి ఆ మాట అనకుండా వుంది. బరజు ఎదట ఆమె చెపుతుందీ? అంత సాహసమా ఆమెది?

బరజు విసుక్కుంటూ అన్నాడు, “ఇన్ని దొంక తిరుగుళ్ళు తెలియవు నాకు - తిన్నగా విడమరచి చెప్పావంటే....” బరజు పెదవులు వొణికాయి. కళ్ళు రెండూ జ్యోత్స్నా మెరిశాయి. ఆ మూర్తిని చూసి పెద్దకోడలు నీరయిపోయింది. ఏం మనిషి దొరికాడురా చాబూ. దాని అదృష్టానికి - ఇప్పుడే నోటికి ఏదివస్తే అది పేలేస్తాడు!

హారా తల్లి జంకేసింది. ఏడుపు గొంతుకతో అంది, “ఏమీ కారణం లేదు. వూరికే ఎందుకలా అవుతారు చెప్పండి! యింటి యావత్తు పాటూ నేనే చేస్తున్నాను. వచ్చిందీ పోయిందీ అంతా చూస్తున్నాను-”

బరజు కస్సుమన్నాడు. “అదిగో. మళ్ళీ అబద్ధమాడుతున్నావు- ఇంటి యావత్తు పాటూ నువ్వేనా చేస్తున్నావు? చిన్నకోడలు ఏమీ చెయ్యడం లేదూ?”

పెళ్ళికోడలికి తెలుసు. ఏడ్చినా-అంతే, మొత్తకున్నా అంతే — బరజు గుండె ఇనుముతో తయారయింది. దేనివల్లా అది కరగదు. పైగా అబద్ధం మాటలు విని కోపం వచ్చేసింది. లోగడ ఒకసారి ఇలాగే వో పినరు అబద్ధం విని రెండురోజులు తిండి మానేశాడు; ఇదీ ఒక అబద్ధ మేనా? ఎంతేసి అబద్ధాలు లోకులు చెప్పడంలేదు.

మెల్లిమెల్లిగా అందామె, “చేసిందే అనుకోండి. దాన్యం వుడక బెట్టిందో, దంచిందో, ఏదో చేసిందనుకోండి-నా పిల్లలు దాన్నేం చేశారు? నా పిల్లల నెందు కది ఆడిపోస్తుంది?”

“పిల్లల నాడిపోస్తే వాళ్ళకేమీ అయిపోదు.” పెళ్ళికోడలు మండి పోయింది. తన పిల్లల్ని తిడుతుందా అది! “బాగానే వుంది. నాకు మంచి బుద్ధే నేర్పుతారీయన! అక్కరలేదు? నా పిల్లల్ని తీసుకుని వేరే వుంటాను నేను.”

“మంచి మాట. పిల్లల్ని తీసుకు వేరే వుంటానంటే వుండు. నన్ను మాత్రం వెదకకు మరి.”

ఓయి భగవంతుడా. పిల్లలకోసం కూడా రవంత మమత లేదీ మనిషికి! “అవును, మరి మీ రేమంటా రేమిటి? అదే చూపించి నన్ను బెదిరిస్తారు.”

నిజానికి బరజు అచల స్వరూపం. మహా మేరువు. అతగాడి మాటలు కొంచెమయినా మృదువయినవి కావు. “విను. ఏడుపు గీడుపువల్లా కోపం గీపం వల్లా జ్ఞ తీరదు.”

పెద్దకోడలు కూడా గట్టిగా అంది, “జట్టీ ఎన్నటికీ తీరదు.”

మంచిమాట, అయితే. కావలసినంత జట్టీలాడండి” - ఇలా అనేసి బరజు మెల్లిమెల్లిగా వొక మంచి కుర్రాడిలా బైటికి వెళ్ళిపోయాడు బడి కుర్రాడు బడి పంతులు ఎదట ఎలా నడుచుకు వెళతాడు, అదిగో అలాగ నోరు విప్పి వొక మాటన్నా అనకుండా తల వంచుకు వెళ్ళిపోయాడు.

బరజు వెళ్ళిపోయాక హారా తల్లి తెలుపుకుంది. మూగాడి సైగ మూగాడి తల్లికి తెలుసు. “కొంప మునిగింది. రాశిదాన్ని ఎంత పని చేశాను!- తిండి తిన్నాకయినా వెళ్ళాడా? ఉదయమని పొలమెళ్ళి తిరిగి తిరిగి, నీళ్ళయినా పోసుకోకుండా వచ్చాడు- వెళ్ళిపోయాడు.” నదీ ప్రవాహం లాగ ఆమె రెండు కళ్ళ నించీ కన్నీళ్ళు దారలు కట్టాయి. “ఏదో మాట చెపుతానని ఎంతో సరదాగా పిలిచాడు- ఈ మాటేనా- తుదకి ఇలా వాదిలేసి వెళ్ళిపోదామనా! ఎంత తగ్గి తగ్గి మాట్లాడాను, ఏమీ లాభం లేక పోయింది. నాకు చావు రాకుండా వుండేం!”

కారణం లేకుండా ఎప్పుడూ ఇలాగే మతివిరుపులు, ఇలా అయితే ఎవరి చునస్సు చేదయిపోదు! హారా తల్లి కోపమంతా మరదీ తోచికోడళ్ళ మీదికి తిరిగింది- వాళ్ళిద్దరినించే కదా, చునస్సు విప్పి వొకమాట అనలేక పోతున్నది తాను! ఆలు మొగులయి వుండి తాము బావా మరదళ్ళలా నడచుకుంటున్నారు. ఒకరి మాట ఒకరికి విషంలా అనిపిస్తూ వుంది. ఎందుకిలా అయింది? - సగలూ- రాత్రీ కొండమీద పడినట్లుంది. ఎంచేత?

ఎవరో ఏదో చేశారు - యిది నిజం. నిజం, నిజం. ఈ చిన్నకోడలు ముందే ఏదో ప్రయోగం చేసి వుంటుంది. మరెవరన్నా ఏమన్నా ఎందుకు చేస్తారు? ఎవరికి ఏం పట్టిందని? కానీ కానీ, పెద్దకోడలు యింతటితో వూరుకుంటుందా? దానిమీద పగ తీర్చుకోకపోతే తాను మనపరిడా కూతురే కాదు!

“ఒరే మోతీ, వోలేసున్నా, నన్న ఎక్కడున్నాడో చూడండినా కోసమే ఇది పుట్టినట్లుంది!” నున్నా తరవాతి పిల్ల మోతీ. మోతీ నున్నాలు వెదికి వెదికి నన్నని చూశారు. మంగళా అమ్మవారి సీనె * మీద కాళ్ళు చాచుకు పడుచుని వున్నాడతడు. కింద కొల్లాయి గుడ్డయినా పరుచుకోలేదు. పక్కని మొగలి పెండె, మధ్య ముళ్లగోరింట చెట్టు. ఎదురుమీదా మొగలి గోట్ట. పెండెమీద ఎఱ్ఱింతపిట్ట గిరగిరా తిరుగుతూ ఈ కొమ్మ మీంచి ఆ కొమ్మమీదికి, ఆ కొమ్మమీంచి ఈ కొమ్మమీదికి వాలుతూ వుంది. రాస్తూ దూరంలో బరజు చెరుకుతోట కొత్తగా వెన్నువేస్తూ వుంది. మధ్య మధ్య నిద్ర తేలిపోతూ వుంటే, చెరుకుతోట కేసి చూస్తున్నాడతడు. ఎన్నెన్ని వూహలో పూహిస్తున్నాడు. చిన చెనుబోడ్చిన ఫలసాయమరి.

పొద్దు పడమటికి తిరిగిపోయింది. ఇంటిల్లె పాదీ తిండి తిప్పలు లేకుండా పడివున్నారు. ఎండలో తిరిగి తిరిగి పిల్లలిద్దరి మొహాలు చూసి పోయాయి. కూతుళ్ళిద్దరినీ వెంట పెట్టుకుని బరజు ఇంటికి వచ్చాడు.

ఏమిటి సాధనం? తాను తిసకపోలే ఇంటిల్లె పాదీ ఎవరూ తినడం లేదు. అందరినీ ఉపవాసంతోనూ ఆకలితోనూ వుండడమంటే చనకి నచ్చ లేదు. అయితే ఏం చెయ్యాలి? ఎన్నాళ్ళని అందరూ ఆకలితో మాడతారు? కాని ఆకలి దప్పునికి బరజు భయపడ్డానూ అంటే, లరడి కార్చం పూర్తి కావడ మెలాగ? ఒక్కొక్క కార్చం సిద్ధించడం కోసమని ఈ దేశంలో జనం ఎంత క్రెస్టో కరోరమయిన తపస్సులు చేశారు. ఆకూ అలమూతింటూ గడిపారు. బరజు ఇంతటితో తగ్గిపోతామా! పెద్ద కోడలు ఉప వాసంలో నెగ్గుతుందీ!— చిరచాలం ఇలా కయ్యాలమారిగా వుంటుందీ!— ఇంట్లో ఎల్లప్పుడూ అశాంతి. ఎల్లప్పుడూ జట్టీలూ బగదాలూ వుండవలసిందే? వేర్లయారే కడదా... అయినా ఎవరూ దాగా విచారించీ, తెలుసు

* అచుగు.

, అనుకుందాము.

కునీ వేర్లు కారా? ఎవళ్ళకో యిద్దరికి పరస్పరం సరిపోయేదనీ, వాళ్ళ చెడ్డ బుద్ధి మంచిదిగా మారలేకపోయిందనీ కూడా వేర్లవడం? ఈ మనిషిలోనే మ. చీవుంది, ఈ మనిషిలోనే చెడ్డా వుంది. దేవతా వుంది, రాకాసి వుంది. రెంటికీ మధ్య పోట్లాట జరుగుతూ వుంది. ఒకప్పుడు మంచి గెలుస్తుంది. వొకప్పుడు చెడ్డ గెలుస్తుంది. మంచి గెలిచినప్పుడు మనిషి దేవత అయి పూజింపబడుతున్నాడు. అమరుడవుతున్నాడు. మరి పదిమందిని మంచి దారికి తీసుకుపోతున్నాడు. చెడ్డ గెలిచినప్పుడు మనిషి దొంగ, మోస గాడూ, దోపుడుదారూ అవుతున్నాడు. ఊరూరా, ఇంటింటా తగాయిదానూ, కేసులూ, జట్టిలూ పెరిగిపోవడం మనస్తే ప్రపంచంలో చెడ్డ హెచ్చయిందనీ, దేవతాబలం కంటే రాకాసి బలం అధికమయిందనీ అర్థమవుతుంది. రామాయణంలోనూ, మహాభారతంలోనూ దేవతలకీ రాక్షసులకీ యుద్ధం జరిగిందంటే, అది మంచి చెడ్డల మధ్య యుద్ధమే — ఈ యుద్ధం ప్రపంచంలో ప్రతి క్షణమూ జరుగుతూనే వుంది. తెలిసి తెలిసే బరజు ఈ రాకాసి దగ్గర పీగి * పోతాడా? పెద్ద పాడలు ఏడుపులూ! పస్తులూ చూసి, కళ్ళ ముందు ఈ చెడ్డని ఇంట్లో పెరగనిస్తాడా? ఉహూ, వీల్లేదు. ఈ యుద్ధంలో బరజు అంత తేలికగా వీగిపోడు. ఈ యుద్ధంలో రాములవారు తండ్రిని వదిలి పెట్టేశారు. ఇల్లూ వాకిలీ విడిచి పెట్టేశారు—భార్యనీ ఒదిలి పెట్టేశారు —రాజు కొడుకు మళ్ళీ! స్నేహమూ, మమకారం చూసుకుంటే మంచి విడిచి పెట్టి చెడ్డ తెచ్చుకోవాలి. పాండవులు అయిదుగురు అన్నదమ్ములూ ఎంత దుఃఖం సహించలేదు!, పురాణ గ్రంథాలు అన్నింటిలోనూ ఇది ఒక్కటే మాట— దేవతల జయం— రాక్షసుల నాశనం.

బరజు లోపల రాకాసి ఉపద్రవం చేస్తూవుంది. బరజూ, ఛకడీ, ఇద్దరు తోటికోడల్లా— వీళ్ళందరిలోనూ ఈ రాకాసి పెరిగిపోయింది. ఈ రాకాసిని గెలవడం కోసం రాములవారు పితృశోకమూ, స్త్రీ శోకము సహించ

చారు. పంచపాండవులు రాజ్యం వదిలి పెట్టారు. ద్రౌపదీదేవి బండె
డంత దుఃఖం భరించింది. మరి బరజు? ఏ మాత్రం వాడని? ఈ మాత్రం
మొగమాటం వొదులుకోలేదా? తిండి తిప్పలు మానేసి పెద్దకోడలు
నాలుగురోజులు పడుకుందే అనుకోండి. పస్తుపడి పిల్లలు ఏడిశారే అను
కోండి—అంత మాత్రాన దేవతని వదిలేసి రాకాసిని ఆశ్రయిస్తావా
అరెడు? అంత అధముడా తాను! హారా తల్లిని బరజు ప్రేమించడం లేదా!
అవును ప్రేమిస్తున్నాడంటే ఆమె మంచి గుణం ప్రేమిస్తున్నాడు. కాని
చెడ్డ గుణమెలా ప్రేమిస్తాడు? చెడ్డగుణం ప్రేమించడమంటే అది ప్రేమ
కాదు, విరోధమే. పెద్దకోడలులోని దుర్గుణాలు తొలిగించి, ఆమెని మంచి
దాన్ని చేసుకుని ప్రేమించాలనుకుంటున్నాడు బరజు. ప్రేమించినవాళ్ళ
క్షేమం తాను కోరాలా వద్దా! పెద్దకోడలు తన మంచి తన క్షేమమూ తాను
తెలుసుకోలేక పోయిందనుకోండి. బరజు వాటి నామెకి అవగాహన
చెయ్యడం సరయిన పని కాదా? అందుకని ఆమెతో పడదు— నవ్వుమేమిటి?
ఆమెకి ఇదంతా ఏమీ బావుండదు— రోగీకి మందు బావుంటుందా ఏమిటి?
ఇవాళ బావుండదయ్యా, రేపు నయమయిపోయాక, ఆరోగ్యం వచ్చాక.
తనంతట తానే తెలుసుకుంటుంది.

బరజు ఇట్లోకి వెళ్ళి కంచం ముందు కూచున్నాడు. తిండిమీద
తనువు * లేదు. ఎల్లప్పుడూ మనస్సు ఇదవుతూనే వుంది— ఏం చేస్తే ఈ
ఆకాంతి గడుస్తుంది? మొహంలో కళకళదు. మనిషి చెయ్యలేంది ఏముంది?
ఎంతలేసి రాజ్యాలున్నూ నడుస్తున్నాయి కదా! ఈ నలుగురు మనుషుల్ని
తాను బాగా నడిపించలేక పోతామా!

పెద్దకోడలు గ్రహించింది. భర్త మనస్సు బాగా దూరమయిపోతూ
వుంది. ఇంటిమీదా లేదు. పిల్లలమీదా లేదు— అన్నిటి మీదా తనమనస్సు

---

* ఇష్టము, కోరిక

ఎడమయిపోతూ వుంది. కూటికంచం చూసి గ్రహించేసింది — బరజు రోజూ తినే తిండి ఇవాళ తినలేదు. కంటన • పడుతూ అంది. “తిండిలేదు తిప్పలూ లేదు— మనిషి ఇలా ఆకలితో తిరుగుతున్నాడు — ఏ గొడ్డాలు ముందో ఏవో, మందో మాకో చేసేసింది!”

“ఏమోలె, ఏమోలె, ఏమిటన్నావూ—ముండా!” చిన్నకోడలు పక్క గదిలోంచి బైటికి వురికేసింది.

బరజు పడుకున్న వాడల్లా రేచి మెల్లిమెల్లిగా ఇంట్లోంచి బైటికి వెళ్ళిపోయాడు. ఆ వెళ్ళడం వెళ్ళడం వెళ్ళేపోయాడు. మరి తిరిగిరాలేదు. ఒకరోజు గడిచింది, రెండురోజులు గడిచాయి. అయిదురోజులు గడిచాయి. బరజు రాలేదు! హారా తల్లి నాలుగు దిక్కులా మనుషులు పంపింది. ఎక్కడా పర్తా • దొరకలేదు.

శారదమ్మ వచ్చి అంది. “ఇదేనుటో పెద్దకోడలా. తిండితిప్పలూ మానేసి కంటలా అయిపోయావు! బరజు ఇలా ఎండుకయాడమ్మా. ఎంతో ముచ్చమనిషి కదా!”

“నా అదృష్టానికి మంచిమనుషులు చెడ్డవాళ్ళయి పోతున్నారే అప్పా!” పెద్దకోడలు రెండు కళ్ళనించి తన్నీళ్ళు దిగజారాయి.

శారదమ్మ అంది, “ఛా, పెద్దకోడలా, ఏడుస్తావెండుకమ్మా.— బరజు రాకపోతాడా ఏనుటి?”

పెద్దకోడలు దుఃఖం తెరలు తెరలయి వుప్పొంగుతూ వుంది. “చవ్వ కుండా నేనుబతికున్నానే అప్పా! మరి ఆయనవస్తారూ! నమ్మకం లేదు.” అమె కన్నీళ్ళు సెలయేళ్ళయి ప్రవహిస్తున్నాయి. పిల్లలు గొల్లమన్నారు. అడ్డొల్లోని చిన్న కుర్రాడు. “అమ్మ ఏడుతోంది” అంటూచాండ్రుమన్నాడు.

శారదమ్మ అంది. “ఇదేమిటమ్మా, పిల్లలు ఏడుస్తున్నారు. వాళ్ళని బుదిరించ * వమ్మా. తెలిసిన దానివి నవ్వు. నువ్వే ఏడిస్తే పిల్లల నెవరు వోదారుస్తారు?”

పెద్దకోడలికి నమ్మకం లేదు. బరజు నిజంగా తిరిగి వస్తాడా. బరజు ఎదట నోరు విప్పకుండా వుండాలని ఎంతో జాగ్రత్త పడిందామె? లాభం లేక పోయింది. ఎలాగో నోట్లోంచి వచ్చేసింది. విషం తిని చచ్చి పోతే దావుండును !

శారదమ్మ అంది. “నువ్వెందుకలా ఆవుతావమ్మా. పెద్దకోడలా, దీనిలో సంగతి నాకు తెలిసిపోయింది. మంచిమనిషి - పెళ్ళాం పిల్లలూ, ఇల్లూ వాకిలి వొడిలేసి - ఇలా ఎందుకవుతాడూ అంటా. ఇందులో తప్ప కూడా ఇంకా ఏమో వుంది, మర్కం !”

హారా తల్లి మనస్సుకి ఎంతో వచ్చినట్టయింది. “ఆ మాట అన బట్టేనే అప్పా, పడుకున్న మనిషి లేచి వెళ్ళిపోయాడు.”

శారదమ్మ మెల్లమెల్లగా అంది. “ఒలే, చిల్లంగికి విరుగుడు లేదా ఏమిటే - ఎంతమందినో చిల్లంగివాళ్ళని మరలాను నేను - సనియా వాయిని మించిన వాడెవడున్నాడు? సాధనం చేసి ఇన్నిసీళ్ళు చల్లై శాదో లేదో, జగ్గుసావు ఎమినిదేశ్ళయి యింటికి కబురూ రాకపోయా పంసనివాడల్లా రెండు రోజుల్లా ఇంటికి వచ్చేశాడు.”

“సనియావాయి ఎక్కడ నే నెక్కడ ! - ఇదంతా నాకేకు తెలుసు ?”

“ఎందుకే నిన్ను ఎక్కడికన్నా వెళ్ళమంటున్నానా ఏమన్నానా ? కాక, ఎంతో ఖర్చయిపోతుందా ఏమిటా ? తిరగ వెయ్యని అట్లు ఏడూ, నేతి చీపం పెమ్మిదలు ఏడూ, ఏడు దర్బలూ—”

శారదమ్మ లెక్క చెప్పేసి హారా తల్లి దగ్గర డబ్బులు పట్టుకు వెళ్ళిపోయింది.

* నవ్వించుట

చిట్టి పదానుపదాలో అన్ని దినాల మల్లనే ఇవాళకూడా పొద్దు పోయింది. సొమ్ములు ఇంటికి తిరిగి వచ్చేస్తున్నాయి. కాకుండా, పక్షులూ గూళ్ళకి చేరుకుంటున్నాయి. పొలం మధ్య ఎవరో కేకేస్తున్నారు. "రారో సబీనా!" చోసావాళ్ళ ఇంటి కోడళ్లు సంజవొత్తులు వేసి, పీడిగుమ్మం తులసిదోట దగ్గర సంజదీపం వెలిగించడానికి వెళుతున్నారు. కొంపల పెడకల్లో వుంగరాలు తిరిక్ ఆకాశానికి వేస్తూవుంది పొగ.

ఛకడిపదాను నడివీధిని దుకాణం పెట్టాడు. తడులపాకునూ, పోక చెక్కనూ, ఖరామసాలా వాడిరో చిన్న దుకాణం. కొనుక్కుపోయేవాళ్లు గదగదా కొనుక్కుపోతున్నారు.

"ఏదీ, నా ధన్యగిరిజలు కాస్తా కొలిచిపెట్టు బాబూ!"

"ఛకడి దచ్చా నా ధన్యం."

"నా కొత్త పొగాకు రెమ్మ."

"ఏదీ ఏదీ, అగ్గిపెట్టె!"

"నాకు కొంచెం దేగి 2 ఇచ్చెయ్యో బాబూ, నా కొడుకు ఏడుస్తున్నాడు."

"ఒలే, నీ కొడుకు ఏడిస్తే ఎంత, చిస్తే ఎంత :- నాకేం వచ్చింది చెప్పు!" పాపం ఛకడి ఈ గండిక, తో చికాకు పడిపోతున్నాడు.

“మరేం - మంచి బేరానికి వచ్చాను : తేతే, నా సేరు ధాన్యం గింజులా నా కిచ్చేయి.”

“పో, పట్టుకుపో నీ ధాన్యం—”

“ఇచ్చేద్దుబాబూ, ఏదో కావలసిన సామాను - ఎంత చికాకు పడి పోతున్నావో!”

“ఇదేం పొగాకుముక్క ఇచ్చావయ్యా ముక్క కంపు కొడుతున్న—”

“బీడిముక్కలు రెండు పడెయ్యిరా చిక్కి - పశువులి నీచుపడేసి వచ్చాను.”

“అరే, నావి ఎన్ని చేతులేమిటి? - వీళ్ళతో అరిచి అరిచి గొంతుకు ఎలివిరేసిపోయింది. చెప్పే సన్నాసమ్మా, నీకేం కాదాలో - ”

“పొగాకురెమ్మలు రెండివ్వండి బాబూ!”

జంగిడిలోంచి ధాన్యం విసిరికొట్టేసి, నిలబడిపోతూ అన్నాడు చిక్కి.
“రా, రాయే, నువ్వు అమ్ముదువుకాని సామాను!”

సన్నయ్యమ్మ అంది, “అఁ వొక్కమనిసి, ఎన్ని సేతులున్నా యేటి? - నా పిల్లోడు ఏడుస్తున్నాడు. సాయంత్రమని వొచ్చి కూతున్నాను రాతిరి రొండు జావులు కావొచ్చింది. - కసింత రొద్దు నిలబడలేక పోతున్నావు నువ్వు? గుర్రమెక్కి వొచ్చినావా ఏటి? ఇయ్యండి బాబూ, నా ధాన్యం గింజలికి - ఆకులూ, సెక్కలూ, షాగాకూ - ”

చిక్కిడి చిరాకుపడుతూ అన్నాడు: “దమ్మిడి ధాన్యం, పైగా సామానులు కావాలి ఆరు!”

“అఁ ఇయ్యాల ఇలా అవుతున్నా వెందుకుబాబూ, రోజూ ఇస్తాన్నావు కాదా!”

పాపం, చకడికి బురదా వొండూ కీట్టదు - వ్యవసాయం పనిచేత కాదు. అంచేత చిన్న దుకాణం పెట్టుకున్నాడు. ప్రతీ నెలా అతడికి చేతి ఖర్చుకని ఏదో ఇచ్చేవాడు బరజు. తమ్ముడు దుకాణం పెడతాడని తెలిసి కొద్దిగా రూపాయలు కూడా ఇచ్చాడు. పనీ పాటూ లేకుండా ఇంట్లో కూచోడంకంటే ఇలా అయినా ఏదో చెయ్యనీ. అన్న దగ్గర చకడి పుచ్చు కున్న రూపాయల్లోంచి నేత్రమణి పాపంజాల మరమ్మత్తుకని కొంత ఖర్చయిపోయింది. తక్కిన రూపాయలు పెట్టి దుకాణం పెట్టాడు. దుకాణంలో అమ్మకం ఎలా జరుగుతూవుందో తెలుస్తూనే వుంది. పైగా నేత్ర మణి తాంబూలం ఖర్చున్నూ అందులోనే. సున్నా, మోతీ రొంగుల్లో వచ్చి ఆకులూ, చెక్కలూ, ఖారామసాలా పట్టుకు వెళ్ళేవాళ్లు. ఇప్పుడు వాళ్ళమ్మ వద్దనేసింది - "ఎందుకమ్మా మనకి కావలసింది తిన్నగా సామూ దుకాణం నుంచే వస్తుంది. మొగుడు ఎప్పుడో వొకనాడు దమ్మిడి చెక్కలు ఇస్తాడో లేదో, పెళ్ళాం నానా దెప్పలూ దెప్పతుంది!"

చకడి దుకాణం ఎలా సాగుతున్నదంటే, లాభం మాట దేవుడెరు గును, మదుపు* వస్తుందో రాదో, అయినా దుకాణం పెట్టుకున్నాడు, మరేం చేస్తాడు ?

దుకాణానికి వచ్చేవాళ్ళలో కొనడానికి వచ్చేవాళ్ళకంటే పనీపాటూ చేనివాళ్ళే హెచ్చువచ్చేవాళ్లు. బాతాఖానీ వెయ్యడంకోసం. హరిసుశ్ర కూడా వొక్కొక్కరోజు దిగబడేవాడు. బరజు అంటే అమాంతంగా మండిపోతున్నాడాయన. అన్నదమ్ములిద్దరిలోనూ జగదం రేగనీ, ఇద్దరూ వేళ్లయి పోనీ - మూర్ఖం, బరజుగాడు వీధిలో ఎలా గొప్ప పాడెడరావో, ఇంటిపోరూ, తమ్ముడి తగవూ ఎలా సంవాళిస్తావో చూడాలి. అయి గారి సత్తా ఇక్కడే బట్టబయలువుతుంది. పదిచోట్ల తగుమనిషి తరహా చూపించి

* పెట్టుబడి

తిరుగుతున్నాడు. ఇంట్లో తగువెలా తీరుస్తాడో... డాం : కుండా మండా. గొప్ప గోదా, పొలమూ పెరడూ తమ్ముడిదగ్గర వొంతని పుచ్చుకుంటాడో లేదు.

“ఏంరా అబ్బాయి. దుకాణం ఎలా వుండేమిటి ?” అంటూ మిశ్ర గారు వచ్చి దుకాణం ఎదుట నుంచున్నారు.

మిశ్రగారికోసం చాపముక్క పరిచేసి, ఛకదీ అన్నాడు, “కూచోండి దబ్బయ్యా”

మిశ్రగారు చూచున్నారు. ఛకడి ఆయన కోసం కిళ్ళీ చుట్టడం మొదలెట్టాడు.

చిట్టి పథానపడాలో గడియ రాత్రయేసరికి సామాను కొనుక్కునే వాళ్ళు కొనుక్కుని వెళ్ళి పోయేవాళ్ళు. తరవాత వూరిలోని కబుర్ల రాయ శృందరూ దుకాణం ఎదుట చేరేవాళ్ళు. బాతాఖానీ వేసేవాళ్ళు.

కూచున్నాక మిశ్రగారన్నారు, “ఏమయితేనేం గాక దుకాణం మొకటి పెట్టావు. మంచిపని చేశావు. ఆ వ్యవసాయం పుర్రాయిలు నువ్వు పడలేవు.”

ధరముదాసు అన్నాడు, “మేం పోరిపోరి ఇది పెట్టారు. కాకపోతే ఈయనేమిటి, దుకాణమేమిటి?”

మిశ్రగారిది కొంచెం మెల్లచూపు. పదిమందిలో కూచుని మాట్లాడుతూ వుంటే ప్రతీవాడూ తనదిక్కే ఆయన చూస్తున్నాడనుకుంటాడు. ఎదటికి చూస్తే కళ్ళు కుడిపక్కకి పోతాయి. ఎడమపక్క చూస్తే ఎదటికి చూసి నట్టు కనిబడుతుంది. ధరముదాసు తట్టు కొంచెం వంకచూపు చూసి మిశ్ర గారన్నారు, “అవునురా, ఎవడిబాబు సొమ్ము పెట్టి ఛకడి దుకాణం పెట్టాడంటా! తండ్రి దాచిపెట్టి పోయాడు. కొడుకు దుకాణం పెట్టాడు.”

ఛకడి అన్నాడు, “లేదండీ దద్దయ్యా, అయ్య దమ్మిడీ అయినా అట్టే పెట్టలేదు. చచ్చిపోయినప్పుడు ఏం చెప్పాడో తెలుసా— మీ కోసం ధర్మం మాత్రం దాచి పెట్టానన్నాడు.”

“అవునురా, అంతా అంతా విన్నాను. ముస్సీ, ముసీలాడూ ఏమీ వుంచలేదు! బరజుపథాను తన సొంత గడన* లోంచి రూపాయలు తెచ్చి నీ చేతిలో పెట్టేశాడు! — ఎవరన్నా వింటే నవ్విపోతారు!”

“ఏమోనండీ దద్దయ్యా, నా కళ్ళ ముందు ఇద్దరూ కళ్ళుమూశారు. నాకేమి తెలియలేదు—”

“ఇహీహీ! — నీకేం తెలుస్తుందిరా, — సత్రం భోజనం మతం నిద్రా— ఏంరా ధరమూ ఏమంటావు?”

ధరమా అన్నాడు, “లేదు బాబూ, బరజు ఇచ్చారు — గునాపయిదా దగ్గర బదులు పుచ్చుకుని ఇచ్చారు.”

“అవును పోరా, నువ్వు నాకు చదువు చెప్పతావు, ఏం? శామపథా నుని నే నెరుగుచును, అరని భార్యనీ ఎరుగుచును— బరజునీ ఇంత కుర్రాడి నుండి చూస్తున్నాను.”

“ఏం బాబూ, బరజుగారి చెప్త మేమెన్నడూ—”

“అరే, చూప్, నోచుముయ్యి— మాట! మాట ఎదురు చెప్పుతున్నావు. నీ బుర్ర నీకేం తెలుసు— పెద్ద పెద్ద మాటలాడుతున్నావు— ఏంరా ఛకడి?”

“అవునండీ దద్దయ్యగారూ, ఆ మాట ఎవరు చెప్పగలరు? నరుడి మాయ నారాయణుడికి తెలీమి.”

“అదీ, తెలుసుకోగల వాడెవడో వాడూ తెలుసుకుంటాడు. ధరుము దాసు తగుచునమ్మా అని మాటలాడుతున్నాడు. దుక్కి-చున్నితే కాని బతుకు

గడవదు. గెంజినీళ్ళకీ దిక్కులేదు. వీడూ మాతో సమానంగా మాట్లాడే వాడే! కాలమహిమ, తక్కువవాళ్ళ నోళ్ళు మించిపోతున్నాయి."

ధరుముదాసు ముడుచుకు కూచుంటూ అన్నాడు, "లేదండి బాబూ. మీ మాటకీ..." అతడికి 'తమర'నడం రాదు.

"ఒరే. నోరుముయ్యి- బుద్ధిలేదు నీకు. కాదే అనుకో. చురుజు పథాను తన చేతిదే ఇచ్చాడనుకో- ఆస్తి యావత్తూ మంచి చెడ్డా అంతా తన చేతిలో వుంది- అందులోది వంకో యాభయ్యో తమ్ముడికిచ్చాడు. అదో పెద్ద సంగతా ఏమిటి?"

చకడి అన్నాడు, "వాడికి మా ఇంటి సంగతి ఏమీ తెలియదండీ దద్దయ్యా - వాడి మాటలు వింటారేమిటి?"

ధరుముదాసు కిందా మీదా ఎరగని వొక మొండిమనిషి. దెబ్బలు తిన్నాసరే, తన మంకుతనం వొదలడు. ఇలాంటి వాళ్ళనే దెబ్బలమొండి అంటారు. అతడు మిశ్రగారినేమీ అనలేక పోయాడు, కాని చకడిని దడా యిస్తూ అన్నాడు: "అవునవును, మీకు మాతెలుసు- అందుకనే దేవుణ్ణి మింగేసి దేవుడి రథంకూడా మింగేస్తున్నారు- దుకాణం వేశారుకదా! అసలుకే మోసం..."

చకడి వేడెక్కిపోయి అన్నాడు, "పోరా తల విలవ నోరు చెపుతుంది. దడ్డగారు కూచుని వున్నారు. ఆయన ఎదట పెద్ద గ్రంథకర్త గిరి చూ పెడుతున్నావు "

"ఆఁ, ఎంత బిగురుతూ మాట్లాడేస్తున్నారూ - ఏం, కొడతారా ఏటి?"

ధరుముదాసు కులానికి బారిక. * ఆస్తి పాస్తి ఏమీలేదు. ఎవరన్నా కుమ్మక్క చేసి పట్టుకుపోయిందికి డబ్బూ దస్క-మూ ఏదీలేదు. మోతు

---

* చులాపి

బరితనం చేసి నాలుగు దెబ్బలు కొడతారు. అంత మాత్రాన ఏమయి పోతుంది? చిన్నప్పటినించీ దెబ్బలు తింటూనే వచ్చాడు. తానేమీ దొంగ తనమూ దొనుగుతనమూ చెయ్యలే... కదా, పట్టుకుపోయి పైలుఖానాలో తొయ్యడానికి!

ఏమిటీ! మిశ్రగారి ఎదట బారికాడు ఎంత గర్లాగా ! మళ్లాడు తున్నాడో! కానైతే ధరుముదాసు మొండి - ఆ సంగతి పదిసార్లు దెబ్బలు కొట్టే తెలుసుకున్నారు. అతడికేసి ఇంతలేసి గుల్ల: చేసి మిశ్రగారన్నారు. “ఏంరా ధరమా, ఇవాళ మళ్ళీ పీపు దురదపెడుతూ వుందా ఏమిటిరా!”

అన్నీ తెగించుకు కూచున్నవాడు ధరుముదాసు. మోతుబరితనం చేసి వాకటో రెండో కొడతారు. దానికోసం భయమేమిటి? కాని ఈ అర్థ రాత్రు దెబ్బలు తినడమంటే తనకేనోలా అనిపించింది. అందుకని లేచి పోతూ అన్నాడతడు, “ఓ, మీరు చేసేదల్లా మరేముంది! ప్రయోజకత్వం చూపించి రెండు దెబ్బలు కొడతారు. అంతకీ కాదంటే ఈ వూళ్ళోనించి తగిలేస్తారు. 2 కూలిబతుకు వుంది. కాళ్ళూ చేతులూ అడుతున్నంత కాలం కడుపు వాళీ వుండదు. డబ్బూ దనకం పెరిగిపోతూవుంది కనకనా - పెడకమీద ఆసపపిందే, గుమ్మడిపిందే వుండనివ్వరు మీరు - పోనివ్వండి - ఈ వూరు కాకపోతే మరొక వూరు - ఏ వూరు వెళతామో ఆ వూళ్ళో కూలి చేసుకు బతుకుతాం....!”

“కానీ, వెళ్ళు వెళ్ళు - ఇవాళ ఇంక రాత్రివేళ - పంచ కట్టు కున్నాను, మైలపడి పోతుంది - అచ్చా, రేపు నీ ధీమారి చూద్దాం”

“పదిసార్లు చూశారు, మరి రేపు మాత్రం ఏమంత అధికం చూసే స్తారు?” అంటూనే ధరుముదాసు వెళ్ళిపోయాడు.

మిశ్రగారన్నారు. “చూశావురా ఛకడీ, - ఈ తక్కువవాళ్ళ నోళ్ళు మించబెట్టించెవళ్ళు? మీ అన్న బరుజే. కాకపోతే ధర్మదాసా? బాబు పేరడిగితే నోరు పెగ్గి - వాడికింత సాహసం వస్తుందీ? మొహం మెదట ఇలా మాట్లాడి వెళ్ళి పోతాడా? - ఈ నునుపులికి వోట్టి - ఏమిటి తెలుసా? - వేస్తే తాపూ, కూచుంటే రాపూ - అలా అయితే - తిన్నగా వుండారు. బరజు పదాను ఈ తక్కువ వాళ్ళతో మనులతాడు. పీళ్ళతో కూచుంటాడు. పీళ్ళందరికీ బుద్ధులు నేర్పుతాడు - ఇలా అయితే పీళ్ళ నోళ్ళు మించిపోవూ 2 ఘనఖటెయి కేసు చూడూ. ఏమిటి వాడు అబద్ధం కేసు పెట్టావా? అందరి ఎదటా అబద్ధం అబద్ధం అని చెప్పుకు తిరిగాడు బరజు. వెడికి వెడికి ఖటెయికోసం వొక్క సాక్షిని నేను సంపాదించలేక పోయాను. అందరూ అబద్ధాల వాళ్ళయిపోయారు. నువ్వొక్కడివేనా నిజాయితీ మనిషివి! అబద్ధం చెప్పకండా వొక పెద్దమనిషి ఎవడున్నాడూరా ఛకడీ! అరికాళ్ళని వెంట్రుకలూ, నారికని ఎముకా ఎవడి చుండిరా!”

“అన్నయ్య ఎన్నడూ అబ్బు మాడడని లోకులంటారండి దద్దయ్య గారూ.”

“అవునురా, అతడు మూర్ఖుల కళ్ళల్లో బుగ్గి 3 పోసేస్తాడు. నీ దగ్గిరా నా దగ్గిరా దాగుతుందా? ఇంట్లో నువ్వు చూస్తున్నావుకదా! నీ దగ్గిర వొకమాటంటే భార్యదగ్గిర పురో మాట!

“నాకు తెలియదా దద్దయ్యగారూ, ఈ ధరమా బారికా నాకు నేరుపు తాడు! పైగా నన్నంటున్నాడు. దేవుణ్ణి మింగేసి దేవుడు పీఠం మింగే స్తున్నానని”

“ఒరే, పంచి కట్టుకున్నాను. మైలపడిపోతుందని జంకాను అందుకు వాడు మించి 4 పోయాడు - గావంచా 5 కట్టుకుని వుంటేనా వాడి దవడా నోరూ ఎరుపు చేసేసి పోదును!”

---

1. అన్ను. 2. మిలిమీ. 3. మున్ను. 4. అప్పించుచు, 5. వొల్లాయి.

ధరమాబారికి మాటలవల్ల చకడికి అనుమానం కలిగింది. వాడి దవడో, వీపో ఎరువుకానీ నలుపుకానీ అయిపోయివుంటే తన మనస్సు శాంతించి వుండేది. మిశ్రగారి దన్ను * చూసుకుని అతడన్నాడు, “రేపు పొద్దుట వాడిపని కొంచెం పట్టించకపోతే వీల్లేదంది దృఢ్యుగారూ!”

రేపు పొద్దుట ధరుమువాసు దెబ్బలుతినే దృశ్యం తలచుకుని లోపల లోపల చకడి సంతోషించాడు.

మిశ్రగారన్నాడు. “ఆనంగతి వేరేచెప్పాలా? ఉదయం కాస్తా మా ఇంటిదిక్కు నువ్వు రా. ధరుమువానికి బులబులాగ్గయితే పనికొరదు - ఎద్దుకన్నే - కొట్టిరిచెట్టూ - దూలగుండు కొమ్మలూ యిలాఅయితే సరి పోతుంది. అప్పుడూ ధరుమువాసు దారికి వచ్చేస్తాడు. కాని, మీ అన్నయ్యతో మాత్రం. చాలవేం. ఈవారే ఒక్కజ్జే మనం సాధించి వేస్తాం. రేపు మీ అన్నయ్య నేర్పడంవల్ల మురిముగుగ్గురు బట్ట విప్పుకు గెంతుతారు. దానికి సాధన మేమిటి చెప్పు! తక్కువవాళ్ళని మప్పి ఇంటి తమ్ముణ్ణి అవమానిస్తాడూ! ధరుముగాడని వారమనిషి, దొక్క చించితే అక్షరంముక్క లేదు. చాడికెలా తెలుస్తుందీ. నువ్వు దేవునిగా దేవుడు పీఠం మింగుతావని! మకాణం మమపు ఖర్చు పెస్తేవావని! యిది బరజు నేర్పినమాట కాదూ! చకడి. నువ్వా నాకు చమచ చెపుతావు?”

“అన్నీ తెలుసుకున్నానంది దృఢ్యుగారూ. పెళ్ళాంమాట తోసేసి వచ్చేవాను. కాని ఏంలాభం! ఆవవాళ్ళు వొకొక్క మాట చెపుతారు. అందులో పినరంత అబద్ధ ముండదు. ఎన్నాళ్ళయో నాతో పోయితూ వుందది. ‘మనం విడిగా వంట పెడదా’మని, ముగ్గురు కూతుళ్ళు - వాళ్ళ పెళ్ళిఖర్చు యింటి డబ్బేనా. ఎక్కడినుంచయినా వస్తోందా? మనకెందు కింత బాధ! పరాయివాళ్ళని, పెంచడానికి మనమెందుకింత చచ్చి చెడి పడివుండడం!’ అని చెవులో గూడుకట్టుకు చెప్పుతుంది.”

* సహాయం.

తన నోటినుంచి “పరాయివాళ్ళ”ని రాగానే గుండెల్లో ఏదో కొట్టి నట్టయింది చకడికి. ఆ పరాయివాళ్ళు కాకపోతే మరేమిటి? సొంతమా? ఎవళ్ళ సంగతి వాళ్ళు చూసుకుంటున్నారు. తానెలా దుకాణం పెట్టుకుని తమలపాకులూ, చెక్కలూ, మసాలా విడిగా తెచ్చివేసుకుంటున్నాడో, వాళ్ళా అలాగే విడిగా కొని తెచ్చుకుని వేసుకుంటున్నారు. తోటికోడళ్ళిద్దరూ మాట్లాడుకోవడమన్నది స్వప్నమయిపోయింది. మాటా మంతి కాట్లాట లోనే జరుగుతూ వుంది. అన్నదమ్ములిద్దరిలో మాత్రం ఏమంత మనస్సులు కలిసున్నాయి! ఇంటిఖర్చు వెచ్చాలు యావత్తూ అన్న చేతిమీద జరుగుతూ వుంది. ఒక్కనాడయినా చకడిని పిలిచి చెప్పిన పాపాన పోయాడూ? లోపల అంతా ఎడచిత్తమంటే పెడిది. నోటితో మాత్రం కొంచెం కలిసి నూట్లాడితే ఏమిటి లాభం? “కడుపులో లేది కౌగిలించు కుంటే వస్తుందా”?

మిత్రగారు అదును కని పెట్టి అన్నారు. “ఆడవాళ్ళ మాట అన్నావు — చకడి, ఆడది ఇంటికి లక్ష్మి. ఇంటి సంగతి మనమేం చూస్తున్నామా చేస్తున్నామా? మనం వీధిలోకి మాత్రమే. ఇంట్లో అన్నీ చేసేవాళ్ళు వాళ్ళేనా? ఈ ధరుముదాసులాంటి మూర్ఖులు మాత్రం అంటారు. “పెళ్లాం మాట వినేవాడూ, పెళ్లాం మాట వినేవాడూ” అని. ఇలాంటి మాటల్లో వచ్చేదెంత, పోయే దెంతరా చకడి! బసువా తల్లి ఇలాగే ఎన్నాళ్ళయో ప్లేపుదామని చెప్పతూ వుండే! ఆడవాళ్ళ మాట కదా అని చెవిని పెట్టే వాట్ల కాదు. ఇప్పుడు, ఏనాటినుంచి వేళ్లయిపోయానో, ఆనాటి నుంచీ కష్టసుఖాల్లో భగవంతుడు హాయిగా గడుపును వస్తున్నాడు. అంతే కాని, మా అన్న కెళాలాగ, కలకత్తా అనీ, మేదినీపురమనీ తిరగడం లేదు కదా! అతడిలాగ వంట పుట్టి పని చేసీ, బిచ్చమెత్తి బతకడం లేదు కదా!” తన అన్నదమ్ముల్లో హరిమిత్ర మధ్యవాడు. కెళా మిత్రగారి తమ్ముడు.

“అదేమిటండీ దద్దయ్య గారూ, అంత మాటం టారెండుకూ? మీరు బిచ్చమెత్తే మరి మేమంతా ఎందుకున్నాం?”

“ఇహీహీ, చిన్న కుర్రాడు, ఏమీ తెలుసుకోలేడు— ఏంరా! నువ్వేం దుకు బిచ్చమెత్తతావురా? పదెకరాల వ్యవసాయం నీది, ఎత్తజతా - ఏడు తరాల ఇల్లు అన్ని వున్నాయి కదా! ఏం చెప్పరా చక్కడి, ఇదంతా నీ తెలివి తక్కువతనం సుమా!”

“మీకు తెలియం దేమింది దద్దయ్యా, వ్యవసాయమూ అదీ నా కెవరిన్నా నేర్పారా ఏమన్నానా?”

మిశ్ర ఏనుక్కుంటూ అన్నారు, “నేర్చిస్తా రెవరూ నీకు!—నువ్వేం బిచ్చపిల్లాడివా? తల్లి దగ్గర పాలు తాగుతున్నావా ఏమిటిరా?”

చక్క అన్నాడు, “లేదండీ దద్దయ్య గారూ, చందరాశి యాళ ఏం చెప్పాడో అదే చేస్తాను. “పంచమాణియా” పొలం పెసలు ఈ యేడువేరే వుంచాలనీ, దాని వరిపంట వచ్చే పుష్య మాసంలో కోసి పట్టుకువచ్చి, వేరే కళ్ళంలో వుంచాలనీ చెప్పాడతడు. “అన్నయ్య పండించాడుకదా, నేనెలా పట్టుకు వచ్చి వేరే కళ్ళంలో పెట్టేది” అన్నాను. “మీకు ఈ బుద్ధి ఎవడు నేర్పాడండీ” అన్నాడతడు - “అన్న పండిస్తేనేం ఆ పొలం మీది కాదా? అన్న ఇంట్లోంచే కూలిపెట్టి పండించలేదా? అన్నగారు ఇంటి పెద్దరికిం చేస్తున్నాడు. దాంతో పాటు తాను కూడా పరిశ్రమ చేశాడు, లేదా ఏరు పట్టుకు చుక్కిున్నాడు. అంతే కాదు, ఎకరమో రెండెకరాలో మడిచెక్క లోకులు భాగాని కిస్తున్నారు కదా! పొలంలో పండించిన వాడు అంతా వాడే తినేస్తున్నాడా? పొలం కలివాడికి వాటా ఇస్తున్నాడా లేదా?” అన్నాడు. శియాళకుల మయితేనేం గాక దద్దయ్యా, చంద్రయ్య బుద్ధి మంతుడు! ఇంటికి వెళ్ళి, దాంతో ఈ మాట చెప్పగానే, “ఇంకా అడుగు తారా?” అందది, “ఆ కళ్ళం పక్కనే మన కళ్ళం తయారు చేయించండి. మన పెసలు అక్కడే నూర్చిద్దాం” అంది.

“ఇన్నాళ్ళకి నీ దగ్గర వోల ముసద్దీ మాట విన్నానురా చకడీ! అవును న్యాయమయిన హాట, ఇందులో మానావమానాలు ఏమీ లేవు. కుండా నుండా వేరుచేసే సంగతి ఇందులో లేదు. పదేళ్ళయి అన్న యింటి పెద్దరికం చేస్తున్నాడు. ఖర్చు వెచ్చాలు చేస్తున్నాడు. యికముందు తమ్ముడు ప్రయోజకు డయాడు వాడి సంగతి వాడు చూసుకోదూ! మంచి చెడూ చూసుకోదూ? ఇది న్యాయమైన మాట! చందరాశియాళ— ఎండు కర్రలోంచి నీళ్ళు లాగుతాడు వాడు. తెలియక నేను వాడికి అవార్త పని ఇచ్చానా?”

చందరాశియాళ యింతసేపూ ఎక్కడున్నాడో, నాలుగు మూళ్ళ గుంపు గుంపుల వెదురుకర్ర దుకాణం ఎదట ఏడేసి చాపచ్చుగా మిశ్ర గారికి నమస్కారం చేశాడు. మిశ్రగారు వాడి మొహం చూసి అన్నాడు. “ఒరే, వీడికి నూరేళ్ళు ఆయుధాయారా— ఏంరా చందరా, ఏమిటి సంగతిరా?”

చందరా మిశ్రగారి నమ్మిన బంటు. ఎక్కడ ఎవడు తుమ్మాడో, ఎక్కడ ఎవడు కూచున్నాడో, ఎక్కడ ఎవడు నవ్వాడో అన్ని కబుర్లు పట్టుకు వచ్చి మిశ్రగారి చెవిలోపూడేవాడు. శివుడి దర్శనం చేసే ముందు లోకులు నందిని తడువుతారు. విష్ణుమూర్తి దర్శనం చేసే ముందు గరుత్మంతుణ్ణి కొగిలించుకుంటారు. అలాగే మిశ్రగారి చేతుల్లోంచి పైట పడాలంటే జనం ముందు చందరాని మంచి చేసుకునేవాళ్లు.

“ఇది వొక్క నంది. గరుత్మంతుడూ, చందరా మట్టుకే కాదు” అనేవాడు బరజు — “దేవతల దగ్గర ఎలాగో మనుషుల దగ్గర అలాగే. రాజులూ, మహారాజులూ కంటే వాళ్ళ దగ్గర చాళ్ళు— ఆఫీసర్లూ, గుమాస్తాలూ, అమీనులూ, వాళ్ళ బంట్రోతులూ హెచ్చు పూజా పురస్కారాలు పొందుతారు” అనేవాడు, చందరాశియాళ వంకనవ్వు నవ్వుతూ అన్నాడు. వాబుగారూ, ఇయాళ సంగతి మహా గొప్ప సంగతండి. కొంచెం యిలా వయ సెయ్యండి సెపుతాను.”

“అలా వెళ్ళడమెందుకురా, చకడీ నా బిడ్డడు— వాడి దగ్గర జంకెం మకు? వాడెవ్వళ్ళతో అన్నా వెళ్ళి చెప్పేస్తాడా ఏమన్నానా?”

“సిగ్గుతుంది. అదిగో ఆసదెయిమంత్రి సంగతం డి-అడు రెండేళ్ళ కలకత్తాలో వున్నాడండి - కూతురు కన్నారింటి దగ్గరే వుంది. నిరుటి సంగతి కామందు నెరిగే వున్నారు — ఎక్కడో కామాపు * పేసీశాడు మంత్రి. పత్తా సిగ్గులేదు. ఇదిగో, యిప్పుడు రండి సూదురు కాని- అది ఇలా కాతల, అరిటి పెరట్లో శిశువు కు ఆఁ కు ఆఁ ఏడుస్తుంది.”

“ఆఁ ఆఁ ఏమిటన్నా? — పిల్లే బతికుందీ?”

“గావుకేక వేసి అరిటితోట ఎగరాగొ ప్తెనుందండి. కనేసిన పడుసు సాపుసీదా కడిగేసుకుని వంటిం క కూడు వొండుతోంది. యిప్పుడిప్పుడే నాకు శారదమ్మ నెప్పింది. లేకపోతే నా కెలా తెలుస్తాది.”

“ఆఁ ఆఁ హత్య! — బిడ్డ బతికుంది- లేకపోతేనా. ఏం చేసేస్తానో ఒరే, వెళ్ళు వెళ్ళు. చాకిదారుని పిలు. తాణాకి కబురు చెప్పనీ. సదెయి మంత్రి ఎక్కడున్నాడు?”

“అదేటి సేస్తాడు? ఊరంతా కోడై కూస్తుంటేని! అదెలాటి మొండి గటవోఁ తెలీదా? ఒకంతట ఒప్పుకుంటాడా?”

“ఒరే, చాడెక్కడికి వెళతాడో వెళ్లనీరా. పండిన ధాన్యం రోటి దగ్గిరికి రావలసిందే. నువ్వు వెళ్ళు. చాకిదారుకి కబురు చెయ్యి. చూస్తున్నా వురా బాబూ ఛకపీ- చ్చామంటే సమయం దొరకకుండా వుంది. వెళ్ళు నాయనా వెళ్ళు. దుకాణం కట్టేసి యింటికి వెళ్ళు. భోజనం చేసి పడుకుందువు కాని, ఎప్పుడేం జరిగినా కొంచెం చెవులో వేస్తూ వుండు. తెలిసిందా?”

“అది నాకు వేరే చెప్పాలా దద్దయ్యా!”

ఊరూరా అరిటి తోటలున్నాయి. జనపమళ్ళున్నాయి. మొగలి పొదలున్నాయి. చెరువు గట్టులున్నాయి- ఎన్నో చోట్ల “కువాఁ కువాఁ” ధ్వని వినివిస్తుంది. మనిషి: పిల్ల దిక్కు మొక్కు లేకుండా పడివుంటుంది! అందుకని ఎవరేం చేస్తారు? హరిమిశ్ర సంపద పెరిగేది. సదెయి మంత్రి కొంప కూలేది- “కు ఆఁ కు ఆఁ” ధ్వని విని బరజుపథాను కళ్ళలో కన్నీళ్ళు కారేవి-

అనంతుడు రక్షించేవాణ్ణి
బలవంతుడు చేసేదేమిటి?

* మాయం • ఇంటిపెసర

పెద్దకోడలు దేవుళ్ళకి దేవతలకి ఎన్నో మొక్కులు మొక్కింది. “అమ్మా. మంగళాతల్లీ! కులాసాగా వచ్చెయ్యనీ అమ్మా. నీదగ్గర పూజ చేయిస్తాను—ప్రభూ. కపాలేశ్వరా! లక్షతుమ్మిపువ్వు లర్పిస్తాను— ఎలా అయినా క్షేమంగా ఇల్లు చేరుకోనీ.”

బరజు అయిదు రోజులపాటు ఎక్కడున్నాడో. ఎవ్వరికీ ఆచోకి లేదు. ప్రయోగంకోసం శారదమ్మ డబ్బులు పట్టుకువెళ్ళిన సాయంకాలం మోతీ వీధి గుమ్మంలోంచి పరిగెత్తుకు వచ్చి “అమ్మా. నాన్న వచ్చాడు” అంటూ కేకవేసింది. వాళ్ళ అమ్మ గుమ్మం దగ్గర కూచుని, సంజ దీపాని కని వొత్తులు చేస్తూ ఉంది. ఆమె మనస్సు ఏమయిందో ఆమెకే తెలుసు.

బరజువచ్చి వాకిట్లో నుంచున్నాడు. సున్నా కాళ్ళు కడిగిందికి ముంతెడు నీళ్ళు తెచ్చి దగ్గర పెట్టింది. పెద్దకోడలు వచ్చి నుంచి మొహమెత్తి భర్త మొహంకేసి చూసింది. అతడి మొహం వాడిపోయి ఉంది. కడుపు వీపుకి అంటుకుపోతూ ఉంది. తలకి నూనెలేక జుత్తు పీచులా ఎగురుతూ ఉంది. వత్తులు పేనడం వదిలేసి లేచిపోయిందామె. ఇంట్లో దూరిపోయింది. ఆమె చెంపలమీంచి కన్నీళ్ళు ధారలు కట్టాయి. చిన్నపిల్లలా వెక్కి వెక్కి ఏడించింది.

బరజు వచ్చేకాదు. కాని మనస్సులో ఆనందం లేదు. లోగడలాగే మొహం బుంగలా పెట్టుకుని ఉన్నాడు. తిండి తిప్పలూ, పూసు కోడాలూ

రాసుకోడాయి ఏదీ సరిగా లేదు. భార్య ఎన్ని మాట్లాడినా అన్నిటికీ ఊరి ఆ అనేసి వూరుకుంటున్నాడు. ఏమాటకీ ఉత్సాహం లేదు.

నేత్రమణి తలమీద ముసుగు జారేసి, తాంబూలం ఎర్ర పెదవులతో నవ్వుతూ నవ్వుతూ చీకడితో అనేది, “చూశారా సరాగం, ఎన్ని సరాగాలో ఎన్ని వేషాలో వేస్తుందది. ఊరికే మనం చూడాలని సుమండీ ఇవన్నీయి!”

చీకడి నేత్రమణి అంచంచాసి పొంగిపోయేవాడు. “అవును. చూడాలని కాకపోతే మరేమిటి? సున్నా, మోతీల పెళ్ళి జరుగుతుంది కదూ! మీరు మాత్రం కర్కశవాళ్ళా ఏమిటి? ఎన్నో గెంతులు వేస్తారు— ఎంతో మంచయిపోతారు! ఇదిగో ముందే చెప్పేస్తున్నాను— నేను మాత్రం పెళ్ళికి ఉండను. నన్ను మా వాళ్ళింట దిగబెట్టిరండి. ఆః!”

చీకడి మతిపోయింది. మళ్ళీ కన్నవారింటికి వెళుతుందా? అరు నెలలో ఏడాదో అయిపోతుంది. “నా కూతురు ఎంత ఇదయిపోయి దమ్మా,” అంటుంది అత్తగారు— “మరి రెండు మాసాలు పోతే కాని సంపను” అంటుంది. “ఇట్లో అడుగు పెట్టగానే ఇతకొందర ఎందుకోయి? బెల్లంకొట్టు చీమలు తినేస్తున్నాయా ఏమిటి?” అంటారు మామగారు.

చీకడి అన్నాడు, “ఎందుకలా అవుతావే వోసే, సున్నా మోతీ పెళ్ళిళ్ళకి మనం వొక్కదగ్గర వుంటే కదచే!”

హారాతల్లి బిగి తగ్గిపోయింది. భార్యతో పడక బరజు ఇల్లు వాదిలి వెళ్ళిపోయాడని వూరంతా పొక్కిపోయింది. తోటికోడలూ, మరిదీ ఈతంతు చూసి నవ్వుతున్నారు— కానైతే అదృష్టంలో ఏముంటే అదే అవుతుంది. ఇరుగు పొరుగు అమ్మలక్కల మొహం చూసిందికి పెద్ద కోడలు తల కొచ్చేసినట్లుంది. ఎవరు చూసినా ముసిముసి నవ్వులు నవ్వు

తున్నారు. కలికి కలికి అడుగుతున్నారు. “ఏమో పెద్దకోడలా, ఏమి టంత జట్టి వచ్చిందేమిటి, బరజు ఇల్లువాదిలి వెళ్ళిపోయాడు?”

అయిందేదో అయింది. ఇక దేనికయినా ఆమె ఖాతిరీ* చేస్తుందా? ఏమీలేదు, బరజు కాస్తా నవ్వుతూ మాట్లాడితే చాలు, కులాసాగా ఇంత తిని, సరదాగా తిరిగితే చాలు. శారదమ్మ ముండ ఎంతపని చేసిందీ? డబ్బులేమో లాగేసింది, ఏదీ ఫలితమేమీ దాఖలా ఇచ్చింది కాదే!

హారా అత్తవారి సంగతీ, సున్నా మోతీల పెళ్ళిసంగతీ—ఇలా ఎన్నో విషయాలు పెద్దకోడలు బరజు నడిగింది. దేనికీ మనస్సు విప్పి బరజు జవాబు చెప్పలేదు.

పెద్దకోడలు అంది, “ఏమండీ, ఎల్లప్పుడూ మీరిలా ఉదాసీనంగా వుంటున్నారు. సున్నా మోతీలకోసం పెళ్ళికొడుకులు వెదకడానికి నేను వెళతానా ఏమిటి?

“నేనలా అన్నానా?”

“మరి ఆడపిల్ల పెళ్ళికూకుండా ఇంట్లో కూచుంటుందా? దాయాదుల కొంప, రేపు తెల్లవారితే చికడి వేళ్లవుతాడు. ఎంత తతంగమో నడుస్తూ వుంది.”

బరజు మెల్లమెల్లగా అన్నాడు, “అదూ, ఎవ్వరేం తతంగం చేస్తున్నారో, అదంతా నీ దగ్గర వినాలని కూచోలేదు నేను.”

భార్య మొహం చిన్నబుచ్చుకుంది. ఊరుకుంటే బరజు మరేమీ మాట్లాడడు. ఆమె అంది. “నా బింకం ఏం నిలబెట్టారని మళ్ళీ కోప్పడు తున్నారు! ఆకలితోనూ పస్తుతోనూ వెళ్ళి మళ్ళీ అయిదు రోజులు ఎక్కడో దేవులాడుతారు. మీమాట నేను ఏది వినలేదు చెప్పండి మీరు చెప్పింది ఏది చెయ్యలేదని!....”

ఆమె కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరిగాయి.

---

* లెక్క

బరజు అన్నాడు, “నా మాట వినమనీ, నేను చెప్పింది చెయ్యమనీ నే ననలేదే, ఏంచేస్తే ఇట్లు బాగుపడుతుందో విచారించి, సొంతంగా నువ్వెందుకు తెలుసుకోవు?”

“అడదాన్ని నేను, నేనేమిటి తెలుసుకుంటాను? మీరు చెప్పరాదూ, ఏంచేస్తే బాగుపడుతుందో?”

బరజు కనిపెట్టాడు, భార్య కొంచెం మారింది, ఇలాంటపుడే అమె చారికి రావచ్చు.

“మంచిమాట, అయితే వొక్కపని చెయ్యి. నువ్వు చిన్నకోడల్ని ఏమీ దెప్పిపొడవవు కదా? అ. నిన్నుతిట్టనీ, లేదా నన్నుతిట్టనీ, పిల్లల్ని తిట్టనీ - దేనిలోనూ నువ్వు నోరు విప్పకూడదు. ఎన్నో అన్నినోములూ, వ్రతాలూ చేసి వొక్కొక్క రోజు పచ్చి మంచి నీళ్ళయినా ముట్ట కుండా వుంటున్నావుకదా, నోమో వ్రతమో అనుకుని, కాస్తా ఈ మాత్రం పాలించి, ఏం, చేస్తావా?”

“ఊ, ఎందుకు చెయ్యను?”

భార్య మాటలో అంతజోరు వున్నట్టు అనిపించలేదు బరజుకి. రెండురోజులయ్యాక పెద్దకోడలు చిన్న కోడలుతో దెబ్బలాడేసి, నాలిక కరుచుకుంది. అన్నివిధాల బోధరిచాడు బరజు. కాని కోపం మీద అన్నీ మరిచిపోయింది తాను.

బరజు అన్నాడు, “బాగానే నోము పాలించావు!”

భార్య ముకుపుటా లిరిస్తూ అంది, “పాడుబుద్ధి మండిపోనూ, పినరూత జ్ఞాపకం లేకపోయింది.”

“సరేపోనీ, ఈసారి జ్ఞాపకం లేకపోయింది. మరొకసారి ఇలా అయితే? నాకుతోచింది నేను చేస్తాను.”

భార్య భయపడిపోయింది. ఏమో, చురేం చేసేస్తాదో! అయితే చీటికి మాటికి చిన్నకోడలు కిళ్ళముందు తన పిల్లల్ని అడ్డనూని తిట్లు తిట్టిపోస్తూవుంటే, తానెలా ఊరుకుంటుంది? అసందర్భం!

బరజు గ్రహించాడు. ఊరికే ఇల్లు వాదిలి వెళ్ళిపోతే భార్య మారదు. ఇంట్లోవుండే, అన్ని ఉపాయాలూ చెయ్యాలి. ఇకముందు భార్య వ్రతభంగం చేస్తే తాను వ్రతం పాటిస్తాడు బరజు. ఇంట్లో తాను మాట్లాడడం మానేస్తాడు. భార్యతోనే కాదు, పిల్లలతోనే కాదు - ఎవ్వరితోనూ మాట్లాడడు. ఏమంటే, వొక్క భార్యతో మాటలు మానేస్తే, పిల్లలతో మాట్లాడించి అన్ని పనులూ జరిపించుకుంటుం చామె.

వారం పదిరోజులు గడిచిపోయాయి. నేత్రమణి ఎన్నో అంది. పెద్దకోడలు నోరు విప్పలేదు. అయితే ఆమె మనస్సులో తేల్చా, జెర్రులూ పాకుతూ వుండేవి.

“తగలబడిపోవాలి. మండిపోవాలి. బుగ్గియిపోవాలి. గొప్పముండ. పిల్లలు మింగిన పిశాచి. కూతురు ముండమోసిపోవాలి” - ఇలా గర్జిస్తూ చిన్నకోడలు యుద్ధానికి పిలిచేది; తుదకి వూరుకునేది. పెద్దకోడలు సహించునా ఇది! బరజు ఇంట్లో లేనప్పుడు అడపా దడపా ఏదో ఒక మాట అనేసి చప్పున వూరుకునేది. ఏమంటే, ఆమె వొక్కమాట అంటే చాలు. చిన్నకోడలు గొంతుక వొక్కసారి పంచమానికి లేచిపోతుంది. హఠాత్తుగా ఒకవేళ బరజు ఇంటికి వచ్చేస్తే, అతని చెవిని పడుతుంది: గదిలోనో, వీధిగుమ్మంలోనో బరజు వుంటేమాత్రం ఆమె నోరు బందయి పోయేది.

అవాళ ఎంచేతో బరజు త్వరగా ఏరుతోలుకు ఇంటికి వచ్చేశాడు. వీధి గుమ్మంలో ఏరు విప్పుతున్నాడు. ఇంట్లో కేకలు వినిపించాయి. అగ్గి మీద గుగ్గిలం చల్లుతున్నట్టు పెద్దకోడలు మధ్య మధ్య ఏదో అనేస్తూ వుంది. చిన్నకోడలు చిందులు తొక్కుతూవుంది. గదిలో బరజుని చూసి

పెద్దకోడలు నాలిక కరచుకుంది. గమ్ముని పూచుకుంది. బరజు మొహం చూసి ఆమె వొట్ట కొయ్యబారి పోయింది. చిన్నకోడలు సిగ్గు పెరచుకొని వాదిలేసింది. బావగారిని చూసి స్వరం కొంచెం చచ్చిందేకని, బిందు కాలేదు.

బరజు భావించాడు, చిన జీవనం పాపిష్టి జీవనం తనవల్లే ఇల్ల సర్వమంటలా కాడానికి సిగ్గుగా వుంది. మాన మర్యాదలు చంటగలిసి పోయాయి. బంగారంలాంటి కొంప బుగ్గియి పోయింది. పండువంటి సంసారం పాడయిపోయింది. ఇంకేముంది? తుదకి డింపనాశనమయి పోతుంది. ఇంటిమధ్య గోడవేసి వేర్లు కావలిసిందేనా? పోనీ అంత మాత్రాన కొట్లాట బందవుతుందా? ఒకరి జాగాలో వొకరు గొయ్యి తవ్వారనో, పొయిబుగ్గి పోశారనో, వొకరి పిల్ల వొకరి ఇంటికి వెళ్ళిందనో — అన్నిటిలోనూ కలహబీజాలుండనే వుంటాయి. అయితే ఏంచెయ్యాలి? వేర్లయిపోయి వొక అన్నదమ్ముడు మరో దగ్గిరికి లేచిపోవాలా? మనిషి తనలోవున్న సైతానుకి జడిసిపోయి ఇన్ని పుత్రాకులు పడితే, ఇకఇరుగూ పొరుగూ, వూరూ వాడా చూసుకొని బతకడమెందుకూ? అడివిలో వంట రిగా వుండడం ఇంతకంటే నయంకాదా?

బరజు ఏది నిశ్చయించుకున్నాడో అదే చేశాడు. ఇంట్లో సంపూర్ణంగా మాట్లాడడం మానేశాడు. భార్య అడిగినా పిల్లలు ఏదన్నాచెప్పినా — ఎవ్వరికేసీ అతడు చూసేవాడు కాదు — వొట్టి మూగతనమే కాదు. బ్రహ్మ చెముడు! ఇదిగో నీ భార్య బిక్కచచ్చిపోయింది. మళ్ళీ ఇదేమిటి? ఈ ఉపద్రవం! మనిషి పలుకూ ఉలుహూ లేదు. ఇదేమిటి? బరజు నదవడి చూసి ఆమె నవ్వాలా ఏడవాలా?

దినం మీద దినం వెళ్ళిపోతూవుంది — బరజు మాట్లాడలేదు. అప్పుడప్పుడు బలబలా చూసేవాడు. పూర్వం నీను లేక పోతే ముద్దు రుచింకేది కాదతడికి. ఎక్కడనుంచయినా రెండు ఎండిన పిల్లపరిగెలు

తెచ్చి కల్పయినా సరే, అతని కంచం దగ్గర పెట్టవలసిందే. కాని ఇప్పుడు చేపా మాంసమూ కూడా దగ్గరికి రాడానికి వీలేదు. బరజు నోము పట్టాడు. కార్యం స్థిరంచేవరకూ దానికి భంగం కలగకూడదు. నూనె మానేసి జుత్తు సీచులా ఎగురుతూవుంది. ఒక్క పొలుసులా తయారయింది. మామూలు ప్రకారం రాత్రిపై భార్య కాళ్ళకి కాస్తా నూనె మాలీసు చెయ్యి దానికివచ్చేది. బరజు మాట్లాడకుండా లేచిపోయేవాడు. మొదటలో, బరజు మాట్లాడడం మానేసినప్పుడు భార్య వెటకారం చేసింది. నవ్వింది ఇప్పుడామెకి ఎల్లప్పుడూ ఏడుపు వస్తూవుంది. అవాళ అమావాస్య. బరజుకి అప్పాలంటే మహాప్రీతి. అంచేత కొబ్బరి ముక్కలు వేసి రుబ్బి బాగా మెత్తగా వుండేట్టు అప్పాలు పోసిందామె. మనసారా భర్తకి తినిపించాలని ఆమె అభిలాష.

బరజు జనపనార పట్టుకొని గుమ్మంలో నులక పేసుతూ కూచున్నాడు. తుంగతెచ్చి ఎందబెట్టాడు, చాప తయారు చేయడంకోసం. పిల్ల లిడ్డరూ దగ్గర కూచుని వున్నారు. భార్య వచ్చి అక్కడవుాడ్చి శుభ్రం చేసింది. తబుకుతో తబుకుడు అప్పాలు పెట్టేసి వెళ్ళింది. తరువాత పెద్ద గిన్నెతో సగం గిన్నెడు సాలూ, ఇంత ఇగురు కూరూ, ఇంత బెల్లమూ పట్టుకుని గబగడా పరిగెత్తుకు వచ్చింది. బరజు వొకముక్క నోట్లో పెట్టాడో లేదో లేచిపోయాడు.

భార్య భరించలేక పోయింది - వొక్కసారి బాండ్రుమని భర్త చెయ్యి పట్టుకుంది - “ఎందుకిలా ఇది చేస్తున్నారు : కసింత తినెయ్యండి. మీరేం చెబితే అది చేస్తాను. ఏ ప్రమాణం చెయ్యమంటే ఆ ప్రమాణం చేస్తాను.”

బరజు మాటలు మానేసికప్పటినుంచి పెద్దకోడలు చిన్నకోడల్ని పల్లెత్తిమాట అనలేదు. ఆయితే మాత్రం : అంతమాత్రాన అంత ఆయి

పోలేడుకదా ! ఇంకా ఎంతో వుంది - అసలు సంగతి - మనస్సులు క్లయిచాలి. మనస్సులు కలియకపోతే ఏదీ జరగదు.

బరజు మాట్లాడాడు. పెద్దకోడలికి కోటి నిధులు దొరికి నట్టయింది !

బరజు అన్నాడు. “చెప్పనా ? ఏం చెపితే అది చేస్తావా ?”

“చేస్తాను తప్పకుండా, తప్పకుండా చేస్తాను. ఏం చెపితే అది చేస్తాను.”

“ఏం, నువ్వు సొంతంగా తెలుసుకోరాదా ? ఏం చేస్తే బావుంటుంది అది చెయ్యరాదా ?”

“అలాకాదు, నాకేమీ తెలియదు. ఏమీ తెలియదు - మీరేం చెబితే అది చేస్తాను.”

“చెప్పింది చేస్తావా ?”

పెద్దకోడలు రెండు కళ్ళల్లోంచి కన్నీళ్ళు దారలు కడుతున్నాయి.

చకడీ, నేత్రమణి ఈ రోగా వొకటి రెండుసార్లు తలుపు చాటు మంచి తొంగి తొంగి ఈ తమాషా చూసి వెళ్ళారు. బరజు దెయ్యంలాగ జుత్తు పీచులా పెట్టుకు నుంచుని వున్నాడు. అతడి ఆ గర్విష్టి భార్య-దేనికి లొంగని మనిషి - ఆ పెద్దకోడలు అతడి రెండు చేతులూ పట్టుకొని తలవొంచుకు నుంచునివుంది. చకడీ నేత్రమణి ఈ భాగోతం చూసి గదిలోకి వెళ్ళిపోయి, నోళ్ళ గుడ్డలు కుక్కుకుని నవ్వుతున్నారు.

బరజు అలాగే చలించని మహామేరువులా నుంచుని అన్నాడు. “సరే చెప్పు, నీ అంతట నువ్వు ఎన్నడూ చిన్నకోడలుతో వాదించవు కదా ! జట్టి పెట్టుకోవు కదా !”

“అది ఎంతగా ఏమన్నా వూరుకుంటాను.”

“ఊం, అది ఎంతగా ఏమన్నా వూరుకుంటాను.”

“సరే, ఇంకా ఏదోకి సద, ఇంకా ఏం చెయ్యాలో చెప్తాను.”

భార్య కన్నీళ్ళు బరజు పాదాలమీద పడి వున్నాయి. అతడి కఠిన మయిన పాదాలమీద వేడిగా వున్నాయో లేవో అతనికే తెలియాలి.

భార్య చూసింది. తాను నవ్వుల పాలయిపోయింది. నవ్వుల పాలె వరిదగ్గర, బరజు దగ్గరే. రోసమేమిటి? అతడు దొమ్మరాడయితే, తాను దొమ్మరిది! లజ్జా అభిమానమూ అని పైన వొక మూర వుండేది. అది కాస్తా వూడిపోయింది. మరి భయం దేనికి? ఈ చిన్న కోడలూ చకడి లకా? ఇరుగు పొరుగువాళ్ళకా? పట్టు పట్టి అందామె, “ఊహూ, మీరేం చెపుతారో ఇక్కడే చెప్పండి.”

బరజుకి సిగ్గు బిడియం ఏమీలేదు. పైగా ఈ తెలివితేని ఆడమని షిని ఎంత ఇది చెయ్యలేదని తాను! ఎంత ముఖ పెట్టలేదని! ఆమె తన ఇల్లాలు, తన పిల్లలు కన్నతల్లి. ఆ ప్రేయే విశేషించి లక్ష్మి, శక్తి, దేవీ, దుర్గా అయి పూజింపబడుతోంది. బరజు అంత నీచంగా ఎలా చూస్తాడా మెని?

ఇవాళ పెద్ద కోడలు లజ్జా, అభిమానమూ ఏదీ గణించకుండా వుంది. ఇది చూసి బ్రహ్మానందంగా వుంది బరజుకి.

అలాగే నుంచుని అతడన్నాడు, “అయితే సరే, చెప్పు. రోజూ ఇంట్లో ఏది వండితే అదీ. తినడానికి అట్టే పెట్టిన నెయ్యి, పాలా ముందు చకడి కోసమూ చిన్న కోడలు కోసమూ వేరే పెట్టి వుంచాలి. వాళ్ళ తిండి ముందు చూడాలి. తరవాత పిల్లల సంగతి, అందరి వెనక నీదీ నాదిన్నీ.”

పెద్ద కోడలు కళ్ళు మూసేసి చిలకలాగ అన్ని మాటలూ వ్లం చింది. పిల్లల సంగతి చివరినా! కానీ, పిల్లలు నా వొక్కరి వాళ్ళేనా ఏమిటి? ఇది ఈయనకి చావుందని తోస్తే, మంచిదే.

బరజు కొంచెం నవ్వేసి అన్నాడు. “ఏమిటి, నా చేతులు పట్టుకుని అన్నీ చెపుతున్నావా? అన్న ప్రకారం చెయ్యకపోతే మాత్రం తలవార విచారిస్తావు. నా మీద నీకు ఆశ లేదన్నమాట!”

పెద్ద కోడలు సిగ్గుతో ముడుచుకుపోయి చేతులు వదిలేసింది. నిజమే, అవ్వ! ఎంతసేమీ చేతులు పట్టుకునుంచుందో!

బరజు వచ్చి అప్పాల పళ్ళెం దగ్గర కూచున్నాడు ప్లలతో సరిదాగా మాటాడుతూ ఆడాడు. పెద్ద కోడలు బింకం సగిలిపోయింది కాని బరజునోట ఆమె ఇగురు కొంచెం తెచ్చునీ, పచ్చి పరిపకాయ కావా. లనీ ఎప్పుడయితే విందో, అప్పుడామె కాళ్ళు కింద నిలవలేదు. గుమ్మం లోంచి ఇంట్లోకి వొక్క అంగలో వెళ్ళి వచ్చింది. గుండెలమీంచి పెద్ద కొండ దించేస్తే ఎలా వుంటుంది, అదిగో అలా తేలిక అనిపించిందామెకి. రాయిగా వున్న అహల్య మనిషిగా మారింది. ఇల్లూ వాకిలీ ఎంత బావు న్నాయో ఇప్పుడు బరజు పళ్ళెందగ్గర కూచుని అన్నాడు, “ఛకడిని పిలు.”

మంత్రం వేస్తే వెళ్ళినట్లు వెళ్ళింది పెద్ద కోడలు. ఛకడిని పిలిచింది. ఆ ఛకడే కొట్టడానికి ముమ్మారు కలబడ్డాడు. అదేదీ జ్ఞాపకం లేదామెకి.

దుకాణానికి వెళ్ళి వచ్చాక తింటానని చెప్పి ఛకడి బైటికి వెళ్ళి పోయాడు.

పెద్దకోడలు మనసు ఖుషితో* వుప్పొంగిపోతూ వుంది. అందరూ ఆమెకి మంచిగానే అవుపిస్తున్నారు. అందరితోనూ మాట్లాడాలని ఆమె మనస్సు గెంతులువేస్తూ వుంది. ఛకడి వెళ్ళిపోయాక పెద్ద కోడల్ని ఎవ్వరూ ఏమీ బెత్తాయించ లేదు. తనంతటతానే చిన్న కోడలు దగ్గరికి వెళ్ళిందామె. ఆమె చెయ్యి పట్టేసుకుని అంది, “చ్చెల్ల రావే, రెండు అప్పాలు తిందాం. ఛకడి ఎబో వెళ్ళారు. ఎంచేపటికి వస్తారో ఏమో!”

* సంతోషంతో.

చిన్న కోడలు పసికట్టింది- మొగుడు దగ్గర ఆవరణ పొందాలని పెద్ద కోడలు తన దగ్గరికి వచ్చి ఇదవుతూ గునుక్తాది. మొహం దూకించేస్తా ఆమె అంది. “ఉహూ, ఈ రెండు జాములప్పుడు ఎవరు తింటారు? ముందు మీరు తినేయ్యండి.”

పెద్ద కోడలు చిరునవ్వుతో అంది, “చెల్ల వెనకటి మాటలు మరచి పోవమ్మా. ఎంతయినా నేను పెద్దదాన్ని కదూ!- ఎప్పుడో ఏదో అనేసి వుంటాను. అవన్నీ మూటకట్టుకు కూచుంటావా?”

చిన్న కోడలికి సూక్ష్మ వుంటున్నాయి ఈ మాటలు- ఆలు మొగులు పడకండా వున్నప్పుడు ఎడమొగమంటే పెడమొగంగా వుండేది - ఇవాళ కలిసి పోయారని పెళ్ళాం వచ్చి పులుముసుంటూ వుంది.

చిన్న కోడలు మొహం బుంగలా చేసుకుని అంది, “ఎందుకూ! ఎవరన్నా నన్నెందుకంటారూ? ఎవరన్నా నేనెందుకంటాను?”

పెద్ద కోడలికి ఏమీ పాలుపోలేదు. తిరిగి వచ్చేసి బయట తో చెప్పింది. అన్నీ విన్నాక బరజు అన్నాడు. “సరే చిన్న కోడలు తినే దాకా సువ్వా తినకు.”

పెద్ద కోడలు భక్తి మొహం చూసి చిన్న వంకనవ్వు సవ్వింది. బరజుకూగా భార్యకేసి చూసి నవ్వాడు. ఇలా ఇద్దరు ఇంత క్రితం ఎప్పుడు నవ్వుకున్నారో, ఇద్దరికీ జ్ఞాపకం లేదు. తన నవ్వే అద్దంలో చూసుకున్నట్టు భార్య మొహంలో చూశాడు బరజు. ఆమె కూడా అలాగే తన నవ్వు భక్తి మొహంలో చూసుకుంది. ఆశ్వయుజ మాసంలో నిర్మలమైన నల్లటి నీళ్ళలో కుమార పూర్ణిమ చంద్రుడు కలకలా నవ్వు తాడు. తాను నీళ్ళలో వున్నాననుకుంటాడు చంద్రుడు. తాను చంద్రుడిలో వున్నాననుకుంటుంది నీరు. ఇద్దరి దేహాలూ పుప్పొంగుతాయి. ఇద్దరికీ రోమాంచ మవుతుంది. అదిగో అలాగే భార్య మొహంలో ఈ నవ్వు చూసి బరజు శరీరం పులకరించింది. అతడికి తెలిసి వచ్చింది- పెళ్ళ

యిన రోజునుంచీ ఇవాళదాకా ఆమెతో అతడు మీద మీదే కలిసి వుంటున్నాడు. ఇద్దరి మధ్యా వొక ప్రాకారం నిర్మించి వుండేది. పేరుకి మాత్రం మూడు ముళ్ళూ పడ్డాయి. యింకా చెప్పాలంటే, యిద్దరు ఎడిపోయినప్పటినుంచీ, యింకా ఎడమయిపోయారు. తమ మధ్యవున్న ప్రాకారం యివాళ పీరదర్పంతో పగల గొడ్డెలాడు బరజు. భార్యా భర్తలు యివాళ దగ్గరగా కలిసి వున్నారు. బరజులోని స్వర్ణమణి తగిలి భార్యలోని యినుము కాస్తా బంగారంగా మారిపోయింది. యిద్దరూ యివాళ మేలుకున్నారు. భార్య మారిపోవడం చూసి బరజు ఆశ్చర్యపోయాడు. తానిలా కొమనిషిలా అవుపించడం చూసి తనలో తానేనిచ్చెరపోయింది పెద్దకోడలు.

మనుషులందరిలోనూ యిలా స్వర్ణమణి వుంటుంది. తాకించ గలిగితే చాలు యినుము యావత్తు బంగారమయి పోతుంది.

సగం రాత్రి యింటికి వచ్చాడు చకడి. అర్థరాత్రిదాకా చిన్నకోడలూ పెద్ద కోడలూ ఎవరూ తినలేదు. పెద్ద కోడలికి లవలేశమూ కష్టమనిపించలేదు. తనకి ఆలశ్యమయిందని. ఆ చిన్న కోడలే, తన పిల్లల్ని ఎన్ని శాసనాకారాలు పెట్టలేదు! బరజుని ఎంతని తిట్టి పోనెయ్యలేదు! ఆ చిన్న కోడలు కోసం యివాళ తాను ఆకలితోనూ, పస్తుతోనూ పడివుంది!

చకడి రావడం తెలుసుకుని బరజు అన్నాడు. “ఏంరా, అర్థరాత్రిదాకా ఎక్కడ తిరుగుతున్నావు. రా?— ఏదీ, చకడికి తినడానికేదో పెట్టవే.”

రోజూ భోజనం దగ్గర కూచునేముందు బరజు చకడిని పిలిచేవాడు. భోజనం చేశాడా లేదా అని కనుక్కునేవాడు ఎవో వెళ్ళాడనో, భోజనం చేసి నిద్రపోతున్నాడనో జవాబు వచ్చేది.

చకడి ఎన్నడూ అన్నగారి ఎదుటపడేవాడు కాదు. అన్నగారికి వొకనాడూ జవాబు చెప్పిన పాపాని పోలేదు. ఏ గూడుపులానీ చేసినా

నేత్రమణితో చేసేవాడు. అన్నగారు లేనప్పుడు వదినెతో జగడమాడే వాడు. హరిమిశ్రతో అన్ని మాట లాడేవాడు. కాని అన్నగారు ఎదురైతే మాత్రం పుంజాలు తెంపుకు పారిపోయేవాడు. నేత్రమణి వెనకనించి ఎంత పొడిచి మాత్రం ఏం లాభం ? అన్నగారి ఎదటికి వెళ్ళి అతడు వొక్క మాట నోరువిడిచి చెప్పలేకపోయాడు, ఛా :

పడకగదిలోకి వెళ్ళి చకడి నేత్రమణితో ఏవో గుసగుస లాడు తున్నాడు. బరజు నుళ్ళీ పిలిచాడు. “ఏంరా. ఎక్కడ దూరావు ? ఇక్కడ వడ్డించారు. చల్లరిపోతుంది.”

“ఆఁ వస్తున్నాను” అంటూ చకడి గబగదా కాళ్ళు కడిగేసుకు, వచ్చి, అప్పాలపక్కం ముందు కూచున్నాడు.

పెద్దకోడలు మళ్ళీ చిన్నకోడల్ని పిలిచింది. “చెల్లె, రావే. ఎవళ్ళమట్టుకు వాళ్ళు తిని పడుకుంటున్నారు. మన ఇద్దరమే ఏం తప్పు చేశామని, రా.”

“నాకోసం నువ్వెందుకు కూచోడం ?” అంటూ చికాకు పడు తున్నట్టు లేచివచ్చింది నేత్రమణి. ఆఁ, ఇంత ఆదరణ ఎప్పటినుంచో, చిన్నకోడలుతో కలిసి తిసకపోతే పెద్దకోడలికి రుచించదులా వుంది :

పెద్దకోడలు పడకగదిలోకి వెళ్ళింది. పెళ్ళయి యిరవయ్యేళ్ళయాక ఇవాళ తన వనస్సందానంలా వుంది. లోకమంతా తన బంధువులే అని పిస్తున్నా రామెకి. శత్రువులంటూ ఎవ్వరూ లేనేలేరు. తొల్లింటి అందమూ యవ్వనమూ ఇప్పుడు ఆమెలో లేవు. నిజమే. కాని ఇవాళ తనకి వచ్చిన యవ్వనమూ అందమూ — అయిదేళ్లు, పదేళ్లు గడిచినా వాడి పోవు. శాశ్వతమైన వవి — ఎన్నడూ క్షయమంటూ లేదు వాటికి.

పెద్దకోడలింది, “ఏమండీ. హారాపెళ్ళిలో మంచిదొక చీర తేలేదని చిన్నకోడలు చిన్నబుచ్చుకుంది. నున్నా పెళ్ళికి దానికోసమొక మంచి చీర పట్టుకురండి.”

తన చెవులు తాను నమ్మలేకపోయాడు బరజు. చిన్నకోడలు కోసం మంచి చీరె తెమ్మని పెద్దకోడలు చెపుతూవుంది. చిన్నకోడలు కోసం ఏదన్నావ్. ఈ పెద్దకోడలుకే తేహ్ జెర్రుచా పాకేవి. బరజు మెల్లి మెల్లిగా అన్నాడు “సరే, తెస్తానన కో మరినీకోసమో?”

“ఆఁ, మ చి చీరలు కట్టడానికి నాకింకా వయస్సు వస్తోందిగా ఏమిటి? నా పిల్లలు కడితే నేను కట్టినట్టుకాదూ!”

బరజు అన్నాడు, “నిజమే చెపుతున్నావా?”

“అబ్బే. మీరు వొక్కరే సత్యహరిశ్చంద్రులు. తక్కిన వాళ్ళంతా అబద్ధాలు చెపుతారు!”

“కాదు, నేను నిజం చెపుతున్నానని కాదు. ఆమనిషి వేకదా నువ్వు! కాని ఈ మనస్సు ఇలాగే వుండాలి మరి!”

భార్య నవ్వుతూఅంది. “మనస్సు ఇలాగే వుండక ఏమవుతుందండీ?”

“బాగుంది, కాని చెప్పు, మనం ఇంటింటా బిచ్చమెత్తుకు తిరిగినా ఈ మనస్సు ఇలాగే వుంటుందీ? మారదుకదా?”

“ఎందుకండీ ఇన్నిమాటలంటారు? మీరు బిచ్చమెత్తుకు తిరిగితే నేను నాయరాలినై కూచుంటానా? బిచ్చమెత్తడం సంగతలా వుండనివ్వండి, ప్రాణంపోయినా మారదనుకోండి.”

బరజుకి బ్రహ్మానందం కలిగింది. పెద్దకోడలులో వున్న దేవత సై తానుని వోడించి కూచుంది.

మర్నాడు పెద్దకోడలు కోనేటికి స్నానానికి వెళ్ళింది. శారదమ్మా, బోడిపండా ఆవిడా వచ్చారు పెద్దకోడలి మనస్సు అనందంతో తాండవమాడుతూవుంది. నూరేళ్ళయి పోగొట్టుకున్న బరజు ఇవాళ దొరికితే ఎలా వుంటుంది, అదిగో అలావుందామెకి. ఇవాళ ఏదీ చిన్నకోడల్ని. మరిదిని నిందిస్తూ వొక్కమాట అనలేదే ఆమె! “మాకు మరేముందమ్మా, మాపిల్ల

లిద్దరికీ అమూడు ముహూ, పడిపోతేసరి, చేతులు దులుపుకుంటాం. తరవాత ఇల్లవాకిలీ వాళ్ళే అనుభవించనీ. లోకం మీద మనిషిజన్మ మెత్తాక, ఏది వచ్చినా తలవొగ్గాలి పంతమా? ఎవళ్ళమీద పంతమే అప్పా! తోడికోడలుతోనూ, మరిదితోనా పంతం! ఎందుకమ్మా, నెత్తిమీద పెట్టుకు ఎవరేం మోసుకు పోయారు కనుక, మేంమాత్రం మోసుకుపోరా!”

పెద్దకోడలు నోట ఈ వేదాతం విని శారదమ్మా, బోచిపండా ఆవిడా నోళ్ళు వెళ్ళబెట్టి చూస్తున్నారు. పెద్దకోడలు చెప్పుకుపోతూ వుంది. “వాక్కజేర్తే చప్పట్లుకావు, అన్నా రాయన — ‘మనది తప్పులేదా? వాళ్ళిద్దరిదేనా తప్పుండా? వాళ్ళు కుర్రాళ్ళు — వాళ్ళమాట మనం పట్టించు కుంటే తప్పు మనదవుతుందా, వాళ్ళదవుతుందా?’ అన్నారు. నిజం విచారితే నాదిమాత్రం తప్పులేదే? అది నాకోసం ఏమీ చెయ్యలేదే కట్టండీ.* నేను పెద్దదాన్నికదా, నేనుమాత్రం దానికోసమేం చేశాను? ఎంచక్కా ఆయన బోధపరిచి చెపుతారంటే, అప్పా! — ‘మనతప్పులు మనం చూసుకోలేం పరాయివాళ్ళతప్పులుమాత్రం మూటకట్టుకు తిరుగుతాం, నిజమే — నేను నా తప్పు ఎన్నడూ విచారించలేదు. వీధీవాదా లోకులు ఆయనెంత మెచ్చుగుంటా రంటావు! నిజంగా దేవుడులాంటి చునిషి.”

పెద్దకోడలు మరి అధికం చెప్పలేకపోయింది. తన సొంతాయన ప్రశంస ఎంతని ఎలా చెపుతుంది! ఛా, సిగ్గు సిగ్గు! తడిబట్ట చూర్చు కుంటూ ఆమె అంది. “ఒలే అప్పా, ఒలే బోడి, రండి రండి మీకోసం కొయ్యతోటకూరా, వడియాలూ అద్దే పెట్టి వచ్చాను.”

పెద్దకోడలు వాటం చూచి శారదమ్మా బోచిపండా ఆవిడా నిచ్చెర పోయారు. ఇంతదాతగా ఇది ఎన్నాళ్ళయి మారిపోయిందమ్మా !

* అనుకోండి.

బరజు చగ్గిర ఎంత ఖరారు చేసిందో, అంతా అక్షరాలా పాలించింది
 పెద్దకోడలు, చోడికోడలు సంగతి మరిది సంగతి రోజూ ముందుచూసే
 దామె. పెద్దకోడలు తననిలా ఆచరించడమే చాజీబయిన * పని అని
 భావించేది చిన్నకోడలు. ఇన్నాళ్ళ వరకూ తనకీ ఆదరణ దొరకలేదంటే
 అది పెద్దకోడలు దోషంవల్లే, పెద్దకోడలు చేస్తూవుంటే తాను కలుగ
 జేసుకొని చేసిన పని తాను అధికంగా చేస్తున్నవన్నమాట : ఏమంటే
 పిల్లాజెల్లా బెడద పెద్దకోడలికేవుంది. అంచేత ఇంట్లో మూడువంతులపని
 ఆమె చెయ్యాలా వద్దా ?

9

“ధరమా! ఎవర్రా కొట్టారు నిన్ను? ధరమా!—” పిలుస్తూ ధరమా భారిక ఇంట్లోకి వెళ్ళాడు బరజు. ధరమా వీపుమీద దూలగుండు కొమ్మల దెబ్బలు వాచిపోయి వున్నాయి. దుడ్డుకర్ర దెబ్బలు నల్లనల్లగా కమిలి పోయి వున్నాయి. చూసి బరజు కళ్ళలో నీళ్ళు తిరిగాయి. అతడు ఇంట్లోకి వెళ్ళి చూసేసరికి ధరమా భార్య కసింత నూనె తెచ్చి ధరమా వీపుమీద రాస్తూవుంది, బరజు అన్నాడు: “ధరమా, ఎవర్రా నిన్ను కొట్టారు?”

ధరముదాసు మూలుగుతూ మూలుగుతూ చెప్పాడు: “మీరు ఇంట్లో లేరా అన్నా! — ఒలే తేయే, ఆ బల్లచెక్క తెచ్చి అలావెయ్యే — ఆశియాళ గుంటడు లేడూ చందగాడూ — వాడు కొట్టాడు — బాపనోడు కొట్టించాడు.”

“ఎందుకనిరా? ఏమయిందేమిటి?” నెమ్మదిగా అడిగాడు బరజు.

“మీకు తెలదా అన్నా, అవడానికేటుంది? — మిశ్రబ్రామ్మడు ఎన్నాళ్ళయో పగపట్టాడు. ఇయాళ తీర్చేసుకున్నాడు. దుకాణం దగ్గర కసింత జవాబు చెప్పాను. ఆయాలనించీ అగ్గిమీద గుగ్గిలం ఏసినట్టు న్నాడు—ఇయాల ఎద్దుల జత ఆడి అంటిపెరట్ల దూరిపోనాయి. దానిమీద అడిగావా మరి, ఆ కోవంతో నన్ను పట్టుకెళ్ళి కొబ్బరినెట్టుకి కట్టేశారు. నా నార్ని ఏమీ అనలేదు. నా మాటతీరే అంత!”

బరజు కళ్ళలోంచి నాలుగయిదు కన్నీటి చుక్కలు కిందపడ్డాయి. అయ్యో ధరమా! రోకంరో ఎంతమంది ధరుముదాసుల వీపులో ఇలా

పెట్టిపోతున్నాయి! ఎంతమంది బరజుల కళ్ళలోంచో కన్నీళ్ళు కారు
తున్నాయి! కానైతే ఎవరేం చెయ్యగలుగుతున్నారు?

ధరమా అన్నాడు. “నన్ను ఈసారి ఆడుమామ్మాయి తినిపించే
కాదు. నానిక ఆ మిశరగాజ్జీ, చందరాగాజ్జీ సూపేర్తాను. మాదేవుంది?
సర్వవూఁ తెగించుకు కూకుడున్నాం. సెయ్యాడితే కడుపాడుద్ది. డబ్బుందా
దసకవుందా. ఎవడన్నా వొట్టుకుపోయిందికి? పయిగా నా కొంపకాస్తా
సెటిలుమింటులో ఆడి పేర్నయి పోయిందన్నాడు. నా ఇంటి దిబ్బమీద
పంగ పెరడేస్తాడంట! ఆడెందుకేస్తాడు? నానే ఏసిపోతాను. అందుకనే
మా ఇంటిదాంతో టన్నాను. ‘నీ సేతికడియాలు ఇరిసేసి పారెయ్యి. నా
ఆశ వొదిలేసుకో!’ అన్నాను-‘బారికాళ్ళ పడుసువి నువ్వు. రేపుపొద్దున
మరో మనువు సూసుకుని సుకపడతావు. లేదంటే ఇక్కడెలా చూలినా
సేసుకు బతుకుతున్నావో. ఇంకోదగ్గర అలాగే బతుకుతావు-నీ కడుపేనా
పస్తుంటాది?’ అన్నాను.”

ధరమా మాటలు బరజు తెలుసుకోలేక అడిగాడు. “ఎందుకురా
ఇలా పిచ్చాడిలా వాగుతున్నావు?”

“వాగడంకాదు బరజన్నా. యిదిగో చువానూనే. సిందూరం రాసి
జాగ్రత్త సేకాను. సూడు!” బాగా సానపెట్టిన కత్తి తీసి చూపించాడు
ధరుముదాసు. “ఇదిగో బరజన్నా. మనిషి పీకకి బాగా లేదూ!”

బరజు శరీరం నిలువునా రావి ఆకులా వణకింది. ధరమా నోట
ఇవాళ ఈ మాటా? ధరముదాసు చెయ్యి పట్టుకుని అతడన్నాడు. “ధరమా,
నా తమ్ముడివికదూ! కొంచెం వోపికపట్టు. యివాళ మంగళా అమ్మవారి
దగ్గర పూజ - నిన్ను పిలివడానికి వచ్చాను - రాగలదా?”

ధరుముదాసుకి మంగళా అమ్మవారి పూజమీద బుద్ధిపోలేదు.
మొదటిలాగే మళ్ళీ అన్నాడతడు. “చచ్చిన తల తూరుపుకీ, లేదంటే
పడమటికీ. ధరముదాసు మిశరగాడి నెత్తురు బొట్టెబుకుంటాడు.”

“ధరమా, నా తమ్ముడిని కదూ! నామాట విను. కొంచెం వోపిక పట్టు, యిలా యిదయితే ఏమయినా జరుగుతుందా? ఇవాళ సాయంకాలం మంగళా అమ్మవారి పూజ - రాగలవుకూ!”

“ఎందుకు రాలేను అన్నా. నాకేటయిందేటి? యింతకంటే గట్టి దెబ్బలే అరిగించుకున్నాను, యివేపాటి?”

మునిమాపు వేళయేసరికి ధరుముదాసు మంగళా అమ్మవారి చావిడి దగ్గర చేరుకున్నాడు. ఎంతో ముందే వచ్చి కూచున్నాడు బరజు పథాను. సాంప్రాణి పొగ చుట్టవట్ల గమ్ముమనిపోతోంది. జయభయెయి, ఉదసు తార, రూపజనా- జడుదల్లెయి-వొక్కొక్కరే వచ్చి చేరుకున్నారు. తల వంచి మంగళాఅమ్మవారికి వొక్కొక్క దండం పెట్టేసి మాలతీలత మొదట కూచున్నారు.

జయభయెయి అన్నాడు “అన్నా బరజూ, అంతా అదృష్టంరా అదృష్టం! ధరుముదాసు పాపం, బడుగు పేద, ఎవడికేం నష్టం చేస్తున్నాడు చెప్పు: ఇవాళ ఇన్ని దెబ్బలు వాడి నుడుటిమీద రాసిపెట్టాడా?”

బరజు అన్నాడు, “అవాళ నీకు విడమరిచి చెప్పలేదూ-ధరుముదాసు అదృష్టం మరేమీలేదు, సాక్షాత్తు హరిమిశ్రగారే. హరిమిశ్ర ధరుముదాసు నుడుటిరాత తయారు చేస్తాడు. ఒకప్పుడు మంచీ, ఒకప్పుడు చెడ్డా-ఎప్పుడేది తనకి నచ్చితే అది.”

“లేడరా అన్నా, నాకెందుకో ఆమాట మీద నమ్మకం కలగడం లేదు. ధరుముదాసు రాత హరిమిశ్ర తయారు చెయ్యలేదు. హరిమిశ్ర రాత ధరుముదాసు తయారుచేశాడు.”

“నువ్వు ఎలా అన్నా చెప్పు జదూ, ఒకటే అర్థం రావణాసురుడు రాములవారి దుష్టగ్రహమయి పుట్టడమెంతో రాములవారు రావణాసురుడి దుష్టగ్రహమై పుట్టడమూ అంతే. నుడుటిమీద రాసివుందంటూ కళ్లు

మూనుకు ధ్యానం చేస్తే జగదడు. దుష్టగ్రహం వచ్చిపడినా లోకులు గ్రహశాంతి అంటూ చేస్తున్నారు కదా!”

“అవును, అది నేను కాదనగలనా అన్నా!”

“అయితే, ఈ గ్రహశాంతికోసం ఎంతమంది నడుం కడతారు?”

“బరజన్నా, నాను మీకేటి సూ పెట్టాను?” అందరూ చెప్పాక కేకవేసి చెప్పాడు ధరుముదాసు.

బరజా తుళ్ళిపడ్డాడు. తరవాత అన్నాడు. “సరే, ఇవాళ హరి మిశ్ర కొట్టారు. రేపు జమీందారు గుమస్తా కొడతాడు. ఎల్లుండి సాహా కారు బంబ్రోతు కొడతాడు — మనం ఊరికే దెబ్బలు తినడానికే పుట్టామా?”

“లేదు లేదు, దెబ్బలు తినడానికే కాదు, దెబ్బలు కొట్టడాని కిన్నీ—”

“ఇవి వొలి గుండామాటలు. ఈఊళ్ళో యిన్ని రైతు కొంపలున్నాయి. ఎవరయినా ఎవర్నయినా కొట్టడానికి సాహసిస్తున్నారా? అంచేత సోదరులారా! దెబ్బలు తినడానికే మనం పుట్టాం. అయితే మనం ఎవరినీ కొట్టడం లేదన్నదీ అబద్ధమే. ఏమంటే మనమే మనవాళ్ళని కొడుతున్నాం. మన బంధువుల్ని, మన అన్నదమ్ముల్ని మనమే కొడుతున్నాం. మన తగువులు మనం తీర్చుకోలేం — అంచేతకదా పయి నుంచి తగు మనుషులు పిలవడం—!

ఉదసుతార అన్నాడు. “అది నిజమేరా తమ్ముడూ, మనం కుమ్మలాడుకోకపోతే అమీను డబ్బులెలా తింటాడు? అమీనురానీ, మేస్రీదు రానీ మనలో ఎవడి పొలం వాడిదే. తాత తండ్రులు ఏమి ంరాలనుండీ ఎవళ్ళ పొలం వాళ్ళం దున్నుకుంటున్నాం. వాళ్ల కలం కాగితం పట్టుకుని ఏం చేస్తున్నారో చెయ్యనీ, మన పొలం మనం

దున్నుకుందాం. కలతో గీసేస్తే మాత్రం నీ పొలం నాచేత దున్నించెయ్యరుకదా?”

బరజు అన్నాడు, “ధరుముదాసు దెబ్బలు తిన్నాను — ఎవరు కొట్టారు? మనలోంచి చందరాశియాళ లేకపోతే హరిమిత్ర వొక్కమనిషి మూడువందలమందిని ఏం చేస్తారు? ఎంత మందిని కొడతారు? అసలు సంగతేమిటంటే మనలో కట్టులేదు. ధరుముదాసు దెబ్బలుతింటే, అతడి పొరుగింటి సోదరుడు ఉచియా నవ్వుతాడు. తాను మంచయిపోతాడు. ధరుముదాసు దెబ్బలుతింటే మనమందరం దెబ్బలు తిన్నట్టు. ఆలోచించండి! దమా ఇల్లు కాలిపోయింది. వాడి కొడుకు చచ్చిపోయాడు. ఆ దుఃఖం మన అందరి దుఃఖమున్నూ అని గుర్తించండి. అసర్తియా కాయలా పడ్డాడు. మన ఇంట్లో ఒకడు కాయలా పడ్డాడని భావించండి— దమా ఇల్లు నిలబెట్టడమూ మనపనే అనుకోండి. అసర్తియా కాయలా మన కాయలా అనుకోండి. ధరుముదాసుని వోదార్చడం మన అందరిపనే అని ఊహించండి. అప్పుడు దుఃఖమన్నది నీళ్ళలా ఇంకిపోతుంది. ఇంతమంచి మంచివాళ్ళలో హరిమిత్ర వొక్కమనిషి చెక్కువాడయిపోగలడా? ధరుముదాసు దెబ్బలు తిన్నప్పుడు యితమంచి నుంచున్నారు కదా. ఏం చేశారు?”

ఇద్దరు ముగ్గురు అన్నారు “మేమేం చేస్తామక్కడ. దెబ్బలు తినాలి కాని?”

బరజు గట్టిగా అన్నాడు. అవును. దెబ్బలు తినాలి ధరుముదాసు దెబ్బలుతింటే మీరు తిన్నట్టుకాదా? నిన్న మీలో ఎవడో దెబ్బలుతిని వుంటాడు. రేపు మరొకడు తింటాడు. ఏమంటారు? ధరుముదాసు వొక్కడే దెబ్బలుతిన్నాడా. మీరందరూ తిన్నారా?

ముసిలి రతనభాయి అన్నాడు. “అవును, అందరూ దెబ్బలు తిన్నారు. ఇది సూటయిన చూట ”

రూపజెన్నా అన్నాడు. “మేమక్కడ ఏం చెయ్యగలం చెప్పండి? హరిమిశ్రని ఎరుగుదురు కదా, అతడు ఎవరి మాటయినా వింటాడా? హేమా హేమీలకే డిక్కులేదక్కడ?”

బరజు తాపీగా అన్నాడు. “మీరు పదిమందీ ధరుముదాసు చుట్టూ నిలబడిపోవల్సింది, “మిశ్రగారూ, ధరమా ఇవాళ వొక తప్పు చేసే శాడు. రేపు మేం చేస్తాం, మీరు గొప్పవారు. పదిమందిని తిప్పుకుంటున్నారు. మేం కూలివాళ్ళం. పశువులు కాసుకు చితుకుతున్నా. మా మాట కొంచెం మన్నించండి ధరమా ఏం చేశాడో, ఏమన్నాడో పదిమందీ కూచుని విచారించండి. ఆ పదిమందీ ఏ శిక్ష నిర్ణయిస్తే ఆ శిక్షవెయ్యండి, కాదూపోదూ, కొడతామే అంటారా, అయితే మా అందరినీ కొట్టండి అని చెప్పవలసింది.”

రూపజెన్నా నవ్వుతూ అన్నాడు. “హరిమిశ్ర ఈ మాట వింటాడా? మామీదకూడా దెబ్బలు కురిపిస్తాడు.”

బరజు ఉద్రేకంతో అన్నాడు “బావుండేడి—తింటే ధరుముదాసు కోసం దెబ్బలు తినివుండేవాళ్లు. మీ తమ్ముడుకోసం మీరు దెబ్బలుతినే వాళ్ళు. తప్పేంవచ్చింది. హరిమిశ్ర మనల్ని ఇవాళ ధరుముదాసు కోసం కొడతాడు. రేపు నీకోసం కొడతాడు. ఎల్లండి నాకోసం కొడతాడు. ఒక్కొక్కడికోసం పాతికేసి మంచిని కొడతాడు. ఎంత కొడతాడో కొట్టినీ. ఇప్పుడు మాత్రం కొట్టడంలేదు కనకనా! దెబ్బలికి జడిసి దొంగల్లాగ యిలా ఇళ్లల్లో దాగుంటున్నాం! అలా అందరం కలిసి గుండెలు చూపించి కలిసికట్టుగా నిలబడవలసింది. ఏది వీరత్వమో, ఏది మగ తనమో తెలిసేసి.”

జదుదశెయి అన్నాడు. “ధర్మమంటూ చొచ్చిగాలేదా ఏమిటి?—ఉత్తి అన్యాయం మీద సంసారం నడుస్తూవుందా?”

రూపజెన్నా అన్నాడు. “ఊరికే అనెయ్యగానే సరా! ఇంతమంది వున్నారుకదా. ఆపని ఎవరు చేస్తారో చెప్పండి, చూద్దాం?”

బరజు పదాను మండిపోతూ అన్నాడు “నేను చూస్తాను. మిశ్ర గారి కాళ్ళమీదపడి చెవుతాను. మిశ్ర వినకపోతే ధరుముదాసుని కొగిలిం చుకు నిలబడతాను-ఎంత కొడతారో కొట్టండి. ధరుముదాసు నా తమ్ముడు. అతడికోసం నేను దెబ్బలుతింటాను. ఈప్రాణం పోయినాసరే వొదిలి పెట్టను. ఊరికే ఈ దెబ్బలూ అవమానమూ చూడడంకంటే, ప్రాణం పోతే మాత్రం ఏమంటాను! ఈ ఊరు ఊరంతా నిర్మానుష్యమయిపోతే మాత్రం పోయేదేమిటి? పదానపడాలో వంద పేదకొంపలు దుంపనాసన మయి పోతేమాత్రం లోటేమిటి? అందరినీ చంపేసి మిశ్ర గారు వొక్కడే వుండాలనుకుంటున్నాడా? అందరి కొంపలూ కూల్చేసి. తన వొక్క ఇల్లే పెద్దది చేసుకోవడమే సుఖమని భావిస్తున్నాడా? అయితే కానీ, ఆయన వొక్కడే వుండనీ ఆస్తిమీద ఆస్తి పెరగనీ ఈ ఊరిలో మన అవస రమే లేకపోతే-ఇలా కుక్కల్లా, పురుగుల్లా ఒకకడంకంటే చావడం నయంకాదా? మనమంత బలంలేని వాళ్ళమనే మీ రనుకుంటున్నారా? అంత చేరకాని వాళ్ళమా మనం? గడ్డిని కాళ్ళతో తొక్కిసి గొర్రెలు మేసే స్తాయి. అయితే ఆ గడ్డితోనే తాల్ల తయారయి, ఏసుగులాంటి జంతువు క్షుణ్ణిపోతుంది. మనం మనుష్యజన్మ మెత్తి, వంద కొంపజనం చచ్చి పోతాం, హరిమిశ్ర వొక్కడూ చాళ్ళో వుట్టికట్టుకు ఊరేగుతాడా?”

ఎవరో వొకరు కేకవేశారు. “లేదు, లేదు. ఎక్కడన్నా వుండా యిడి!”

బరజు అందుకన్నాడు. “మన దోషంవల్లే మనం చస్తున్నాం. మనం పదిమందిమీ వొక్క తాటిమీదికి వస్తే తెలుస్తుంది. హరిమిశ్రులు ఎటో మాయమయిపోతారు. మనం పదిమందిమీ హరిమిశ్ర దెబ్బలికి చావ డానికీ సిగ్గుపడితే చాలు. సోదరులారా. తెలుసుకోండి! ఈ పుడుమ

నెత్తురు ఏ నేలమీద పడుతుందో, ప్రళయం వచ్చినాసరే, అక్కడ ఆ మరక మాసిపోదు. ఈ శుష్కించిన చర్మం ఎక్కడ మండుతుందో, ఆ అగ్నివొకదగ్గర కాదు, సోదరులాలా, పదిదిక్కులు వ్యాపించి మండుతుంది, మరి - ఈ ఎముకలు - మిశ్రగారి దెబ్బలుపడి ఇనుములాగ గట్టిపడివున్న ఈ ఎముకలు - ఇవి ఎక్కడ పడని అక్కడ మాట్లాడతాయి. భీముడులాంటి వీరుడు వచ్చి, మేరుపర్వతంమీద వాటిని కోటి కోటి యుగాలు రంగరించినా సరే, తరిగిపోవవి, సముద్రంలో పారేసినా సరే, అవి అరుస్తాయి. అన్నలారా, తమ్ములారా, మనం చేతకానివాళ్ళం కాదు. కొద్దు నేలమించి మొలకలు పుట్టించగల రైతులం మనం కూలీలం!”

బరజు పథాను మాట్లాడలేక పోయాడు. సోఁ సోఁ జాపోసి పోయాడు. కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరిగాయి. మసలి రతనభాయి అన్నాడు. “అవునురా, మన ఈ గడ్డిపరక చతుకు వుంటేనేం వూడితేనేం! చంపరా అంటే నేను చచ్చేవున్నాను అన్నట్టు! మనం చితికే వున్నామా ఏమన్నానా, మన్ని ఎవడన్నా చంపడానికి!”

జమదళేయి అన్నాడు. “ఇలా మనం చచ్చిపోయివున్నాం అలా అయితే ఇంకా చితికిపోతాం.”

రూపజెన్నా అన్నాడు. “మీ ఇంట్లో శవంపడి కుళ్ళుతూ వుంటే నేను చూడనుకదా, మనలో ఇది జరుగుతుందా?”

గావంచాతో మొహం తుడుచుకుంటూ అన్నాడు బరజు, “అందుకనేరా తమ్ముడూ, మనకీ అవస్థ! అదేకదూ మొదట చెప్పాను! ఊఁ, ఏమంటారు? ఊరిలో పదిమందీ వొక్క కట్టుమీద పూటారా? ఒకడి ఆపద, కష్టం, సుఖం పదిమందీ పంచుకుంటారా? ఏమంటారు? చెప్పండి. చెప్పరేం?”

వీణవాదూ, వాణ్ణీదూ తోసుకున్నారు. “చెప్పు ఏం చెప్ప
తావో!”

జదుదశయి అన్నాడు, “ఇందులో ఎవడి చేతిదన్నా పదీ అయిదూ
ఖర్చయిపోతుందా ఏమిటి? ఇది మనచేతులతో చెయ్యవలసినపని. నోటితో
అనవలసిన మాట! ఊరిలో అందరూ అన్నదమ్ములే. ఊరంతా వొక్కటే
ఇల్లు. ఈమాట గుర్తించుకుని అందరం కలిసి మసులుకుందామా? లేదంటే
ఇప్పుడున్నట్టు జట్టిలూ జగడలూ ఆడుకుంటూ వుందామా? నాకు ఆసదా
హానీ వచ్చినప్పుడు నువ్వు వచ్చి నా గుమ్మంలో హామీగా నిలబడతావు.
నీకు కష్టం వచ్చినప్పుడు నేనువచ్చి నీగుమ్మంలో నిలబడతాను. ఏంరా
తమ్ముడూ రూపా! ఈమాట మంచిదా, లేకపోతే నీ ఇంట్లో జగడం
జరుగుతూ వుంటే నేను గోళ్ళు గిట్లకుని కూచుని, నీ పెరట్లో నా
సొమ్ములు దూరితే నువ్వు బందెలదొడ్డికి తోలుకుపోయీ - ఈమాట
మంచిదా?”

రూపజెన్నా అన్నాడు, “ఈమాట వేరే అడగాలా అన్నా! అయితే
నేనన్న మాటేమిటంటే, ఇది వొక్కరోజులో అయిపోయే పనికాదు.
అదికాక మనలో వొకరో ఇద్దరో ఉలెత్తుతారు కదా!”

బరిజు అన్నాడు, “అలా లేచిన వాళ్ళని మనలోకి లాక్కుందికి
ఎన్ని ఉపాయాలున్నాయో అన్నీ చేద్దాం. బతిమిలాడదాం. కాళ్ళు పట్టు
కుందాం - ఎందులోనూ దారికి రాకపోతే వెలివేసి వేరే పెడదాం. పాకీ
వాళ్ళూ, మాలవాళ్ళూ అన్యాయం చేస్తున్నారనేకదా మనం వాళ్ళని ముట్ట
లేదు. పదిమంది మాటమీదా నడుచుకోనివాడు. మంచి అన్నది ఎన్నడూ
చెయ్యనివాడు పాకీవాళ్ళతోనూ మాలవాళ్ళతోనూ సమానంకూడా కాదు.
పాకీవాళ్ళూ, మాలవాళ్ళూ కల్లు తాగుతారు - పాపంపనులు తలపెట్టతారు,
పది రూపాయలు పాడుచేస్తారు, అంతే. వీళ్ళు అంతకంటే హీనులు.”

జదుదశయి అన్నాడు, “అవునయ్యా, పదిమందిలోంచి చిడిపోయి
వొక్కడు ఎటుపోతాడు?”

బరజు మళ్ళీ అండకున్నాడు. “అచ్చా, అయితే మనలోంచి మొదట పదిమంది ముందుకీ ఉరకండి. చెడ్డవాళ్ళి మంచి దారికి తీసుకు వద్దాం. మనం మనుషులం మనిషి చేస్తే కానిదేముంది? ఊరి మంచి కోసం అంతాచేద్దాం. తిక్కీ దెబ్బలికీ భయపడవద్దు. చావు వచ్చినా జంక వద్దు ఇదిగో నేను చెపుతున్నాను. ఈ పదిమందిలో నేనొక్కణ్ణి. నేను ముందు అగ్గిలో దూకుతాను.”

“నేనొక్కణ్ణి. నేనుముందు అగ్గిలో దూకుతాను.”

తరివాత-జడు, నిధియా, రూపా, ఉదియా, నేరరా, ధరమా - పది మంది ముందుకివచ్చారు.

జడు అన్నాడు. “అన్నీ చేశావు కాని బరజూ, మనిషి చేతిలో ఏమీ లేదురా. భగవంతుడు ఎంతచేస్తే అంత.”

బరజు నవ్వుతూ అన్నాడు “భగవంతుడు మన చేతులతోనే అన్నీ చేయిస్తున్నాడు. మనిషి దేవుడినుంచి వేరే ఉన్నాడా ఏమిటి?”

జడు అన్నాడు. “నువ్వన్నమాట నిజం”

“చేసేవాణ్ణి నేనేనోయి చేయించేవాణ్ణి నేనేనోయి. నన్నొక్కణ్ణి తప్పించేస్తే వేరేగతి లేనేలేదోయి” ధరుముదాను అన్నాడు. “అంతా సేస్తే న్నారు మీరు. చావుంది, కాని జరజన్నా. నా కత్తి మాత్రం నేను ఇడిసి పెట్టను. బాగా నూరినూరి అడ్డే పెడతాను.”

బరజు నవ్వేసి అన్నాడు “నీకత్తి ముందు ఏట్లో పారేశాక నేనే పనయినా చేస్తాను.”

రూపజెన్నా, బంబా ఇళ్ళకివెళ్ళిపోతూ బంబా అన్నాడు “బరజు భాయి బాగా చదువుకున్నాడు. ఎంచక్కా మాటలు కూర్చి చెప్పాడో!”

రూపజెన్నా అన్నాడు “బరుణెలు పర్వతం బుద్ధావతారం నువ్వు. అలా అనకపోతే ఎలా అంటావు! ఓరే వాడు అమీనుపనిచేశాడు కదరా! చదువులేకపోతే వూరికే సర్కారువారు పనిఇచ్చేస్తారా ఏమిటిరా!”

10

వచ్చేపై శాఖలలో సున్నా పెళ్ళి. ధాన్యం వుడకట్టడమూ ధాన్యం దంచడమూ మినుములు రుట్టడమూ. వడియాలు పెట్టడమూ, పెద్ద కోడలికి ఊపిరితీసిందికి తీగుబాటు లేదు.

నేత్రమణి మంచి పట్టుబట్టి కూచుంది. “కన్నవారింటికి వెళతాను. అన్నయ్యకి కబురుచెయ్యండి” ఛిడి చుక్కలు లెక్క పెడుతూ కూచున్నాడు-వేర్లుకాకండా మరో దారిలేదు.

ఛకడి సన్నయ్య బారికితో చెప్పాడు. పెసలకోసం కళ్ళం తయారు కావాలి”. సన్నయ్య ఆరు నెలల నౌకరు. బరజు పథాను ఇంట్లో అతడు ఆరు మాసాలు పాలేరుపని చేసేవాడు. మిగతా ఆరు మాసాలు వీళ్ళింటా వాళ్ళింటా కూలీ నాలీ చేసుకునేవాడు. ఛకడి చెప్పిన మాటవిని తెల్లబోయి చూశాడు సన్నయ్య.

ఛకడి అన్నాడు, “ఏరా. దోధపడలేదూ?” సన్నయ్య అన్నాడు. “ఏమిటి సెపుతున్నారు? ఏరే కళ్ళ మెందుకు తయారు సెయ్యాలి?”

“అరే. నీ కదంతా ఎందుకు? నీకు నేనేం చెప్పానో అది చెయ్యి. కోళ్ళ మేపుకున్నవాడికి కొల్లో సంగతెందుకు?”

“ఊ, కోళ్ళ మేపడమా? కొల్లో సంగతులా? నాకేటి తెలపడంలేదు. దొరా, ఏర్లపుతారా? ఏ అన్న దగ్గర ఏర్లపుతారండీ - బరజు పథానుగాతి దగ్గరా? లచ్చమనుషుల్లో బంగారం ముద్ద కదా?”

“ఒరే, ఈ చలాకీ చూపమని ఎవరు చెప్పారా నీరు! నేను ఏమి చెప్పానో అది చెయ్యి వెళ్లు”

“సరే, కానీండి. కూలిబుర్రమాది. ఇదంతా మాకేం పట్టింది?”

సన్నయ్య మనసులో అనుకున్నాడు, “ఈడూ ఒక మనిసేనా? బరజుపథాను లాంటి అన్నదమ్ముడు నెత్తి కొట్టుకుంటే దొరుకురావా?”

బరజు అంటే గెలలకోసమని రెండు రోజులై ఎవో వెళ్ళాడు. ఇంటికివచ్చి అన్నీవిన్నాడు. చిరునవ్వు నవ్వుచూ భార్యతో అన్నాడు. “కానీ కానీ, మంచిదే అబ్బాయికి కొంచెం సంసారం చేసే బుద్ధిరానీ, ఏమంటావు?”

“కానీ, మంచిదే. ఇందులో మనకి నష్టమేముంది?” పెద్దకోడలు కూడా నవ్వింది. ఆమెకి ఏమీ తెలిసినా తెలియకపోయినా ఒక్కటిమాత్రం తెలుసు. బరజు ఏది చేసిన సరైన పనే చేస్తాడనీ, ఏం చెప్పిన అసలయిన మాట చెబుతాడనీ ఆమెకి తెలుసు. ఆ పైన ఆమెకి తెలియక పోతే పోనీ— బరజు నుండి ఆమె ఎందులోనూ భిన్నం కాదు.

బరజు వెళ్ళి సన్నయ్యతో అన్నాడు, “ఏంరా నన్నీ, ఈ పెసలు ఏ మడివిరా?”

“పంచహణియా పొలానివి దొరా!”

“తక్కిన పెసలు ఎండిపోయాయా ఏమిటి?”

“ఊఁ, రేపు తీసి పట్టుకొస్తాం— అవి మీ కళ్ళంలో కుప్పెయ్యాల కదా!”

“నా కళ్ళం వేరే ఏమిటిరా? ఇది మరెవడి కళ్ళమేమీటి?” చంక నవ్వు నవ్వుతూ అడిగాడు బరజు.

సన్నయ్య అన్నాడు, “ఊఁ, గంధం తీస్తూ కర్ర పేరడుగుతారేట్టి దొరా! ఇది చకడి దొర కళ్ళం కాదా! ఏరే తయారు నెయ్యించినారు. అది పెసలు ఏరే వుంటాయి. మీ పెసలు ఏరే వుంటాయి.”

“వాడిదేమిటి నాదేమిటిరా సన్నీ — వాడిదీ నాదీ అయితే అంతా వాడిదే. నాదేమీ లేదు. తక్కిన పెసలు పట్టుకు వచ్చి ఈ పెసలుతోనే కలిపి యిక్కడే ఉంచు.”

సన్నయ్య చూశాడు, ఇలాంటి మనిషితో ఏం చెయ్యడం? అడిగాడు, “అయితే అన్ని పెసలూ ఆరే తీసుకుంటారా?”

బరజు సవ్వతూ అన్నాడు, “అవునురా, వాడు కాకపోతే మరెవడు తీసుకుంటాడు?”

సన్నయ్య బలబలా చూశాడు, “వాంతు వేసుకోరా మరి?”

బరజు అన్నాడు, “ఒరే, తెలివి తక్కువ వాడా! ఒంతులు వేయడం ఎప్పుడయినా చూశావుట్రా? నేను పట్టుకు వెళ్ళితే వాడు పట్టుకు వెళ్ళి నట్టయేది, వాడు పట్టుకు వెళ్ళితే నేను పట్టుకు వెళ్ళినట్టు ఎందుకుకాదురా?”

సన్నయ్యకి ఏమీ అర్థం కాలేదు, పెసలన్నీ తెచ్చి ఒక్క దగ్గర కుప్పవేశాడతడు. చకడి అడిగాడు.

“ఏ.రా సన్నయ్యా, ఇదేమిటి, పెసలన్నీ ఒక్క దగ్గరే కుప్పేశావేమిటిరా?”

“పెద్దదొర సెప్పారండీ, అన్నీ మీరే తీసుకుంటారంట,”

చకడి మనస్సు చివుక్కుమంది, “అఁ— ఏమిటి?”

“అదేనండీ— మీ అన్నగారు సెప్పినారు. పెసలన్నీ మీరే తీసుకుంటారంట!”

ఇలాంటి మాటలికి రుషిలాంటి వాడై నా జుత్తు పీకు కుంటాడు! సులువుగా వేర్లయి పోదామనుకున్నాడు చకడి. పైగా ఈ గోలుమాలే, మిటి?

నేత్రమణి అన్నీ విన్నాక అంది. “మంచిదే ఆయన ఎంత మంచి తనం చూపించుకుంటాడో చూపించుకోనీ, అన్ని పెసలు పట్టుకు వచ్చెయ్యండి. అమ్మెయ్యండి.”

• గంపరగోళం

హరిమిత్రగారన్నారు. “బావందోయి, పిల్ల అదృష్టానికి వుట్టి తెగి పడింది. ఇంకా అడుగుతావా? వొదిలి పెట్టకు.”

ఛకడిఅన్నాడు. “దద్దయ్యగారూ, అన్ని మాటల్లానూ వాళ్ళూ ఇలాగే అంటారు— ఇటు కూతురు పెళ్ళి కొడుకు పెళ్ళి జరుగుతోనే వుంటాయి.”

మిత్రగారు కన్నుకొట్టి అన్నారు. “అదిగది అసలు కీలకం అక్కడే వుంది. నీకే సంగతి తెలియదు కనక! ఆవలిస్తే పేగులు లెక్క పెడతావు.”

మిత్రగారి మెచ్చుకోలు విని ఛకడి మొహం చేటంత అయి పోయింది. “సంగతేమిటో నేను తేల్చేయ్యనా దద్దయ్యగారూ, ఇంటి ఆడది నన్ను దద్దమ్మ అనేస్తే సరే?”

మిత్రగారు కాస్తా ఉబ్బివేశారు. “ఒరే, నువ్వు దద్దమ్మ వయితే మరి: తెలిసినవాళ్ళెవర్రా?”

ఛకడి అన్నాడు “పెసలు సంగతేమో తెలిపోయింది, ఇంకా ఏమిటి చేస్తానో చెప్పనా?”

“ఇంక బెల్లం.”

“సరిగ్గా చెప్పారండి దద్దయ్యగారూ—మీ బుద్ధికి మించింది లేదు. మీకు తెలియని సంగతేముందని! అవునండి దద్దయ్య, బెల్లం మాటచెప్పారు కదూ, వినండి. పది పన్నెండు కుండలికి మకాణానికి రెండేవచ్చాయి. తక్కినవన్నీ పట్టుకుపోయి ఇంట్లో పెట్టేశారు. ఖర్చు పెట్టిన్న ఖర్చు పెట్టేసి. నాలుగయిదు కుండలు అమ్మేశారు. మరి రెండో ఎన్నో పెళ్ళికోసం ఇంట్లో అట్టే పెట్టేరు.”

“ఒరే, నీకు చెప్పితే కాని తెలియదు— పన్నెండు కుండల్లో నీ వాటాకి ఆరు వస్తాయి. నువ్వు రెండు పుచ్చుకున్నావు— ఇంకా నాలుగు నీకు రావాలి కదా! అవి ఇంట్లో వుంటేనేం బైట వుంటేనేం? అవి నీవే.”

“అవునండీ దద్దయ్య గారూ, మా అడవి నాతో మహా పోరు పెడుతూ వుంది. ‘మిగిలిన బెల్లం పట్టుకువచ్చి మన పడకగదిలో పెట్టండి మన బెల్లం మధ్యగదిలో ఎందుకుండాలో’ అంటుంది.”

“అది కలిగిన వాళ్ళింటి పిల్లరా—ఏ మాట చెప్పినా ఇల్లు బాగు పడే మాట చెబుతుంది.”

ఓకడి మధ్యగదిలోంచి మూడు బెల్లపుకుండలు తెచ్చి తన పడక గదిలో పెట్టాడు. పెద్దకోడలు నోరు విప్పలేదు. ఓకడి అనడం మాత్రం వింది, “పెళ్ళికి బెల్లం కొని పట్టుకు రండి. ఈ బెల్లం దురాణానికి కావాలి.”

బరజా ఇంటికి పచ్చాక పెద్దకోడలు చెప్పింది.

“ఇదేమిటండీ బెల్లపు కుండలన్నీ ఓకడి పట్టుకుపోయాడు?”

ఇప్పుడు బరజా మొహాన ఎల్లప్పుడూ చిరునవ్వు. గంపలాంటి మొహానికి ఆ నవ్వు అందంగా వుండేది కాదు. అతడన్నాడు “పెళ్ళికి కొని తెస్తాం కదూ, అందుకని వాడు పట్టుకుపోయాడు.”

“ఇదేం న్యాయమండీ, కొనితేవడ మెందుకూ?”

“కొనకపోతే పెళ్ళికార్యమెలా జరుగుతుంది?”

భార్య పూరుకుంది. ఈ మాటకి మరేం జవాబు చెబుతుందామె?

సన్నయ్య దారికి అన్నాడు, “మరి లాబం లేదు! ఊ, ఊ, అద్ద రేతిరి నక్కలు రొప్పిందెవరు?—నీళ్లు తోడిందెవరు? ఫలసాయం పండించిందెవరు? బెల్లం తినేసరికి తినిందెవరు?”

నెత్తివోరు అన్నాడు, “ఒరే, మనిషయితే వాడిలా చేస్తాడా? ఎవడయినా అలాంటి అన్న దగ్గర వేర్లవుతాడు? ఉత్తమప్పిన బుద్ధివల్ల ఇలా అవుతున్నాడు కాని వాడికి బుద్ధిమయినా వుందా?”

సన్నయ్య అన్నాడు, “బుద్ధున్నవాడు ఎవడన్నా ఇలా సేస్తాడా? ఆయన ఒక్క మనిషి, ఏది పండించకపోతే అదికాదు. పండించిన పెత్తి పంటా కొంపకే వచ్చింది, అందరి కర్నూ అందులోనే కానేదా? అందులో

నుంచే నీ మకానం పాకకి రొండుకుండ లిచ్చినాడు గదా: ఆ వాపతేమన్నా కాని డబ్బు అడిగినాడా? పెళ్ళినాటికని రొండు కుండ లుంచినాడు. అయీ ఎగరేసుకెళ్లిపోయినావు! నువ్వు సిగ్గుమాలినోడి వయినావని అందరూ అలా గవుతారేటి? ఇంత అనాకారి బుద్ధా?”

ఇంట్లో ఏమయినా కానీ, పైటికి మాత్రం రాకండా వుంటే చాలు - అదీ బరజు ఉద్దేశం. పైటియ్యవల్లే ఇల్లు ముక్కలు కాడానికి సిద్ధంగా వుంది. ఆతట్టు మాత్రం అతడి దృష్టిలేదు. ధీమా పెట్టుకు హుచ్చున్నాడతడు. తాను విరవకపోతే ఇల్లు విసుగుతుందే? ఎవడి సాధ్యం? ఊరు పూరంతా ఒక్క ఇల్లు చేయడానికి పూనుకున్నాడు తాను. వాళ్ళందరినీ అన్నదమ్ములుగా చెయ్యడానికి సురంబించాడు. ఇటు రన ఇంట్లో అన్నదమ్ములిద్దరూ వేళ్లువుతారా? అసంభవం! తండ్రి చెప్పాడు - “ఇంటి మధ్య గోడ రేవ కూడదు. పొలం మధ్య గట్టు పడకూడదు. బరజు పథాను ఈ మాత్రం చేయ్యలేదా? చూద్దాం ఈ ప్రాణం వుంటే ఎంత వూరితే ఎంత?

మొన్న సాయంత్రాలమే కదూ ఊళ్ళోవచ్చి యానస్కందీ మంగళా అమ్మవారి రాళ్ళ నీళ్లు పుచ్చుకుని కాపూ, చాకికా, గుడియా * మంగలీ వొకరి నొకరు అన్నా అంటే తమ్ముడూ అని పిలుచుకున్నారు! ఇవాళ, వొకే రక్తిం పంచుకుని, వొక్క తల్లిదండ్రుల కడుపున పుట్టిన అన్నదమ్ములు చకడీ బరజులు వేళ్లువుతారా? రేపు చందరా, జగువా ఏమంటారు? ‘బరజు ఇంట్లోనే కట్టులేదు — ఒక్క కడుపున పుట్టిన అన్నదమ్ములే వేళ్లయిపోతున్నారు — ఇక పూరంతా అన్నదమ్ములెలా అవుతారు? ఒకడు కాయలాపడితే వొకడు వచ్చి ఎలా సాయం చేస్తాడు?’ అంటూ అనరూ? బరజు పథాను బతికివుండగా ఈ మాట వింటావా? అలా అయితే తాను చవ్వకుండా చితకడ మెందుకు?

---

* పల్లం పిస్తుపులు చేసే జాతి.

కట్టికర్ర విరిగిపోతుంది కాని వంగడు. బరజు పదాను నికరమైన మనిషి హారా పెళ్ళి ఎలా జరిగిందో నున్నా పెళ్ళి జరగాలి. మోతీ పెళ్ళి అలాగే జరగాలి. హారా పెళ్ళికి తాను ఎక్కడయినా బతులు తెచ్చాడా? ఇంట్లో పాతుడేమయినా తీశాడా? ఆ ఇంట్లోనే ఎలాగో వొకలాగ జరిగి పోయాయి. నున్నా. మోతీలకోసం భయమెందుకు? వాళ్ళని పుట్టించిన వాడే చెప్పకండా చెయ్యకండా మొదట తల్లి రొమ్మున పాలు సిద్ధం చేసి పెట్టాడు. వాడే ఇప్పుడున్నా అన్నీ నెరవేరుస్తాడు. దీనికోక విచారమంటూ ఎందుకూ బరజుపదానుకి?

“చేసేవాణ్ణి నేనేనోయి, చేయించేవాణ్ణి నేనేనోయి.”

నన్నొక్కణ్ణి తప్పించేస్తే వేరేగతి లేనేలేదోయి. చేసినా వాడే చెయ్యాలి. చేయించినా వాడే చేయించాలి. దీనికోసం యింత బుర్ర చించు కోడమెందుకూ బరజు? ముసిలిపదాను కళ్ళు మూసినప్పుడు ఆకాశం కేసి చెయ్యచూపించి చెప్పిపోయాడు. ‘మీ కోసం ధర్మం దాచాన’ని. ఏదీ ఎక్కడ దాచాడు? బరజు దగ్గిర దాచాడా? చకడి దగ్గిర దాచాడా? మరిం తెవరిదగ్గిర దాచాడా? ఎక్కడ దాస్తేనే? ధర్మం అందరి కోసమున్నా కాదా? అందరి యిళ్ళల్లోనూ అది నిండేవుంది. బరజుకి భయందేనికి - భయ పడేవాళ్ళు నా స్త్రీకులు, బరజుకోసం ధర్మం వుంది - చెట్ల చేమల్లో వుంది. నడుల్లో వుంది, పర్వతాల్లోనూ, అడవుల్లోనూ - అన్నిచోట్లా బరజు కోసం ధర్మం వుంది. మనుషుల గండిక * లోనూ, ఊళ్ళలోనూ, పట్టణాల్లోనూ ఏ ధర్మం వుందో మనుష్యమాత్రుడు లేనిచోటా, జీవ జంతువులు లేని చోటా అదే ధర్మం వుంది. బరజు దేనికి భయపడుతున్నాడు? మానవ బాలుడే కదా, ధ్రువుడు! అడిపీ గిడిపీ ఏదీ లక్ష్య పెట్టలేదతడు. పులికి, పాముకి దేనికి బయపడలేదు.

---

* సంపడి

బరజు గదిలో చేతులు జోడించి అన్నాడు, “హే ధర్మదేవతా! నాకు బలం ప్రసాదించు. సాహసం ప్రసాదించు. అధర్మం వున్నచోట, పాపం వున్నచోట నేను బోం * విరుచుకు నుంచో గలిగేట్టు, ప్రాణా లర్పించ గలిగేట్టు అనుగ్రహించు. అధర్మం హతవార్చడానికి, పాపం ధ్వంసం చేయడానికి నా ఎముకలు ఆయుధాలు కానీ!”

సున్నా పెళ్ళి జరిగిపోయింది.... చిన్న కోడలు కోసం మంచి కోక వచ్చింది. అయితే ఆమెకి మాత్రం నచ్చలేదు. “ఊ, పెళ్ళిమీద పెళ్ళిచేసి ఇల్లు గుల్ల చేసేశారు. ఊరికే నా కళ్ళు తుడవడానికని చీరే ముక్క పట్టుకువచ్చాడు. ఓ, ఎన్నికోకలో చూశాను. మీ చీరే మీరే పెట్టుకోండి.”

ఎన్ని కాలాలనుంచో మనుష్యజాతి ప్రవాహంలా సాగిపోతూ వుంది. మనిషిని మనిషి కుమ్ముకుంటూ పోతున్నాడు. కాళ్ళకింద చచ్చి చావని మనుషులు “చచ్చాను చచ్చాను” అంటూ అరుస్తున్నారు. కుమ్ముకు పోతున్న వాడి చెవులకు వినిపించడం లేదు. ఈ వడిలో అతడు కొట్టుకు పోతూ నడుస్తున్నాడు. క్షణం కూడా ఆగడం లేదు. నిలవడం లేదు. ఎవరో కేక వేస్తున్నారు. కొంచెం విందామన్నా మాటలేదు. కెరటం మీద కెరటం- వొకడు మునిగితే వొకడు తేలుతున్నాడు. వొకడి సంగతి వొకడి కక్కరలేదు! తన అన్నదమ్ముల రక్తం తాగడం తన బంధువుల రక్తం, తన కుటుంబం వాళ్ళ రక్తం. ఇరుగు పొరుగు వాళ్ళ రక్తం తాగడం నేటిదాకా మాసలేదు మనిషి. ఇంకా ఏ నాడు మనిషికి సభ్యత్వం వస్తుంది? అడవులూ, మహారణ్యాలూ షారిపోయి మేడలూ మిడ్డలూ అయిపోయాయి కాని మనిషి ప్రకృతి మాత్రం- పరితం, కపటం, అహం కారం- ఎలాంటి దలాగే వుంది.

భూమి సూర్యుడి చుట్టూ తిరుగుతూ వుంది. పగలూ, రాత్రి. నెలలూ, సంవత్సరాలూ తయారుచేస్తూ వుంది. మనుష్యజాతి ప్రవాహం యుగయుగాల నుండి వాకే విధంగా సాగిపోతూ వుంది. ఎన్నెన్ని కలహాలు, కపటాలు, అహంకారాలు- ఎంతలేసి యుద్ధాలు, మహా యుద్ధాలు, రాజులు, మహారాజులు ఎటో వెళ్ళిపోయారు. సత్త, ద్వాపర, కలి యుగాలు ఎటో ఏష్యమై * పోయాయి. ఈ కాల ప్రవాహంలో ఎవరి స్థానమెంతవుందో, దాని బేరీజు వేసినవాడెవడూ? బరజుపథాను! బరజు పథాను దీనిలో ఎక్కడ? ఈ ప్రవాహంలో అతడొక గడ్డిపరక. ఎన్ని సుల్లో ఎన్ని సురుగులో, ఎన్ని బుడగలో దాలుకుంటూ నడిచిపోతున్నాడతడు. కాని హఠాత్తుగా మధ్యలో అడ్డం వచ్చింది. ఆగూ, ఆగూ- ఎవరో పిలుస్తున్నారు- ఎవరో చీత్కారం చేస్తున్నారు. ఇది మనిషి గొంతుకే! మనిషి! మనిషి!

ఒరే మనిషి! భూమి నీకు చాలడం లేదురా, అకాశం చాలడంలేదు- పైగా యేమిటి పని? నీ అన్నదమ్ముల్ని, నీ జాతివాళ్ళని, నీ రక్త బంధువుల్ని కుమ్మేసి, తోక్కేసి వెళ్ళిపోతున్నావు!- ఒకడు రోగంతో మూలుగుతున్నాడు. అతడికి మందు వినర తెచ్చిపెట్టే డిక్కులేదు- చేతిలో ఎర్రని ఏగానీ లేదు- వాకడు ఒకపూట తిని, మూడుపూటలు ప్తపడి వున్నాడు. చంకలో పిల్లాడికి కుడపడానికి వాకతల్లి రొమ్ములో పాలులేవు- వాకడి వీపు దెబ్బలతో పెట్టోయి వుంది. నూనె చుక్క కోసం చేతిలో దమ్మిడి లేదు- ఇదంతా మనుష్యజాతి! ఆగూ, ఒక్క ఊణమైనా నిలబడు! ఎంతమంది మనుషులో వెళ్ళి పోయారు. రాజులూ, మహారాజులూ వెళ్ళిపోయారు నువ్వు కొంచెం ఆగిపో. రవంత విననయినా విను- మనిషి గొంతుక కదూ!

* గడిచి,

బరజు పదాను మానవ ప్రవాహంలో అడ్డుకుపోయాడు. అతడు
 కేర వింటున్నాడు— రోగులూ సగం చచ్చినవాళ్ళూ, పస్తుపడున్నవాళ్ళూ,
 దెబ్బలుతిన్న వాళ్ళూ అరుస్తున్న అరుపులు వింటున్నాడు. అతడిక దేనికి
 భయపడతాడు? ఇంటింటా బిచ్చ మెత్తుతాడు. దెబ్బలు తింటూ చచ్చి
 పోతాడు. బరజు పదాను చావుకి భయపడతాడా? తనది ఏమంత గొప్ప
 జీవనమని! తన కోసం ఏదేవాడెవడు? వెదికేవాడెవడూ? రోగంతోనూ,
 పస్తుతోనూ క్లోక్లోద్ది మంది ఊరూ పేరూ లేకుండా చచ్చిపోతున్నారు.
 పుడిసెడు నీళ్ళు దొరకడం లేదు. పుట్టినప్పటినుంచీ చచ్చినదాకా ఎంతో
 మంది హరిమిశ్రుల చేత పశువుల్లాగ దెబ్బలు తింటున్నారు. బొబ్బలు
 పెట్టి పిలిస్తే వినేవాళ్ళు లేరు. బరజు పదాను వాళ్ళలో వొక్కడయి
 చస్తాడు. హే ధర్మ దేవతా! నువ్వు ప్రపంచం భరిస్తున్నావు. నీ దగ్గర
 రాజులూ, మహారాజులూ ఎంతో, నిరుపేదలూ, గర్భ దరిమ్రులూ అంతే.
 లోకంలో ధనం కలవాళ్ళకి, బలమున్న వాళ్ళకి, శక్తికల వాళ్ళకి నువ్వు
 మంచిబుద్ధి ప్రసాదించు. మంచి మాటలు నేర్పు— దుఃఖితుల మీద, దుర్బ
 లుల మీద వాళ్ళ హృదయంలో దయ పుట్టించు. ధరమావారికి! వాడికి ఈ
 బుద్ధి ఎవరిచ్చారు? దెబ్బలు తినితిని వాడు చచ్చిపోతున్నాడు. వాడు మరి
 మనిషయి లేడు— చచ్చిన శవమయి పోయాడు. ఎంతమంది ధరుముదాసులు
 ఇలా టితికివుండి శవాలయి పోయివున్నారు! ఓ ధర్మదేవతా! ఓ సత్య
 దేవతా! వాళ్ళని మీరు మనుషులు చెయ్యండి. మంచిబుద్ధి నేర్పండి.
 గొప్పవాడు తక్కువ వాళ్ళని మంచి చూపు చూడనీ— మనిషి మనిషిని
 గుర్తించనీ— గౌరవించనీ, చిన్నవాడు పెద్దవాణ్ణి ఈసుతో చూడకండా
 వుండనీ. ఎదటివాడు గొప్పవాడని అతడి నాశనం కోరకండా వుండనీ.
 —బరజు కళ్ళలో గిద్రున నీళ్లు తిరిగాయి.

“బరజు అన్నా — బరజు అన్నా!”

“ఏంరా నిత్తా, ఇలాంటపుడు వచ్చావు?”

నితెయి మహారణా వొంటినిండా ధూళి — కాళ్ళనుంచీ తలవాకా విచూతి పూసుకున్నట్టుంది.

నితా మహారణ బాండ్లుమని ఏడుపు మొదలు పెట్టాడు. “బరజు అన్నా, నాపని అయిపోయింది — నాబిడ్డలు నీధిలో బికార్లయిపోయారు. కర్రలు సరుకుతే కడుపు నిండుతూవుంది, పాతిక రూపాయలు నే నెక్కడి నించి తెచ్చేది చెప్పు? నా పిల్లలు ముష్టైతుకోవాలి కానీ ఇంకేమయినా వుందా అన్నా !

బరజు అన్నాడు, “ఎందుకలా ఇదవుతావురా నితెయి, ఏమిటయిందేమిటి?”

నితెయి కూలబడిపోయి, నెత్తిమీద చేతులు పెట్టుకుంటూ అన్నాడు, “కూతురు పెళ్ళికి, కులంవాళ్ళు సంతర్పణకని పదిరూపాయలు చిరులు తెచ్చాను. ఇరవైదాకా తీర్చాను. కాగితంముక్క ఇచ్చెయ్యమంటే ఇవాళ పాతిక రూపాయలు తెమ్మంటున్నాడు. ‘నీదముండావాణ్ణి, ఇన్ని రూపాయలెక్కడ తెచ్చేది? నాకేముందని !’ అన్నాను. దానిమీద ‘ఏం ఊరంతా కమిటీ కట్టారుకదా, ఇప్పుడు నీబాబు ఎవడిస్తాడో ఇవ్వచ్చేం ?’ అంటున్నాడు. ఈ మాటవిని అన్నా, నాగుండెలెండిపోయాయి. కడుపులో శూలనొప్పి లేచింది. నా పిల్లలు నష్టేట్లో మునిగిపోతారుకాని ఇంకా ఏమన్నా వుందా? గంజీ కడుగూపోసి పెంచాను వాళ్ళని — రేపు పొద్దున్న నీధిలో బికార్లయి తిరుగుతారు. పిల్లాడికీ ఉబ్బసా కఫం ముంచుకొచ్చింది. మందుతెచ్చి ఇద్దామంటే చేతిలో దమ్మిడిలేదు. పాతిక రూపాయలు ఎక్కణ్ణించి తెచ్చేది చెప్పు!”

నితెయి మహారణ భో భో ఏచ్చాడు. బరజు అడిగాడు, “ఎవరి రూపాయలు రా నితెయి. మిశ్రగానివటరా ? ఏం నువ్వు ఎప్పుడెప్పుడు ఎంతెంత ఇచ్చావో విడమరచి చెప్పలేదా?”

“ఇంకా చెప్పే దేమిటిరా అన్నా. బుగ్గిలో దొర్లిదొర్లి తలమీద వెంట్రుకలు వూడిపోయాయి. ఏమీ లాభం లేకపోయింది — ‘పోస్తో ఉంటా కమిటీ కట్టారు కదా. ఉళ్ళోవాళ్ళు ఇవ్వరా ఏమిటి?’ అంటూ కసిరికొట్టేశాడు.

“కానీ, నితెయి కొంచెం నెమ్మదిపడు—ఇలా వూరికే అన్యాయంగా అన్నీ సాగిపోతాయా?”

“బరజు అన్నా, నడ్డెట్లో కొట్టుకు పోతున్నాను — నాకు దిక్కు మరెవరున్నాడు? పగలూ రాత్రి చేస్తూ మీదవున్న భగవంతుడే చూడాలి.”

బరజు కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి. పెదవులు వణికాయి..

“అన్నీవాడే చేస్తున్నాడు రా నితెయి. పైనా కిందా వాడే వస్తూ పోతూ వున్నాడు. వాడే అన్నీ చూస్తున్నాడు. వాడే అన్నీ చేస్తున్నాడు. వాడే తప్ప నీ సంగతి ఎవడు విచారిస్తాడు?”

బరజుపదాను కళ్ళలోంచి నాలుగయిదు కన్నీటిచుక్కలు రాలి కింద పడ్డాయి. బరజుపదానా విచారిస్తాడు. చేత్తో గడ్డిపరక తెంచలేడు. నితెయి మహారణాని ఎవడు చేశాడో, హరిమిశ్రుని ఎవడు చేశాడో వాడే నితెయి మహారణ సంగతి విచారిస్తాడు.”

“చేసేవాణ్ణి నేనేనోయి చేయించేవాణ్ణి నేనేనోయి

నన్నొక్కణ్ణి తప్పించేస్తా వేరేగతి లేనేలేదోయి”

బరజుపదాను ఏంచేస్తాడు? అదిగో వాడి ఆళ్ళా వాడి ఇచ్చా బరజు పదానులో ప్రకాశిస్తూవున్నాయి.

సున్నా పెళ్ళి జరిగిపోయింది. నేత్రమణి కోక కట్టుకోలేదు. బరజు పదాను పెసలు కొన్నాడు. బెల్లం కొన్నాడు. పెళ్ళి చేశాడు. చకడి బెల్లం అమ్మాడు, పెసలు అమ్మాడు. నేత్రమణికోసం కుత్తగంటు తయారయింది. గోవతాడు వచ్చింది.

చకడి అన్నాడు, “దద్దయ్యా నేనేం చేసినా సరే. అన్నయ్య కిక్కురుసునడం లేదు. పెసలు అమ్మేశాను. బెల్లం అమ్మేశాను. అంతా పట్టుకెళ్ళి ఖర్చు పెట్టేశాను. అన్నయ్యా వదినా దేనికి నోరు విప్పలేదు. మా ఆడదిమాత్రం వేరే పొయ్యి పెడదానుని ఎల్లప్పుడూ ప్రాశం తినేస్తుంది. ‘మందెడు పిల్లలు. అందరికీ పెళ్ళిళ్ళు చేస్తారు. దొంగతనం చేసినవాళ్ళు అన్నిటికీ వూరుకోక ఏంచేస్తారు? ఊరుకుంటేనే వాళ్ళకి లాభం. మళ్ళీ మోతీ పెళ్ళి జరుగుతుంది. పెళ్ళయి వెళ్ళిన కూతుళ్ళ ఇళ్ళకి ప్రతినెలా కావుళ్ళు నడుస్తున్నాయి. చిన్నగుంటడి కోసమని రోజూ గిన్నెడు పాలు వాడిక?’ — ఏమయినాసరే, దద్దయ్యా, నా మనస్సెందుకో వొప్పకుండా వుంది. అన్నయ్య ఎందులో అయినా పల్లెత్తుమాట అంటే అనుకోవచ్చు. లోగడ వదినన్నా చిర్రూ బుస్సూ లాడేది. ఇప్పుడు ఆమె కూడా గమ్ముని వూరుకుంటుంది — చిత్రం ! నేను వొక్కణ్ణి ఎంతని కయ్యానికి కాయువ్వేది? లోకులేమంటారు నన్ను ! ‘లోకులు మనని చెడ్డవాళ్ళంటే అననీ’ అంటుందది — ‘లోకులు మంచి అంటారు. చెడ్డా

అంటారు — కాని ఎవరయినా మన ఇంట్లో తెచ్చి పెట్టేస్తారా ఏమిటి? అంటుంది.

మిత్రగా రన్నారూ, “అవునురా, నేనేమిటి చెప్పాను? — పులిపిల్ల పులిపిల్లే, పిల్ల పిల్ల పిల్లపిల్లే. — అయినంటి పిల్ల అది. నువ్వు నిజంగా దడ్డమ్మవి. ఒరే, వీధిలో తలమాసిన వాళ్ళా, పూటకి గతిలేనివాళ్ళా ఏదో అంటారు. వాళ్ళమాటల్లో ఏముంది? నన్ను అందరూ మంచంటున్నారా ఏమిటి? అందుకని ఈ దరిద్రగొట్టువాళ్ళ మాటలికి భయపడతానూ? ఇలాంటి నూరు పక్కలు మొరిగితే నన్నేం చేస్తాయి?”

చకడి జంతుచూ అన్నాడు, “అయితేనేంకాక, దడ్డయ్యగారూ అన్నీ తెలుసునాకు. అయినా ఎంచేతో ఇదంతా గందరగోళంలావుంది. అన్నయ్య అన్నిటికీ తల పూపుతున్నాడు. నేనై ఎలా వేస్తవుతానన్న మాట ముందు ఎత్తుకోడం?”

“అరే అదిరాదురా, కుండలు వేర్లయినంతమాత్రాన వచ్చిపడే దేముంది? అవన్నీ ఉత్తర ఆడంగుల మాటలు. కుండలు వేరుచేసి రెండు రోజులు వేరే తింటారు. మళ్ళీ కలుస్తారు — మళ్ళీ వేస్తవుతారు — ఈ ఆతంగం సాగుతుంది. వేలయితే మగాడిలా వేస్తవాలి. పొలమూ పెరిమూ, గొడ్డూ, గోదా, కంచాలూ, ముంతలూ అన్నీ వొంతులు వేసుకోవాలి. అంతేకాని, ఇవాళ కుండలు పట్టకు వెళ్ళి వేరే ఇంట్లో పెడితావు. రేపు మళ్ళీ తీసుకువెళ్ళి ఆ వంటింటిలోనే కలుపుతావు — ఈ ఆడంగుల మాటలు నాకేమీ నచ్చవు సుమా!”

“మరేం చెయ్యనుంటారు దడ్డయ్యా, నాకేమీ పాలుపోవడంలేదు. ‘ముందు కుండా మండా వేరుచేసుకుందాం. తరవాత పొలం, దొడ్డి, గొడ్డూ గోదా అన్నీ వాటాలువేసి తీసుకుందాం’ అంటుందది — ఇద్దరు కూతుళ్ళ పెళ్ళికి ఎంత ఖర్చయిందో లెక్కవేసి, అందులో సగం మనకి వాళ్ళ ఇచ్చుకోవాలి, అంటుంది.”

“ఛకడీ, నువ్వు చాలా అదృష్టవంతుడివి. ఇలాంటి ఇల్లాలు ఎవరికి దొరుకుతుందిరా? ఎక్కడ ఏదీ ఎలా చెయ్యాలి, అన్నీ అది నీకు బెత్తాయించేస్తూ వుంది. అలాంటపుడు నువ్వు గందరగోళంగా వుండొటావా? ఇహీహీ! ఇందులో గందరగోళం ఏముందిరా? నలుగురు తగు మనుషుల్ని పిలుచుకువెళ్ళి ఎక్కడి మడిచెక్క అక్కడ చెరిసగం పాటాలు వేసుకుంటారు. ఇందులో చిక్కేముంది?”

“అవునండి దద్దయ్యగారూ, తీక*యిన మాట చెప్పారు. మతి తగుమనుషులూ గిగుమనుషులూ తెలీదు నాకు - మీరు వొక్కరూ వస్తే చాలు. అయితే, వొకటేనండి దద్దయ్యా, వేర్లవడంమాట అన్నయ్యతో ఇవాళదాకా అనలేదు నేను. ఎలా చెప్పమంటారు? ఏమని చెప్పేదీ?”

“ఛా దద్దమ్మా, ఎన్నిమాటలెవడు నేరుపుతాడు నీకు? అన్న దగ్గర మాట్లాడకండా మూగినోము పడితే వేర్లెలా అవుతావురా! పోపో, ఎలా ఇంట్లో కలిసివున్నావో అలావుాడు” హరిమిశ్ర చిరాకుపడతూ అన్నాడు.

ఛకడి అన్నాడు. “మా ఇంటిది దద్దయ్యా, ప్రాణం కొరికేస్తూ వుంది - లేదండి దద్దయ్యా, రేపు పొద్దుట మిమ్మల్ని తీసుకు వెళ్ళకపోతే కుదరదు. మీరువచ్చి కూచోకపోతే ఏదీ జరగదు.”

“ఛా, వొక నేనువచ్చి కూచుంటే ఏం చెయ్యగలనని? నువ్వు అన్న ఎదట నోచు విప్పితేనా? తగు మనిషినయి వెళ్ళ నేనా మీ యిద్దరికీ వేర్లు చేసేది? మంచిమాటే చెపుతున్నావు నువ్వు!”

“లేద డీ దద్దయ్యగారూ నేనంత దద్దమ్మనా? ఇవాళ ఇంటి దగ్గర అన్ని మాటలూ తేలిపోవా?”

మిశ్రగారి ఎదటేమో ఇలా చెప్పాడు ఛకడి. కాని ఇంటిదగ్గర ఏమాటా ఎత్తుకోలేదు. అవాళ మధ్యాహ్నం ఛకడి చూశాడు, తాటాకులూ

* సరి కయిన

గంటం పట్టుకొని బరజు భాగవతం దశమ స్కంధం చూసిరాస్తూ
 న్నాడు. ముసలి శామపదాను చతుర్థ స్కంధందాకా ఎత్తి రాశాడు.
 తక్కింది రాయమని బరజుకి బెత్తాయించాడు. తండ్రి గుడికట్టాడు. కొడుకు
 శిఖరి పూర్తి చేస్తున్నాడు. బరజు పరపరా రాసుకుపోతున్నాడు. ఒకటే
 ధ్యానం. చకడి అక్కడికివెళ్ళి తచ్చాడు తున్నాడు. బరజు అతడి దిక్కు
 మొహమెత్తి చూడలేదు. ఎవ్వరి దిక్కు అతడి నజరు* లేదు.

చకడి పేర్లయేమాట ఎలా చెబుతాడు? ఒకటి రెండుస్లాగు గదిలోకి
 దూకపోయాడు. నేత్రమణిని పిలిచి అన్నాడు. “వోలే. అన్నయ్య
 ఇవాళ వొక్కడే కూచున్నాడు - మంచి సమయం దొరికింది - వేళ్లయే
 సంగతి చెప్పనా?”

“ఊ, ఎందుకు చెప్పరూ! ప్రతిదీ అడుగుతా రేమిటండీ,”
 నేత్రమణి మొహం రూడిస్తూ అంది.

చకడి మళ్ళీ వీధి గుమ్మానికి వెళ్ళాడు. బరజు అలాగే రాసుకు
 పోతున్నాడు. ఈలోగా చకడి వస్తుపోతూ వుండడం అతడికి తెలియదు.
 చకడి ఈ పక్కా ఆ పక్కా తారాదాడు. మళ్ళీ గదిలోకి వెళ్ళాడు.

“ఒలే. ఏమిటి చెప్పేది చెప్పు?”

“పో. ఈ సరైప్ప మాటలు నా దగ్గర చెప్పకు.” నేత్రమణి
 ఇంతలేసి గుడ్లు చేసింది.

చకడి వీధి గుమ్మానికి వచ్చేవాడు. “చీచీ, ఆడదాని దగ్గర ఇంత
 అవమానమా? ఈసారి ఏమయినా సరే చెప్పేస్తాను.”

వీధిగుమ్మానికి వచ్చి చకడి పిలిచాడు “అన్నయ్యా!”

బరజు రాత నిలిపేసి, కళ్ళెత్తి చూశాడు - చకడి నుంచుని
 వున్నాడు.

“ఏంరా, నన్ను పిలిచావా?”

---

* అటూ ఇటూ లెరుగు, దృష్టి

పాపం, చకడి నోరు తొట్టుకుంది." ఊఁ ఊఁ, లేదు, అలా వెళ్ళి వస్తున్నాను."

చకడి అక్కడి నించి వెళ్ళిపోయాడు - అమృత్యూ, బతికి పోయాడు.

బరజు మళ్ళీ రాత మొదలు పెట్టాడు.

చకడి జబ్బు స్తీగా పెనలు పట్టుకు వచ్చేశాడు. దేనికి అన్నతో మాట్లాడవలసిన అవసరం లేకపోయింది. ఇప్పుడు వేళ్లచేమాట ఎలా చెప్పతాడు? అదారి సరైప్పా, అదారి సరైప్పా అని అందరూ అనేస్తున్నారు - కాని చేసేవాళ్ళెవరో రహస్యం మిగిలేదాం!

మర్నాడు తెల్లవాచు యీమునే లేచి బరజు నీళ్ళతోడచానికి వెళ్ళాడు. కా రీకమానం అఖరవుతూవుంది - నీళ్లండి పోయాయి. వన్నలు లేవు. రై తన్నవాడు ఏం చేస్తాడు? అందుకనే అంటారు, పొట్టలోంచే రోగం, మేఘంలోంచే కరువు!

బరజుపదాను గూడా, పారాపట్టుకు వెళ్ళి, సన్నయ్య బారికితో గూడ వేస్తున్నాడు. చుట్టుపట్ల తక్కిన రైతులు కూడా వేస్తున్నారు. పాటలూ, మాటలూ, నీటిశబ్దం వినిపిస్తున్నాయి. నీళ్ళలో వేగుచుక్క మిలిమిలా వెలుగుతూ వుంది. చుట్టుపట్ల పూళ్ళూ, చెట్లూ మెల్లమెల్లగా, మొదట మసకగానూ, తరువాత శుభ్రంగానూ అపుపిస్తున్నాయి. ఉదయం భక్తున తెల్లవాచుతూ వుంది. కట్టి విడిచిన తెల్లబిడ్డలాగా కొంగలు కొన్ని సరస మైదానంలో వారి పుడిగు లేచుకు తింటున్నాయి. కాకు, గోర పిట్టలూ, గెడ్డలూ, నత్తగొడ్డా పొలమూ ఆకాశమూ చిల్లులు పడినట్టు అయిస్తున్నాయి. తూచువున ఆకాశం ఇంతింత ఎర్రరంగు పులుము కుంటూ వుంది. దూరంగా చారిమీద తెల్లటి ఉత్తరీయాలా పొగమంచు చుట్టుకుంది.

గూడ వెయ్యడం పూర్తిచేసి, వొక పచ్చగడ్డిమోపు నెత్తిని పెట్టుకుని బరజు పథాను ఇంటికి బయలు దేరాడు, కట్టుకున్న కొల్లాయి గుడ్డ వరిచేసుమీద మంచుబిందువులు తగిలి తడిసిపోయింది. బరజుపథాను ఇంటి గుమ్మంలోకి వచ్చి చూశాడు. వీధి అరుగు మీద హరిమిశ్రా, చుట్టి ఏదో గుసగుసలాడుతున్నాడు. బరజును చూసి మిశ్రాగారన్నారు. “ఏంరా చాబూ, నీకు రాత్రిళ్ళు నిద్రపట్టనట్టుగాది! అవును, వొంటిగాడివి! సొంతంగా చేసుకోక పోతే ఏలా?”

బరజు సొమ్ముల పాక దగ్గర గడ్డిమోపు పడేసివచ్చి అన్నాడు. “ఉదయాన్నే ఎటువచ్చారేమిటి దద్దయ్యా?”

మిశ్రాగారు అన్నారు, “ఒరే, ఈ చకడి నన్ను కూచోనివ్వకుండా వున్నాడు. వేళ్ళవుతాడట! వాటాలు వెయ్యాలట! నేను రాకపోతే వాడికేమీ చేతకాదట! నాకు పనీపాటూ లేదా? రోజూ ఈ వ్యాపారం ఎవడు చేసుకు కూచుంటాడు?”

బరజు బల బలా చూస్తూ అన్నాడు. “ఎవరు వేళ్ళవుతారు దద్దయ్యా? వేళ్ళా గీళ్ళా ఏమిటి? నాకేమీ తెరీదే”

మిశ్రాగారు ఆశ్చర్యపోతూ అన్నారు, “ఆ! నీకేమీ తెరీదూ? ఈ గుంటడు నాతో అబ్బిం చెప్పాడూ? నెలరోజులయింది— ‘దద్దయ్యా గారూ, మీరు రావాలి, మేం వేళ్ళవుతాం. మీరు రాస్తా కూచుని వాటాలు వేసి పెడుమరు కాని’ అంటూ ప్రాణం కొరికేస్తున్నాడు. ‘నువ్వు కుర్రాడివి, వేళ్ళవుతానంటా వేమిటిరా?’ అన్నాను. నా మాట వింటేనా? కాదండీ దద్దయ్యాగారూ’ అంటూ పట్టుపట్టి కూచున్నాడు. ‘బోలెడంత ఖర్చు— ఇష్టం కూతుళ్ళకి పెళ్ళి చేశారు— ఏ మాత్రం ఆస్తని! ఇంత బాదరబంది నేను భరించలేను. నా వొంతు నాకు కేటాయించెయ్యమనండి. కూతుళ్ళ పెళ్ళి ఖర్చు జాబితా ఇమ్మనండి. వాళ్ళదారి వాళ్ళది, నాదారి నాది. బురదలో దిగడమెందుకు? కాళ్ళు కడగడమెందుకు?’

అంటాడు. ఏం చెయ్యమంటావురా బాబూ, తెలతెలవారకండా వచ్చేశాను. ఇప్పుడు వెళ్ళేసరికి ముగ్గులేసి మనుషులు వీధిగుమ్మంలో కూచుని వుంటారు. నాలుగూళ్ళ కేసులు విచారణ చెయ్యాలి. అక్కమైన వాళ్ళ కొంటల్లోని తగువులూ తీర్చాలి. ఈ బెడదలో కిందా మీదా పడుతూ నా సొంత పని ఏదీ కాకండా వుంది. వరిమళ్ళు ఎండిపోతున్నాయి. ఎక్కడ నీరు పెట్టాలో, ఎక్కడ అక్కరలేదో ఎవరు చూస్తారు? ఎవరు చేస్తారు?

దివ్వె ఎగవేస్తే నూనె చేతికి తగులుతుంది. మిశ్రగారు వూరికే తగాయిదాలు విచారణ చేసి సొంతపని తగలేసుకుంటున్నారా? నోటితో అనేకారు, అంతే. కేసులు విచారణ చెయ్యనీ, తగవులు తీర్చనీ- ఎక్కడా మిశ్రగారి చెయ్యి తడికాకండాపోదు.

బరజు నవ్వుతూ అన్నాడు. “ఈ పాటి పనికోసం పనీపాటూ మానిపించి మిమ్మల్ని లాక్కువచ్చి కూచో పెట్టాడు. వేర్లవడం, వాటాలు వేసుకోవడం- ఇదొక పెద్ద పనా? మీరు వెళ్ళండి- తెలియని కుర్రాడు వీడు, వీడిమాటమీద-”

“ఆ సంగతి మరి చెప్పకురా బాబూ! ఎంత చెప్పినా విన్నాడా ఏమన్నానా? ‘తండ్రీ తరవాత తండ్రంతవారు మీరు. మీరు రాకపోతే నేనేమీ చెయ్యలేను’ అంటూ వొకటే పాట.”

బరజు అన్నాడు. “మంచిదే ఎవరు కాదన్నారు? అలా అని ఈ మాత్రందానికి ఇన్నిసనులు మీవి పాడుకోసి ఇలా లాక్కువచ్చాడు!”

మిశ్రగారు లేచిపోయి. గావంచతో కాళ్ళు దులుపుకుని అన్నారు. “ఆఁ, పిలుచుకు వచ్చాడు. పిలిచినంత మాత్రాన తప్పేముంది? దాని కోసంకాదు కాని- ఏంరా చకడీ.- ఏడీ ఎటు వుడాయించాడు? చూశావా, ఇక్కడ వాడిసంగతి మాట్లాడుతున్నాం. వాడెవో వెళ్ళిపోయాడు!”

అన్న రావడం చూసి, చకడి ముందే ఎంతసేపయో జారి పోయాడు. అతడి మనస్సు దొంగాడి మనస్సులా వుంది. మిశ్రగారు

లోపల్లోపల చకడిమీద కారాలూ మిరియాలూ నూరుతూ ఇంటికి వెళ్ళి
పోయారు. ఎంత చెడ్డ గుంటదో చూడండి. ఊరికే తగుమనిషిని బైట
పెట్టేశాడు!

బరజుకి ఇవాళ బాగా తెలిసిపోయింది. చకడి వేళ్లవడం కోసం
పట్టుబడుతున్నాడు. “సరే, నువ్వు ఎలా ఈ ఇల్లు విరిచేసి రెండుముక్కలు
చేస్తావో చూస్తాను! బరజు పథాను వున్నంతకాలం ఎంతమాత్రం ఈ
సంగతి జరగదు.”

చకడిని పిలిచి చిరునవ్వు నవ్వుతూ అన్నాడు బరజు, “ఏంరా
చకడీ, వేళ్లు కావడానికి పై నించి ఇంతమంది తగుమనుషుల్ని పిలు
స్తున్నా వెందుకురా? మన ఆస్తి మనం పంచుకుంటాం, తగు మనుషులు
వచ్చి దాన్నేమయినా అధికం చేస్తారా ఏమిటి? - సరే, వేర్లుకావడానికి
ఎందుకీంత ఇదవుతున్నావో చెప్పు?” నెలల తరబడి నేరమణి చకడిని
తరిగిచు చేసింది, నూరిపోసింది. హరిమిశ్రకూడా ఎన్నో విధాల
వూదాడు. అంత చేతకానివాడా తాను! చకడి బాగా ధైర్యం తెచ్చు
కున్నాడు. ధటిగా అన్నాడు- “వేళ్లు కానా మరి! ఇంటిరాబడి ఎక్క
ణ్నుంచి ఏం వచ్చినా అంతా మీకిందే ఖర్చవుతూ వుంది. రెండేసి
పెళ్ళిళ్ళు, ఇంతమంది మనుషుల ఖర్చు- ఇంత బాదరబుది నేను భరించ
లేను.”

బరజు నిచ్చెరపోయాడు. ఇప్పటిదాకా అన్న ఎదట తలఎత్తి
పిసరంత మాటాడి ఎరగని చకడినోట ఇవాళ ఈ మాటలు బైటకి
వస్తున్నాయి! కాదు కాదు, వీడు చకడి కాడు. చకడి వేషంలో ఇంకెవరో
నుంచుని మాటాడుతున్నారు.

బరజు అన్నాడు, “మంచిదే, అయితే వేర్లు కావడమే నీ ఉద్దేశ
మన్నమాట! నా ఉద్దేశమేమిదో తెలుసా? నా ఉద్దేశం వేర్లు కావడం.
ఈ ఇల్లు, వాగీరీ, పొలమూ, గొడ్డూగోదా ఏదీ వాటాలు కాకూడదని.

అచ్చా, ఉద్దేశమూ, నా ఉద్దేశమూ రెండూ ఎలా జరుగుతాయి? చెప్పు చూద్దాం!” బరజు చకడికేసి చూసి నవ్వాడు.

చకడికి అర్థం కాలేదు; మొహం వేలవేసి అన్నాడు, “నాకి అర్థం దిద్దం మాటలు తెలీవు. అన్నీ సంగోరు * సంగోరు చేసేస్తే తెగి పోతుంది. ఇంత రాద్ధాంత మెందుకని!”

బరజు అన్నాడు, “సంగోరు సంగోరు కాదనే కదూ, నేనంటున్నది! అన్నీ అలాగే వుంటాయి.”

చకడి చికాకుపడుతూ అన్నాడు, “చెపుతున్నాను కదూ, నేను కలిసివుండలేను.”

“నేను వద్దంటున్నానా ఏమిటి? - వేర్లుకి వేర్లు అవుదాం, అస్తి మాత్రం అలాగే వుంచుదాం - అలా అయితే నీ ఉద్దేశం, నా ఉద్దేశం - ఇద్దరి ఉద్దేశాలూ నెరవేరుతాయి.”

“ఇలా అర్థదిద్దంగా చెపితే తెలుసుకోలేను. హారా, సున్నాల పెళ్ళిళ్ళు ఖర్చులూ, తక్కిన ఖర్చులూ అన్నీ లెక్కలు చెప్పేసి, అన్నీ సంగోరు సంగోరు చేసెయ్యాలి.”

హారా, సున్నాల పెళ్ళి ఖర్చు మాట చెప్పినప్పుడు చకడి గొంతుక తడబడింది - అతడు దగ్గాడు.

బరజు నవ్వుతూ అన్నాడు, “కాదురా దద్దమ్మా, హారా సున్నాల పెళ్ళి లెక్కలు వేరే ఎవరు చెపుతారా? హారా, సున్నా పెళ్ళాదారు. వాళ్ళ పెళ్ళిళ్ళనాటి ఖర్చు వెచ్చాలు ఇవాళ అన్నదమ్ముల సంసకంలో మనం లెక్క వేసుకు కూచుంటాం. ఇలాంటి బుద్ధిమంతులమా మనం! ఎందుకూ? నేను చెపుతున్నాను కదూ, అస్తి వాటాలు కాదు. ఇంటిలో గోడ లేవదు, మనం వేర్లయిపోదాం - ఈ ఇల్లా వాకిలీ నీది. పొలమూ పెరడూ,

---

* సగం

సందా, ఎల్లా, ఆవులూ, చెట్లూ, చేమలూ — అన్నీ నీవే. నాకెందుకు చెప్పు. మరి వొక్క కూతురుంది; మోతీ — ఎక్కడో ఒకదగ్గర ముడి పెట్టేస్తే సరిపోతుంది. దామ మగ కుర్రాడు — ఎక్కడయినా, కూలి చేసుకుని వాడి పొట్ట వాడు ముసుకుంటాడు. మేం ఇద్దరం మనుషులం బతకలేమా ?” బరజు చకడి మొహం చూసి నవ్వాడు.

చకడి నోటమాట పెగలలేదు. అన్నకేసి బలబలాచూస్తూ గుటకలు మింగుతున్నాడరచు. ఎన్నాళ్ళయో బరజుని తాను ఎరగనే ఎరగనట్టు నుంచున్నాడు. అతడి నోట అప్రయత్నంగా వచ్చేసింది—“ఆఁ, ఏమిటి ?”

బరజు అన్నాడు, “అంతకాలేదూ ? అస్తి వంతులు కాదు — మనం వేళ్లయిపోదాం. అంతా నీదే. ఇల్లూ, వాకిరీ, పొలమూ, పెరడూ, గొడ్డూ గోదా, విన్ని వున్నాయో అన్నీ నీవే. నేను పెళ్లాం పిల్లల్ని తీసుకుని ఇంట్లోంచి వెళ్ళిపోతాను, తెలిసిందా ?” బరజు నవ్వాడు.

చకడి నవ్వలేదు, ఏడవనూ లేదు. బలబలాచూస్తూ నుంచున్నాడు. బరజుకేసి చూస్తున్నాడో, మరెటు చూస్తున్నాడో తనకే తెలియదు. ఒక సారి “ఊహూఁ” అనేసి మాత్రం పూరుకున్నాడు.

బరజు అన్నాడు “తెలిసిందా ? - రేపు మోతీనీ, దామానీ, వాళ్ళ అమ్మనీ తీసుకుని ఇంట్లోంచి నేను వెళ్ళిపోతాను. అస్తి పాస్తులన్నీ నీవే.”

చకడి మరేమీ అనలేదు. మరోసారి “ఊహూఁ” అనే అన్నాడు.

ఈ “ఊహూఁ” అతడి నోటిలోంచి కాదు, హృదయంలోంచి వచ్చింది. ఈ “ఊహూఁ”లో నేత్రమణి తాలూకు జబ్బిస్తే కలవలేదు. మిశ్రగారి చాకచక్యం చేరలేదు. మచ్చా, మరకా లేని నిర్మలమైన “ఊహూఁ” అది.

ఇంట్లోకి వెళ్ళి ముసే ముసే నవ్వులు నవ్వుతూ భార్యతో అన్నాడు బరజు, “ఇదిగో, అవాళ అంత ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పావు. ఇవాళ నిజంగా

దాని అవసరం వచ్చింది. ఇంట్లోంచి వెళ్ళిపోవాలి మనం ఆస్తీ, ఇల్లు, వాకిలీ అన్నీ వొదిలిపెట్టేయ్యాలి. ఏం, చెయ్యగలవా ?”

పెద్దకోడలు మొదట నమ్మలేకపోయింది. అంది, “ఆఁ, అబద్ధం.”

బరజు అన్నాడు, “నీతో ఆబద్ధమాడతానా ?”

బరజు ఎక్కడ అబద్ధమాడాడని, భార్యదగ్గర అబద్ధమాడతాడు ?

అయినా పెద్దకోడలికి అదేదో అసందర్భంలా అనిపించింది. అంచేత ఎగతాళిచేస్తూ అంది, “ఇల్లు వొదిలేసి ఎలా వెళ్ళిపోతామండీ ?— ఎక్కడ వుంటాం ?”

బరజు నవ్వుతూ అన్నాడు, “ఎక్కడ వుంటామా ? ఎక్కడ వుండేదీ ఎవరయినా ముందే తీరీచేసి పెట్టుకుంటారా ?”

“మరి, తీరీలేమీ తీకాణాలేదు, దెయ్యం పట్టినట్టు ఇంట్లోంచి వెళ్ళి పోతారా ?— ఇదేమిటండీ ?”

బరజు నవ్వుతూ అన్నాడు. “రేపు ఉదయమే వెళ్ళిపోతాను. నువ్వు వచ్చేట్టువుంటే ఇవాళనుంచీ సిద్ధపడు. తెలిసిందా ?”

పెద్దకోడలు ఇక చేసేదేముంది ? “సరే, కానివ్వండి; ఏమిటేమిటి కూడా పట్టుకు వెళ్ళాలో చెప్పండి. మూటకట్టి పెడతాను.”

“చిన్న పిల్లపిల్లకానీ చిల్లగవ్వకానీ, పీల్లేదు. ఊరికే అవసరమయిన పాతగుడ్డలు వొకటో రెండో మూటకట్టు. అంతే.”

“మరి కంచా... గిన్నెలో ?”

“ఏమీ వద్దు. మరొకమూట, ఇంటి కబురు పట్టుకు వెళ్ళి పీథీ వాగా దందోరా వెయ్యకు.”

భార్య అంది, “ఆఁ, నాకు వట్టింది బాధ !”

ఛకడి వెళ్ళి అన్ని సంగతులూ నేత్రపక్షితో చెప్పాడు.

“అమ్మయ్యా, పిసరంత మాటకీ కలికత్తా పోవయ్యా ! ఇంతమాత్రానికే అందరూ అడిలిపోతారా ఏమిటి? ఏం జడిపిస్తున్నాడూ ? ఇల్లూ వాకిలీ

వాడిలేసి ఎంతమందో ఇలా వెళ్ళిపోయారు : మరి, ఇతగాడు వెళ్ళిపోతాడు ? మంద మందంతా పడి ఎక్కడ వున్నదీ నొల్లదు తినేస్తున్నారు. సర్వనాశనం చేస్తున్నారు. తిరిగి ఎవడికి భయపెడుతున్నారట ! వెళ్ళిపో ! నువ్వు పోతే నీ వెనకాల అందరూ మెంటబడతారా ఏమిటి ? ఓయమ్మా ! ఎంత భయపెడుతున్నాడే !”

నేత్రమణి చకడి మీద విసుక్కుంటూ అంది. “ఆచారి మొహమా నువ్వానూ ! దొంగలా వెళ్ళిపోవచ్చా * వెంటకట ! అనలేకపోయావా, వెళ్ళితే వెళ్ళు అని ! ఈ చూటకే భయపడిపోతారా ? మగాడిలాగ జవాబు చెప్పడం మానేసి, దొంగలా వెళ్ళిపోవచ్చాడు !- ఆచారి సత్తెప్పా, నువ్వే చెడగొడుతున్నావు !”

“అదేమిటే అలా అంటావా ?- వూడు. ఉదయం కదూ ఎటో వెళతారు ! ఎలా వెళతాడో వెళ్ళనీ- మనం గమ్మని వూరుకుంటే సరి.”

నేత్రమణి అంది, “ఆఁ, అంతే !”

పక్కగదిలో బరజుకి చిన్నకోడలు చూట వినిపించింది “అనలేక పోయావా, వెళ్ళితే వెళ్ళు” అని.

12

ప్రతీదినం రాగే మర్నాడు తెల్లవారింది. తెల్లవారు జామున ఎంతో చీకటి వుందనగా బరజు లేచాడు, చకడిని లేపాడు. ఇల్లూ వాకిలీ, పొలమూ పెరడూ, గొడ్డూ గోదా- ఎక్కడ ఉలవల విత్తనాలున్నాయో- ఎక్కడ వరి విత్తనాలున్నాయో, అన్నీ విడచురచి చెప్పాడు. ఏమంత ఆస్తని, గంటలో తెమిలిపోయింది.

బరజు అన్నాడు, “ఏం, అన్నీ తెలుసుకున్నావా? ఇక వేళ్లు కావడమేనా- ఏమిటి?”

చకడి అన్నాడు: “ఊ- ఎందుకూ. సగం సగం పంచేసుకుంటే-”

“లేదురా చకడి, నేనేమీ విచారిస్తున్నా ననుకుంటున్నావా ఏమిటి? ఈ ఆస్తీ వాటాలు వెయ్యవద్దని అయ్య చెప్పిపోయాడు కదూ,”

“కానీండి, ఏం చేస్తారో చెయ్యండి. దీనికి ఎవరేం చేస్తారు?” చకడికి చికాకు వేసింది?

బరజు గదిలోకి వెళ్లి చూశాడు. బార్య పిడతలూ, గిడతలూ బుట్టలూ గిట్టలూ ఎన్నో అన్ని మూట కడుతూ వుకది.

బరజు అడిగాడు. “ఇదేమిటి ఈ కార్తానా?”

“కూడా పట్టుకు వెళ్ళవద్దా?”

“ఇవన్నీ కట్టమని ఎవడు చెప్పాడు? కంచాలూ, గింజాలూ ఏవీ పట్టుకోవద్దని చెప్పాను కదూ! పిడతలూ గిడతలు ఎందుకు మూట కడుతున్నావు చెప్పు?”

భార్య బుంగలా మొహం పెట్టుకుని అంది, “మరేం, నేను కొని పెట్టుకున్నానివి”

“తీసెయ్యి, తీసెయ్యి—కొని పెట్టుకున్నాను! అన్నీ తీసి పెట్టెయ్యి. బట్టలూ గిట్టలూ ఏవి మాటగడతావో చిన్న కోడలికి చూపించి మరి కట్టు.”

పెద్దకోడలు భర్త మొహం చూసింది. భర్త నవ్వాడు. ఒకరి నొకిడు అర్థం చేసుకున్నారు. మాటా లేదు. మంతి లేదు.

పెద్దకోడలు ఎవరితోనూ ఏమీ చెప్పలేదు. బరజు ఇల్లు వొడిచి వెళ్ళిపోతున్నాడని లిప్తిలో గుప్పమంది. ఊరంతా పాకిపోయింది. శారదమ్మా, బోడిపండా ఆవిడా, నెత్తరమ్మా, శోభమ్మా—ఎంతో అంతమంది అమ్మలక్కలు వచ్చి పడానుగారి ఇంట్లో మూగిపోయారు. ఒకరి చేతిలో పలువోముపుల్ల వుంటే, వొకరి చేతిలో పసుపుముద్దు. ఒకరి చేతిలో నూనె గిన్నె వుంటే, వొకరి చేతిలో అరిటాకు చుట్టిన సగం కాలిన పొగాకుచుట్ట. “అవ్వ, ఇదేమిటోవిడ! ఇల్లు వొదిలేసి పారిపోతారా? దొంగలికి ఛయ పడి కుండ పెంకులో తిన్నట్టుంది. ఎందుకని! అర్థం చేసు కుంటే ఏం పుట్టి మునిగిపోయింది! అన్నదమ్ము లిద్దరికీ పడలేదు. వొక్క దగ్గిర వుండకపోతే పోయింది—ఇలా లోకంమీద వుందా లేదా? అందరి ఇళ్ళల్లోనూ వున్నదే ఇది—మరి ఈ సింగినాద మెక్కడా చూడలేదు. అన్నదమ్ముల్లో వొకడు ఇల్లా వాకిరి వొదిలేసి వెళ్ళిపోతాడా?”

వీధిగుమ్మంలో జడూ, విధియా, ధరమా, మగుడోయా — ఎంత మందో వచ్చి మూగిపోయారు. విధియా గావంచా చెంగుతో కళ్ళు తుడుచుకుంటూ అన్నాడు, “బరజుభాయి ఎంతనుకుంటే అంతే, అది మార్చడం బ్రహ్మతరింకాదు. అది గడు రుక్కుణారథం, వెసక్కి తిరగడ ముండదు.”

ధరుముదాసు అన్నాడు. “ఆఁ, బరజుభాయి మనల్ని వాచితేసి ఎల్లిపోతాడూ! అంత మీద మీద పడుందా ఏటి?”

జదు నవ్వుతూ అన్నాడు. “మరేంచేస్తావు ధరమా, చెప్పరా!”

“ఏటిసేస్తానా? ఏం ఆయనెత్తే నానూ అటే ఎత్తాను, అతనే ఇంత ఆత్మ వాచితేసి ఎల్లిపోనాడు. నా జమీందారీ ఏటన్నా సెక్కిపోతాడా ఏటి!”

మగా అన్నాడు, “చెడిపోవడం మాటంటున్నావేమిటి ధరమా, ఈ వూళ్ళోవుంటే మరి లాభమేమిటి చెప్పు? ముసిలి పదాసు కళ్ళు మూసేశాడు. బరజుభాయి ఇల్లు వాదిలీ; వూరు వాదిలీ వెళ్ళిపోయామి. మనమే ఇక్కడ వుట్టికట్టుకు నారేగుతామా? మనం వుండమూ వుత్తదే ఇక.”

ధరుముదాసు అన్నాడు. “ఆఁ, చారికే అనేస్తే అయిపోతాడా? మనం ఇంతమందిమి వుండగా, ఆరు వొక్కరూ ఇల్లిడిసి పెట్టి ఎల్లి పోతారా? మనం కూకుడుండి సూత్తా వూరుకుంటామా?”

జదదళెయి వంక నవ్వు నవ్వుతూ అన్నాడు. “నువ్వు వూడబొడి సేస్తావు! మీరా ధరమా చెప్పవేం?”

“ఎందుకూ, మీరు ముస్సూరూ ఇక్కడే కూకోండి. మిట్టకాయతో ఇంటి అస్తంతా ఆయనకారికి పంచిపెట్టేస్తాను. ఆఁ, చకడిపదాను మన మాట తప్పిపోతాడా ఏటి? — వొక్క మాటంటే శాన — సూత్తుండండి. సంగోరువాటా ఇచ్చేసేదాకా రాపిరాడదు. ఆఁ- మరెవరో అనుకున్నారా ఏటి—ఈడు ధరుముదాసు!”

నిధియా అన్నాడు. “ఒరే చారికే ఎందుకురా ఈ ప్రకడంపు! అతడు మీరు వల్లకాదని చెప్పి, ఖుసీగా, ఇల్లూ వాకిలీ వాచితేసి వెళు తున్నాడు. నువ్వు వాటాలు వేసి ఇంత పొడిచేస్తావు!”

• సంతోషంగా

“అఁ, పూరికే తేరగా పడుందా ఏటి? ఇట్లా వాకిలీ వాదిలేసి
ఎప్పుడో తాడు—మనమంతా ఇక్కడ దెయ్యాలిమా కూకున్నాం!”

“గోపాలపురం మొండి అని వీళ్ళనే అంటారు.”

“ఈన మా తగుమనిసి!”

నిధియా ఏదో చెప్పబోయాడు. జరుచుకొని అట్టవచ్చాడు—
“ఊరుకో, వుత్తనే ఎంచుకో రభస!”

బరజు చూశాడు, ఊరంతా సంతలా వుంది. ఏది ఏమయినా సరే—
అతడు వెళ్ళి తీరాలి. తమ్ముడి నోట వేళ్ళయే మాట విన్నాక, హారా,
సున్నాల పెళ్ళి బర్సులు లెక్క చెప్పాలన్నాక—వెనకటి మాటలు. పెసలు
మట్టింపడం, బెల్లం అమ్మేయడం — వొక్కొక్కటే అన్నీ జ్ఞాపకం
వచ్చాయి. ఊహలూ, మరి పొసగదు.

ఇంటిమీద మమత మధ్య మధ్య పీకుతూ వుండేది, కాని వేళ్ళ
కావడానికి ఒకటి ఎన్నాళ్ళమో తయారవుతున్నాడని తెలియగానే తాను
మనసులో అనుకున్నాడు. “ఊహలూ, మరి లాభంలేదు.”

చిన్నకోడలు అన్నమాట జ్ఞాపకం వచ్చింది. “అనలేకపోయావా
వెళితే వెళ్ళు అని—ఊహలూ, ఈ కొంపలో మరి ఉండకూడదు”

బరజు వెళ్ళి భార్యతో అన్నాడు, “లే, ఇక బయల్దేరు.”

ఊరిలో ఆడంగులు పెద్దకోడల్ని వంద ప్రశ్నలు వేసి ఊహించ
నివ్వడం లేదు. “పెద్దకోడలా, ఇదేమిటమ్మా. మొగుడుచాటు ఇట్లాంది.
పీడివాడా ఎలా తిరుగుతావమ్మా, ఏ ఊళ్లోవిన్నాం చెప్పు. ఇలాగ? ఏం,
బరజుతో చెప్పలేక పోయావా, వాస్తవి?”

పెద్దకోడలు నవ్వింది. “నేను వాస్తవంలే ఎవరైనా వింటేనా?”

శోభమ్మక్క అంది “ఆడబిడ్డవి నువ్వు, నాలుగు డిక్కులా ఎలా
తిరుగుతావేమిటి? చెత్తాంటి కూతురువి. మంగల కులమా, మూలగ
కులమా!”

శారదమ్మ అంది, “ఒలే నువ్వి, ఎందునా పొందని మాట అంటున్నావు నువ్వు. పెళ్లికూతురు సంపాది వెళుతుంది, దారిలో లెమ్మన్నా రట! ఈ రోజుల్లో గొప్ప గొప్పవాళ్ళ ఇంటిపడుచులు వీధుల్లో తిరుగుతున్నారు. మరి పెద్దకోడలు చైతీకి వెళితే పాపం పట్టుకుంటుంది!”

చిన్నకోడలా బోడిపండా ఆవిడా చకడి పడకగదిలో కూచుని గుసగుసలూ, నవ్వులూ, కేరింతలూ సాగిస్తున్నారు.

“ఊ, మరి ఆలస్యం చెయ్యక,” అంటూ. బట్టలమూట చంకని పెట్టుకుని, తలకి గావంచా చుట్టుకుని, మూడు మూళ్ళ చేపాక కర్ర చేతో పట్టుకుని వీధిగుమ్మం దాటి వచ్చేశాడు బరజు. అతడి వెనక పెద్దకోడలు అడ్డాలో పిల్లాడి చంకని ఎత్తుకుని - మోతి చెయ్యి పట్టుకుని. మూరి ఆడంగులతో నవ్వులూ, మాట్లాడుతూ చైతీకి వచ్చేసింది. ఇంకా నిండా పెట్టే బేడా, చండా మండా, కొయగూరమడి, మిరపతో చెట్టూ చేమా—దేనినీ చూసింది కాదామె. దేనిమీదా మరుత నిలిచి. కాదు—అడది, ధన్యురాలామె!

మగా, నెతరా, చందరా, ధరమా—యావన్మంది వొక్కపై బరజుని మళ్ళించడానికి పూనుకున్నారు. జడు అన్నాడు. “ఉత్తమాటలు, బ్రహ్మా, విష్ణు, మహేశ్వరుడూ—ఎవ్వరూ మళ్ళించలేరు గాక మళ్ళించలేరు. కష్టకర్ర విరిగిపోతుంది కాని వొంగడు. బరజు భాయి ఏ పనిలో వేలుపెట్టాడో ఆ పని నెరవేరినట్టు భగవంతుడు అనుగ్రహించనీ. ఇంతే మీరు కోరవలసింది. అంతేకాని, జరగని పనికి ఎందుకు పెనుగులాడతారు”

“అడవిలో అజగరంలాగ శరీరం కర్మఫలమగుభవిస్తుంది. ఈ శరీరం కర్మఫల మనుభవించక తీరదు.” అయితే బరజుభాయి ఈ శరీరం లక్ష్యపెడతాడా ఏమన్నానా?—

నిధియా అందుకన్నాడు, ఒక తికాణాస్థలమని వుంటేనా, ఇదిగో
ఫలానాచోటికి వెళతాడు అని అనుకోడానికి?”

జదు అన్నాడు, “లోకమంతా బరజుభాయి ఇట్లే. అతడికోసం,
విచారమెందుకంటా! సౌతకొంప విడిచి పెట్టెయ్యగలవాడికి, ఇక
లోపమేముంటుందీ? తిండి తిప్పల చింత ఏముంటుందీ?

“అహారంరో మంచి చెడ్డా లేదు.

ఎక్కడ ఏది దొరికితే అదే మంచిది!”

బరజుభాయి నవ్వుమొహంతో చేపాటికర్ర చేతో పట్టుకుని బైటికి
వచ్చేశాడు. వెనక తన ఇల్లాలు మోత చెయ్యిపట్టుకుని, చిన్నకొడుకు
దామాని ఎత్తుకుని వెనకకి మెల్లిమెల్లిగా నుస్తూ, ఊరి అమ్మలక్కలకేసి
నవ్వుతూ, తలనానా నడిచి పోతూవుంది.

బరజు జడునిచూసి అన్నాడు, “జదుభాయి, ఈవూరి సంగతి
నీమీద పడింది.”

జదుభాయి నవ్వుతూ అన్నాడు, “ఒంటిగాడ్చి అంతా భరించ
గలనా?”

“మళ్ళీ అదేమాటా? — వొంటిగాడివా నువ్వు? ఇదిగో, నేను
వొంటిగాడ్చా?”

జదుదళెయికి జ్ఞాపకం వచ్చింది.

“చేసేవాడ్డ నేనేనోయి చేయించేవాడ్డ నేనేనోయి నన్నొకడ్డ
తప్పించేస్తే వేరేగతి లేనేలేదోయి.”

కాదు, జదు వొంటిగాడు కాదు — మరొకడు రనదగ్గర వున్నాడు —
బరజు ఇవాళ వొంటరిగా ఇంటినుండి బైటదేరలేదు. మరొకడు అతణ్ణి
అంటి పెట్టుకు నడుస్తున్నాడు — అతడికి పరవా ఏమిటి? భయం దేనికి?
జదు కళ్ళు తడుచుకున్నాడు.

ధరమా, నిధియా, మగా, నెతరా — అందరితోనూ బరజు చెప్పాడు. “సోదరులారా, వుండండి. విచారం చేసికి? అన్నిటికీ ఆ వొక్కడే వున్నాడు. నేను ఎక్కడవున్నా మీ సంగతి ముందు తలుస్తాను, ముందు కనుక్కుంటాను.”

బరజు మొహంచూసి ఇవాళ యావన్మందికీ భక్తిభావం కలిగింది. ఎంతమందో ఏమేమో అనాలనుకున్నారు. ఎన్నో ఊహలల్లుకు కూచున్నారు. కాని ఎవ్వరినోటా మాట పెగల్లేదు — గొర్రెలమందలాగ అంతమందీ వెనక నడుచుకు వెళ్ళారు.

హారాతల్లి అయిన టి కోడలు! అంతమంది వూళ్లో మగాళ్ళు! ఏంచేస్తుంది? బాగా ముసుగు లాగేసుకుని, చంకలో పిల్లాచి పెట్టుకుని, పైటచెంగు కొసా, కూతురిచెయ్యా కలిపి పట్టుకుని నడుస్తావుంది. ఊరికి కొత్తగావచ్చిన కోడల్ల సగం గుమ్మాలతెరిచి, తలుపుల చాటునుండి తొంగి తొంగి బలబలా చూస్తున్నారు. చిన్నకుర్రాళ్ళూ, అమ్మాయిలూ గడపలమీద మూగి, మోతినీ, దామానీ కన్నుగీటి పైగ చేస్తున్నారు. జబ్బుతోనూ, పస్తుతోనూ కాళ్ళాచేతులూ ఈనెప్పుల్లా వున్న ముసిలిషదా నొకడు అరుగుమీద కూచుని అంటున్నాడు. “ఒరే, ఏమిటిరా! — ఈ వూరిలోంచి ధర్మం లేచిపోయిందా ఏమిటిరా!”

బరజుపదాను వూరిలో పెద్దపెద్ద వాళ్ళని చూసి, వొక్కొక్క సమస్కారంచేసి, ఎప్పటిలాగ తలవొంచుకు నడిచిపోతున్నాడు. చేనికీ పరవాలేనట్టు, ఏదో ఎక్కడో బంగారం ముద్ద దొరికినట్టు, ఇవాళే కోటీశ్వరుడయిపోతున్నట్టు పరిగెడుతున్నాడు.

ఊరి సరిహద్దుదగ్గర అందరినీ మళ్ళించి, నవ్వుతూ అందరి వీపులూ తట్టి, బరజుపదాను నడిచిపోతున్నాడు. సొలాల్లో వొకడు నీళ్ళు తోడుతూవుంటే, వొకడు కలుపు తీస్తున్నాడు, వొకడు గడ్డి కోస్తున్నాడు — తుకిడీకి తుకిడీ నల్లనల్లటి జంతువులు లేచి పరుగెత్తాయి — వొకడు తల

వంచి మొక్కాడు, వొకడు చేతులు జోడించాడు. వొకడు కళ్ళుతుడుచు కున్నాడు. వొకడు ముక్కుతుడుచుకుని టసీమని నిలబడ్డాడు. బరజు వొకటికి నమస్కారం చేశాడు. ఒకటి దీవించాడు అందరితోనూ నవ్వుతూ మాట్లాడాడు.

బరజు పథాను మూడుమూళ్ళ కొక అంగవేస్తూ నడుస్తున్నాడు; భార్య వెనకనించి పిలిచింది. “మీరు గబగబా నడిస్తే మోతీ నడవ లేకుండా వుంది.”

బరజు వెనక్కి చూశాడు. నవ్వుతూ అన్నాడు. “నీమూట చెప్పు, మోతీ మీద ఎందుకు నింద మోపుతున్నావు? — సరే, వచ్చినప్పుడు చిన్నకోడలుతో చెప్పివచ్చావు కదూ : ఏడీ ఛకడి ఎక్కడా కనపడలేదు నాకు !”

“ఊరి, చిన్నకోడలుతో చెప్పాను, కాని నా మొహంకేసీ చూడ లేదామె. మాట్లాడలేదు. మరి నేనేం చేసేది ?”

వెనకనించి ఎవరో వగర్చుకుంటూ వరుగెత్తుకు వస్తున్నట్టు అనిపించింది బరజుకి. వెనకతిరిగి చూశాడతడు.

“ఏంరా గౌరా, నువ్వెక్కడికీరా ?”

హరిపురం గౌరాంగళేణ బరజుపథానుకి సచ్చిన స్నేహితుడు. బరజుభాయి అంటే అతడు ప్రాణం పెడతాడు. తగువుయీ, జగదాలూ, మంచీచెడ్డూ ఏదయినాసరే, బరజుభాయిని పిలవందే వాడిలేవాడు కాదు. వారం పది దినాలకొకసారి బరజుభాయి కొకదండం పారేసి వెళితేకాని అతడి మనస్సు కుదుటపడేదికాదు. వచ్చేటప్పుడు పుంజెడు వంగపిందెలో, రెండు ముళ్ళ దోసకాయలో పట్టుకొచ్చేవాడు. బరజుభాయి దగ్గరకూచుని వొక గంట మాటామంతి ఆడేవాడు. తరవాత ఇంటికి వెళ్లేవాడు.

గౌరంగ అన్నాడు “మీ ఇంటి దగ్గరనుంచే తిన్నగా* వస్తున్నాను.”

గౌరాంగుడి కళ్ళు రెండూ బాగా వాచి ఎర్రగా వున్నాయి. మాటలు బరువుగా వస్తున్నాయి. మార్లాడలేక పోతున్నాడు. నోరు తొట్టుకుంటూ వుంది.

“బరజుభాయి, నాదొకమాట మన్నించాలి.”

బరజు గౌరంగకేసి చూసి అన్నాడు, “ఏమిటామాట?”

“మన్నిస్తానంటే చెపుతాను.”

“అరే, ఏమిటో చెప్పవే?”

“ఉహూఁ, నువ్వు ముందు చెప్పు, మన్నిస్తావా?”

బరజు తత్వం గౌరాకి వాగా తెలుసు. మొదటే అతణ్ణి వొప్పించక పోతే నెగ్గడం కష్టం. ఒకసారి అతడు ‘ఊఁ’ అనేస్తే తరవాత పరవా లేదు. గౌరా చిన్న పిల్లాడిలాగ నూరాము చేశాడు, “ఉహూఁ, నువ్వు ముందు చెప్పు, మన్నిస్తావుకదా !

బరజు చాలలేకపోయాడు. చివరికి అన్నాడు, “అరే. నేనేం హరిశ్చంద్ర మహారాజుని కనకనా, ఏదంటే అది చెయ్యడానికి ? సరే, ఏమిటో చెప్పు — చేస్తాను.”

గౌరా ఖుసీ అయిపోయి అన్నాడు, — ‘మా ఇంట్లో ముందు వొక నాలుగురోజులు మీరు వుండాలి. బరజుభాయి, తరవాత నీ ఇష్టం ఎటయినా వెళుదురుకాని, వొక నాలుగు రోజులు — బరజుభాయి, నాలుగు రోజులికి వొక పూట దాటదు.”

బరజు అన్నాడు, “గౌరా, నేనొకమాట చెపుతాను—”

“నేను మరేమాటా వినను — నువ్వు మాట ఇచ్చావు, మన్నిస్తే మన్నించు, మానేస్తే మానెయ్యి.”

---

* సరాసరి.

గౌర చిన్నపిల్లాడిమల్ల వెక్కివెక్కి ఏడ్చాడు. మరి మాట్లాడలేక పోయాడు.

బరజు చూశాడు. లాభంలేదిక, భార్యతో అన్నాడు. “పద. ఇదిగో ఈదారే వాళ్ళవూరికి వెళ్ళాలి — వెళ్ళకపోతే తప్పదు.”

ఛకడి అన్న దగ్గర ఆ ఆస్తిపాస్తులు విన్నాక, ఉదయాన్నే చీకటితో నాగపురం సంతకీ వెళ్ళిపోయాడు. ఆ నిజంగా ఆస్తి పాస్తులు వాదిలేసి వెళ్ళిపోతారూ; నేత్రమణి చెప్పింది, హరిమిత్ర చెప్పారు అబ్బే. ఎవరయినా ఇలా వెళ్ళిపోతారా? నిజానికి వొక అన్నదమ్ముడు ఇల్లు వాదిలి వెళ్ళిపోవడం ఎక్కడయినా వుందా? ఛకడి ఎంతో బుర్ర చించుకున్నాడు. లేకేం, లోకంలో ఇలాచూడా వుంది. రాములవారు రాజు కాకుండా రాజ్యం వాదిలి వెళ్ళిపోయారు. భరతుడికి రాజ్యమిచ్చేశారు, నిజమే, కాని ఆ కాలం సంగతివేరు. తమ్ముడిగొంతుక అన్న కోసేస్తున్నాడిప్పుడు. ఇదుగో నిన్నగాక మొన్న, అంత పెద్ద జమీందారు. పినరంత ఆస్తి కోసం అన్నదమ్ముణ్ణి భార్య పిల్లలు యావన్మందినీ కలిసి ఒక్కరాత్రిలో నరికి పారేశాడు. ఈ రోజుల్లో ఏ అన్న తమ్ముడికోసం ఆస్తిపాస్తులు వాదిలేసి వెళ్ళిపోతాడు, నేత్రమణి చెప్పినట్టు అంతా వూరికే బెదిరించడం కాని!

ఐతే అన్న అంటే ఎలాటిమనిషో ఛకడి ఇవాళదాకా బాగా తెలుసు కోలేకపోయాడు. “ఒక్కమనిషి — ఏమో ఏంచేస్తాడో!”

ఛకడికి దినుసు ఖరీదు చెయ్యడం మీద మనస్సులేదు — బుర్రలో ఇదే ఆలోచన?

ఉచ్చవా బారికి వచ్చినంతలో చెప్పాడు. “బరజు ఇల్లు వాదిలేసి పెళ్ళం పిల్లలతో వెళ్ళిపోయాడు.”

వినడంతోనే చకడి గతుక్కుమనిపోయాడు. నిజంగా అన్నీ వాడిలేసి వెళ్ళిపోయాడా? ఏమిటి?— మరి రామా? వదినె ఎలా వెళ్ళింది? మోతీ, దామా ఎలా వెళ్ళారు.

చకడి అడిగాడు. “కూడా ఎవరు వెళ్ళారు? సామనులూ అవీ ఎవరు పట్టుకెళ్ళారు?”

“అఁ సుబ్బాలింటి కెల్లన్నారా ఏటి? మొగుడు ముందు నడుస్తా న్నాడు, అలి దమ్మాని సంక నేసుకుంది. మోతీ సెయ్యి పట్టుకుంది, ఎన కాల నడుసుకు పోతుంది— సిగ్గులేని మొగానికి పయిగా నవ్వుతుంది. ఇలాటి దెక్కడన్నా ఇన్నామా కన్నామా?”

“ఎంతదూరం వెళ్ళివుంటారు? ఏ తట్టు వెళ్ళారు? కటకం దిక్కు వెళ్ళారా?”

“అఁ ఇదేటి పరుగుచ్చుకెల్లి మళ్ళించుకొస్తావా ఏటి? ఎంత మందో నెత్తి గొట్టుకున్నారు. లాభం లేకపోనాది—”

“కాని ఇలా ఎవరయినా వెళ్ళిపోతారా?”

“అదేమరి, వందమంది ఎదట సొంత అన్నదమ్ముడు పారిపోతు న్నాడు, మల్ల అడుగుతావేటి?”

“అవును, వెళ్ళిపోయాడు—కాని మళ్ళీ రాదా?”

“సొంత డమ్ముడివి కదా, నీకు తెలికపోతే పరాయి ముండావోణ్ణి నాకేటి తెలుస్తాది?”

ఉచ్చవాబారికి సంతలో సామాను కొనడానికి బయల్దేరాడు: చకడి పిలిచాడు, “ఉచ్చవా, నిలబడు, ఎటు వెళ్ళిపోతున్నావు? చూడూ, అన్నయ్య వెళ్ళినప్పుడు ఏమయినా చెప్పాడా?”

ఉచ్చవా చిరాకుపడుతూ అన్నాడు, “నాకేమయినా పసుందా, ఇక్కడ వాగుతూ కూకుండీదా?”

చకడి నెమ్మదిగా అన్నాడు. “ఉచ్చవా కొంచెం ఆగుదూ, — చెప్ప అన్నయ్య ఏమిటన్నాడు ? నా విషయమేమన్నా చెప్పాడా?”

“ఎవడికి ఏపాఠం లేదని వూరికే ఈమాటలింటూ కూకుం తాయ్యా ! సంత అయిపోతంది, ఎన్నో దినుసులు కొనాలి నాను—”
ఉచ్చవా బయలుదేరాడు.

చకడి వెనకనుంచి మళ్ళీ పిలిచాడు. “ఉచ్చవా, ఉచ్చవా—నీ కొడుకు తోడు. చెప్పేసి వెళ్ళు.”

ఉచ్చవా వెనుకకి చూశాడు. “ఎలాటి మనిసివయ్యా. నాను ఇన లేదు మొర్రో అంటేని ! కొడుకు తోడు. అయ్యతోడు రోకలి మింగు”

చకడి నిరాశతో ఇంటికి వచ్చేశాడు. దారిలోనూ, ఊరిలోనూ ఎందరో ఎన్నో రకాల ప్రశ్నలు వేశారు. ఎన్నో అడిగారు. మిశ్రగారి మాట జ్ఞాకం వచ్చింది. “తక్కువరకం మనుషులు ఎన్నో అంటారు. ఎన్నో చేస్తారు— వాళ్ళెవరన్నా ఇస్తారా, చస్తారా?”

చకడి వీధిగుమ్మానికి వచ్చి చూశాడు. ఇల్లంతా ఇవాళ నిశ్శబ్దంగా వుంది. కొబ్బరి చిప్పల్లో మిగిలి పోసుకుని దామా, మోతీ ఆడుకోవటం లేదు. అన్నయ్య వీధిగుమ్మద కూచుని భాగవతం రాయటం కాని, నులక పేసడం కాని లేదు ! చకడి ఇంట్లోకి వెళ్ళాడు. ఇల్లమీద పడి పోతుందా అన్నట్లుంది. చటి చప్పుడూ లేదు.

నేత్రమణి ఇల్ల సర్దడంలో నిమగ్నురై వుంది— ఈ ఇంటంత టికి ఆమె ఇల్లలిప్పుడు. ఆమెని వొకఘాట అనడానికి కాని, వొకపని బెత్తాయించడానికి కాని ఇంకెవ్వరూ లేరు— చాటుగా వుండిందికి బావగారు లేరు. తగువులాడిందికి తోటికోడలు లేదు. ఇక ఆమె అడిండ్ అట, పాడిండ్ పాట— ఇంటంతటికి ఆమె అధికారి.

చకడిని చూపి నేత్రమణి నవ్వుతూ అంది. “ఇంతసేపటికి తాపకం వచ్చిందా ఇంటికి రావడానికి? ఒక్క-దాన్ని నేను ఎంతని సర్దేది? ఇల్లు ఇల్లంతా అడ్డంగా పడివుంది.”

నేత్రమణి మాటలు ఇవాళ ఎంచేతో చకడికి నచ్చలేదు. మనస్సులో అనుకున్నాడతడు. “అన్ని చెయ్యడానికి నువ్వే- నువ్వు ఇల్లు సర్దకపోతే ఇంకెవరు సర్దుతారు?” బయటికి అన్నాడు. “అయితే, అందరూ వెళ్లి పోయారు; మరి రారా?”

“పరిగెత్తు. మళ్ళించుకు వస్తువు కాని !”

చేటలూ, చుట్టలూ, ఉష్టమీద పడతలూ అవీ సర్దడంలో మునిగి పోయి వుంది నేత్రమణి.

చకడి భోజనం చేశాక వీధి గుమ్మానికి వెళ్ళాడు. ఇల్లు ఇల్లంతా ఏదోలా వుంది. అన్నయ్య తిరిగిరాగా ఏమిటి? వెళ్లి ఎక్కడ వుంటాడు? పైగా భార్య పిల్లలూ- అందరూ వెళ్ళారు- ఎన్నాళ్ళని వుంటారు, ఎక్కడ వుంటారు?

వీధి గుమ్మంలోంచి ఇంట్లోకి వచ్చాడతడు- మళ్ళీ వీధిగుమ్మానికి వెళ్ళాడు— మళ్ళీ ఇంట్లోకి. ఊఁ ఊఁ ఏమీ జావుండలేదు— వస్తాడు. అన్నయ్య తిరిగి వస్తాడు. తప్పకుండా వస్తాడు.

నేత్రమణి అంది, ఎందుకలా పచారు చేస్తారేమిటి? వాళ్ళ పడక గదిలో ఏమేమి దినుసులున్నాయో- మీకు తాళాలిచ్చి వెళ్ళారేమో- అన్నీ సరిచూసి జాగ్రత్త చెయ్యరే?”

“ఎందుకలా బడబడా వాగుతావు? వాళ్ళేమో ఇల్లా వాకిలీ వాదిలేసి వెళ్ళిపోయారు. ఇంకెవరన్నా పట్టుకుపోతున్నారా ఏమిటి? గదిగొండెం వేసివుంది కదా విప్పనూ చూడనూ?”

“ఓలమ్మో, ఎంతదాబు చేస్తున్నాడో! వాళ్ళు వెళ్ళిపోతే నువ్వు వెంటబడలేక పోయావా?”

“కాకపోతే - ఇంట్లోంచి ఏమయినా ఎత్తుకుపోయారా ఏమిటి. ఇప్పుడే చూడకపోతే మించిపోవడానికి?”

“ఏమిటి ఎత్తుకుపోతారు - కుండా ముండా, చేటా బుట్టానా? ఏమిటి పట్టుకెళ్ళారో నీకు చూపించి పట్టుకెళ్ళారా ఏమిటి?”

చకడి మనస్సు నాగా చెడిపోయింది. “బట్టలమూటా, బటువా - అన్నీ చూపించారు. ఎందులోనూ వాక ఎర్రని ఏగానీలేదు. బుట్ట పెట్టెలో ఆయిదు రూపాయలు పడివున్నాయి పావలా, అర్ధలాలూ, దమ్మిడిలూ వున్నాయి. మరెలా పట్టుకుపోయారు?”

“ఇలా పట్టుకు వెళ్ళామని నీకంట్లో వేలుపెట్టి చెప్పవలసింది. ఉండు, కొంచెం. వోపికపట్టు - నాలుగురోజుల్లో మళ్ళీ వింటావు, ఎక్కడోవెళ్ళి ఇల్లూ వాకిలీ తోటా గీటా పెట్టుకుని వాళ్ళగొప్పగా వాళ్ళు వున్నారని నువ్వే వింటావు. ఆగు ఇలా ఇదయిపోతావెందుకు?”

చకడి ఆగాడు - చినం రెండు దినాలు, మూడుదినాలు ఏదీ? కబురూ కాకరకాయా లేదే! బరజు హరిపురం గౌరంగ శేణు ఇంటికి వెళ్ళాడని జగ్గాశెలి చెప్పాడు. ఇన్నాళ్లు అక్కడే వున్నాడా? ఉం హుం, వాళ్ళింట్లో ఇన్నాళ్లుంటాడా? ఒకరోజు రెండురోజులు, మూడు రోజులు - రోజుకి రోజూ ఇల్లు దీం దీం మంటూ వుంది. ఇంటా బైటా దేనిమీదా చకడి మనస్సు నిలవడం లేదు. అచ్చే, ఊరికే పిచ్చెత్తినట్టు వెళ్ళి పోవాలా అన్నదమ్ముడు? వేర్లు కావద్దంటే చకడి వినుకోడా? తనతప్పు తనకి గుర్తులేదు చకడికి.

మిట్టమధ్యాహ్నం. ఎండ మండిపోతూ వుంది. భోజనం చేశాక చకడి అన్న పడకగది తాళం పట్టుకు వెళ్ళాడు. అతడి శరీరం వణుకుతూ వుంది. గది ఎలా తెరవడం? ఆ గదిలో ఏమో, ఏముందో? - పట్టపగలు

ఛకడికి భయం వేసింది. పెరవ్లో గువ్వపిట్ట కూస్తూ వుండి. “ఖియ్యం మానిక నిండింది, లేరా కొడకా లేలే!” ఇంటిమీద మాలకాకి అగి అగి అరుస్తూవుంది. “కా-కా,” ఛకడి మనస్సు నీరసించిపోయింది. అమ్మా, అయ్యా-అందరిమాటా జ్ఞాపకంవచ్చింది. అందరూ వున్నప్పుడు ఈ ఇల్లు ఎలావుండేది-ఇప్పుడెలా వుంది! ఎవరి ఆస్తి, ఎవరి ఇల్లు, ఎవరివాకిలి- ఛకడికి ఏమీ అవగతం కాలేదు, అంతా చీకటిగా అవుపించింది. మనస్సు చేదయి కుంగిపోయింది.

ఛకడి గదితెరచి చూచాడు. ఎలాంటి వస్తువులలాగే వున్నాయి. బుట్టపెట్టి తిరిగి కిందపడి వుండినా, తుంగచాప చెదలుకొట్టేసి వుండినా, పిడతలూ బుంగలూ ఏదీలేకండా గది గదంతా శూన్యంగా వుండినా- ఛకడికి కాస్తా బావుండేది. ఒక్కవస్తువయినా వాళ్ళు కూడా పట్టుకువెళ్ళ లేదు. ఎక్కడివక్కడే వున్నాయి. పిడతలూ, ముంతలూ, తుంగచాపా, పక్కా-అన్నీ ఎలాటివలాగే వున్నాయి. ఏదో పోగొట్టుకున్నట్టు వెతుకు తున్నాడు ఛకడి. ఆ విత్తనాల కట్టలనందున ఏదో దొరుకుతుందన్నట్టు గది నాలుగుమూలలా దేవుతున్నాడు. అతడినుపు వొకదానిమీద పడింది. ఆ రబ్బరు బాతులమీద నొక్కితే కూఁ కూఁ అరుస్తుంటే, అదిగో దాని మీద ఛకడి దానిని పట్టుకున్నాడు, గుండెల కట్టుకున్నాడు. అతడి కళ్ళ లోంచి జలజలా సెలయేళ్ళలాగా కన్నీళ్ళు ప్రవహించాయి. ఛకడి! ఛకడి! కుటుంబమంతా పడి ఆస్తంతా నొల్లుకుతినేస్తూ వుండేవాళ్ళు. ఇప్పుడు ఈ ఆస్తి ఎవడు తింటారు? ఛకడి ఆ బాతుబొమ్మ చేస్తే పట్టుకుని మళ్ళీ చూశాడు. నలుగురు పిల్లల చినచిన్న చేతులు ఎనిమిది కనిపించాయి. చాచుకుంటూ తన దిక్కే వస్తున్నాయవి, ఆ బొమ్మకోసం. కన్నీళ్ళతో గుడ్డివాడయిపోయాడతడు.

ఛకడి నేత్రమణిని చూశాడు కాదు. పల్లెత్తి వొకమాటయినా మాటాడలేదు. ఎక్కడ కూచుంటే అక్కడ జరిజలా కన్నీళ్ళు వారికి పోతున్నాయి. నేత్రమణి అతణ్ణి చూసి తనలో తాను నవ్వుకుంది—“ఆచారి సత్తెప్ప, అన్నమీద ప్రేమ వారికిస్తున్నాడు—రోజు, రెండురోజులు ఇలా అవుతాడు— తరవాత తానంటతాను సర్దుకుపోతాడు, ఎప్పటిలాగే వూరు కుంటాడు.”

ఛకడి సాయంకాలం దుకాణానికి వెళ్ళలేదు. వీధిగడపమీద ముడుచు కుని కూచున్నాడు. సాధనమ్మ చేతిలో రెండు పుడకలు పట్టుకుని, చింకిబట్ట వొళ్ళు కప్పుకుంటూ నడుచుకుపోయా వుంది. మూడురౌళ్ళ ముసలిదామె. కళ్ళకి బాగా అవుపించదు, తనలో తాను గొణుగుకుంటూ వెళుతూవుంది. “అయ్యో, ఇదా చేశారు! ఇదా తుదకిచేశారు—ఇదా మీ మనసులో వుండేది! ఎవరికేం చేశాడని! వంచినతల ఎత్తకండా నడిచేవాడు—పల్లెత్తు మాటని ఈగవంటిదాన్నయినా నొప్పించేవాడుకాదు. చీమన్నా చవ్వకండా అడుగులు వేసేవాడు. ఈ వీధి ఎంత చిన్నపోయింది! అలాంటి బంగారు తండ్రీ మరి ఎవడున్నాడు? ఇంక ఎవడున్నాడు, ఈ వూరిలో! పదాను ముస్ద్ది వుంటే ఇది జరుగునా? కొడుకుని పేరు పెట్టి పిల్చిన పాపాస పోలేదా యిల్లాలు.”

ముసీలామె మామపేరు ‘బరజు.’ అంచేత ఆమెకూడా బరజుపేరు నోటితో అనేదికాదు! ఆమె కళ్ళల్లో కన్నీళ్ళు ఆరుకుపోయాయి. కను రెప్పలు చెమ్మగిల్లాయి. చింకిబట్టతో కళ్ళు తుడుచుకుందామె.

వీధిగుమ్మంలో కూచున్నవాడల్లా ఛకడి యింట్లోకి పరిగెత్తుకు పోయి, “అన్నయ్యా, అన్నయ్యా” అంటూ పిలిచాడు. ఇదేమిటి పిచ్చెత్తి పోతాడా ఏమిటి?

రాత్రి అన్నం కంచం దగ్గర కూచున్నాడు ఛకడి. కన్నీళ్ళతో కంచం తడిసిపోయింది.

గదిలో నిద్రపోతున్నాడు ఛకడి. అద్దరాత్రి పలవరిస్తున్నాడు—
 “అన్నయ్యా, అన్నయ్యా!” నేత్రమణి ఎన్నో చెపుతుంది, ఎన్నో
 అడుగుతుంది. ఛకడి “ఊఁ” ఊఁ అంటూ జవాబు చెపుతున్నాడు. అతడి
 మనస్సు తిన్నగా లేదు.

మర్నాడు నేత్రమణి చూసింది. ఛకడి ఇంటిలో లేడు. మధ్యాహ్నం
 మయింది. సాయంకాలమూ అయింది. ఏడీ ఎక్కడికి వెళ్ళాడు? అన్ని
 దిక్కులా మనుషులు వెదికారు. ఎక్కడా అవుపించలేదు..

ఛకడి ఉదయాన్నే లేచి ఎక్కడికి వెళ్ళలేదు. హరిపుర గౌరాంగ
 శేణ ఇంటికి వెళ్ళి వీధిగుమ్మంలో కూచున్నాడు. చిన్నాన్నని చూసి దామ
 లోపలికి పరిగెత్తుకువెళ్ళి కేకలు వేశాడు. “అమ్మా వోలే, చిన్నాన్న
 వచ్చాడు.”

బరజు వచ్చి చూశాడు, ఛకడివచ్చి మాటాడకండా వీధరుగుమీద
 కూచునివున్నాడు.

“ఏంరా, ఇక్కడెందుకు కూచున్నావు, రా. లోపలికి రా” అంటూ
 ఛకడిని బరజు లోపలికి పిలుచుకువెళ్ళాడు.

ఇంటిలోపలికి వెళ్ళాక బరజు అడిగాడు. “ఏంరా, నువ్వుటు వచ్చే
 కావు?”

ఛకడి మెల్లమెల్లగా అన్నాడు. “నేనూ వస్తాను.”

బరజు అడిగాడు. “నువ్వెక్కడికి వస్తావురా?”

“మీరు ఎక్కడికి వెళితే అక్కడికి.”

టపటపా ఛకడి కళ్ళలోంచి కన్నీళ్ళు వారికి పోతున్నాయి.

చీ చీ. అడారి సత్తప్ప!

హరేకృష్ణ మహతాబ్

“శ్రీ పాణిగ్రాహిగారి నవల చదివిన
పాఠకులికి ఒడియా గ్రామాల జీవనం
ఎలా వుండేదో అవగత మవుతుంది.
దాంతో పాఠకుల హృదయంలో సమిష్టి
పరివారవ్యవస్థ యిప్పటిదాకా భారతీయ
జీవనం వికసితం చేస్తూవున్న కోమల
మైన ఆ మానవ గుణాలమీద ఆదరమూ,
సానుభూతీ కలుగుతాయి.”

Check List

Book Number	HTA01C449	Date	4/02/2023
Front Cover	yes	Back Cover	yes
Blank Pages	CT, ii, 6, 53		
Missing Pages	No		
Prepared By	Deethi	Cutting By	Deethi
Scanned By	A. Ramya	Pages	159